eső

irodalmi lap 2022/1. tavasz

BÁNKI ÉVA - BAZSÁNYI SÁNDOR - BENE ZOLTÁN
BOLDOG ZOLTÁN - BORBÍRÓ BÍBORKA - BORSODI L. LÁSZLÓ
DARVASI LÁSZLÓ - DEMETER ZSUZSA - DÉRCZY PÉTER
FERDINANDY GYÖRGY - FILIP TAMÁS - GÁL HUNOR
HARMATH ARTEMISZ - HÁY JÁNOS - JUHÁSZ TIBOR
KÓSA ESZTER - KÖTTER TAMÁS - LACKFI JÁNOS
LAPIS JÓZSEF - MAGYAR BOGLÁRKA - MARKÓ BÉLA
MILBACHER RÓBERT - MOHÁCSI BALÁZS
NAVARRAI MÉSZÁROS MÁRTON - NÉMETH ZOLTÁN
ORBÁN OTTÓ - PÁL SÁNDOR ATTILA - PÉCSI GYÖRGYI
PÉTER SZABINA - PETŐCZ ANDRÁS - PUROSZ LEONIDASZ
SEBESTYÉN ÁDÁM - SIMON MÁRTON
SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY - SZARKA KLÁRA
SZÉLESI SÁNDOR - SZÍV ERNŐ - SZŰCS SÁNDOR
TOLVAJ ZOLTÁN - TOMAJI ATTILA - TOROCZKAY ANDRÁS
TURCZI ISTVÁN - VÁMOS MIKLÓS - ZALÁN TIBOR

MAYER ÉVA *grafikáival*

2022. tavasz
XXV. évfolyam 1. szám
Megjelenik negyedévente
Főszerkesztő: Jenei Gyula
Szerkesztő: Molnár H. Magor
Szerkesztőbizottság:
Fekete Marianna, Simon Ferenc, Verebes György
A szövegeket gondozza: Varga Sándor
Lapterv: Cselle Judit
Tördelés: Cselle Judit - WebInk Kft.
Alapító kiadók: Vass Lajos, Várszegi Tibor

Szerkesztőség levélcíme: 5000 Szolnok, Verseghy u. 7/a;
telefon: 30/153-0764; ímél: jeneigyula62@gmail.com
Szerkesztőségi titkár: Fekete Marianna;
telefon: 30/153-0768; ímél: fekete968@gmail.com
Honlap: www.esolap.hu
Kiadó: Max-kontír '99 Bt., 4461 Nyírtelek, József Attila u. 14.
Felelős kiadó: Fekete András
Készült az All in One Nyomda Kft. üzemében, Szolnokon
ISSN: 1419-7987

BESZÉDTÖREDÉKEK
3 HÁY JÁNOS
Vers, ballada, eposz, görög dráma, regény
7 DARVASI LÁSZLÓ
Apokalipszis, 67595
11 KÓSA ESZTER
Bentről; A fulladás ígérete; Állatkikötő; Az éter kutyái
12 BORBÍRÓ BÍBORKA
Zsír; Aknakereső; Kitörni a bőr alól; Jó étvágyat!
14 MAGYAR BOGLÁRKA
Kádkosz
16 TOMAJI ATTILA
Anyám keze
17 MARKÓ BÉLA
Embernagyság; Kiszámolós
19 SEBESTYÉN ÁDÁM
Falusi párkák; Hangyák
20 SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY
Tibeti szél
27 BENE ZOLTÁN
Újabb halál
32 KÖTTER TAMÁS
Életeken át
36 SZÉLESI SÁNDOR
El kell menni, vissza kell térni
44 SIMON MÁRTON
Virágok útja haza
45 LAPIS JÓZSEF
Beszédtöredékek a halálról

INTERJÚ
47 JUHÁSZ TIBOR
Életfoglalkozás
(*Interjú Lapis Józseffel*)

KRITIKÁK, KRITIKUSOK, SZERZŐK
53 LAPIS JÓZSEF
Az igazi kritikus
54 LACKFI JÁNOS
A hómunkásnak jó
58 VÁMOS MIKLÓS
A kritikusok ájulása
61 MILBACHER RÓBERT
A kritikusi tekintélyről
64 ZALÁN TIBOR
A kritikáról
64 DEMETER ZSUZSA
De ki lesz a Péntek?
66 BAZSÁNYI SÁNDOR
Szégyen
67 BÁNKI ÉVA
Ne írj kritikát!
70 BOLDOG ZOLTÁN
Isten óvja a kritikusokat a szerzőtől!
72 HARMATH ARTEMISZ
Idegnyugtató felhőjáték
74 PETŐCZ ANDRÁS
A kritika mint háborús eszköz
76 SZARKA KLÁRA
Harkályok, tortasütés versus recenzió
78 PÉCSI GYÖRGYI
Kritika, aktuál
80 SZÍV ERNŐ
A kritikus felesége
83 TOROCZKAY ANDRÁS
Roszak Robi, a Költő Coach és a Petőfi Sándor önképzőkör esete
86 NÉMETH ZOLTÁN
„Olyan szép, hogy nekrológnak is megteszi”
89 MOHÁCSI BALÁZS
vers amelynek a szerkesztő kérésére megváltoztattam a címét

A FOR KALÁRA
92 FERDINANDY GYÖRGY
Hajnali hangok; Szól a kakas
94 NAVARRAI MÉSZÁROS MÁRTON
Ferdinandy György álmodik

KÖPÖNYEG
97 ORBÁN OTTÓ
Vojtina recepcióesztétikája
98 DÉRCZY PÉTER
A mesterségről és a költészetről
101 TURCZI ISTVÁN
Stilizálatlan csend
102 FILIP TAMÁS
Rossz idők járnak a költészetre
103 PETŐCZ ANDRÁS
Vojtina földjén
104 PÁL SÁNDOR ATTILA
Vojtina irodalomszociológiája
107 PUROSZ LEONIDASZ
Mi, akik hatezer-hatszázhatvanhatodikak vagyunk
109 GÁL HUNOR
a kilégzés napja

111 TOLVAJ ZOLTÁN
Körkörös kísértetek

OLVASÓ
117 BORSODI L. LÁSZLÓ
A haza nyitott kérdés
(*Markó Béla: A haza milyen?*)

120 SZŰCS SÁNDOR
Út a semmibe, mindennapok a Mátrixban
(*Simon Márton: Éjszaka a konyhában veled akartam beszélgetni*)
124 PÉTER SZABINA
Az utsó kötet, egy kitöltött ensó
(*Tandori Dezső: Felplusztulás, leplusztulás*)

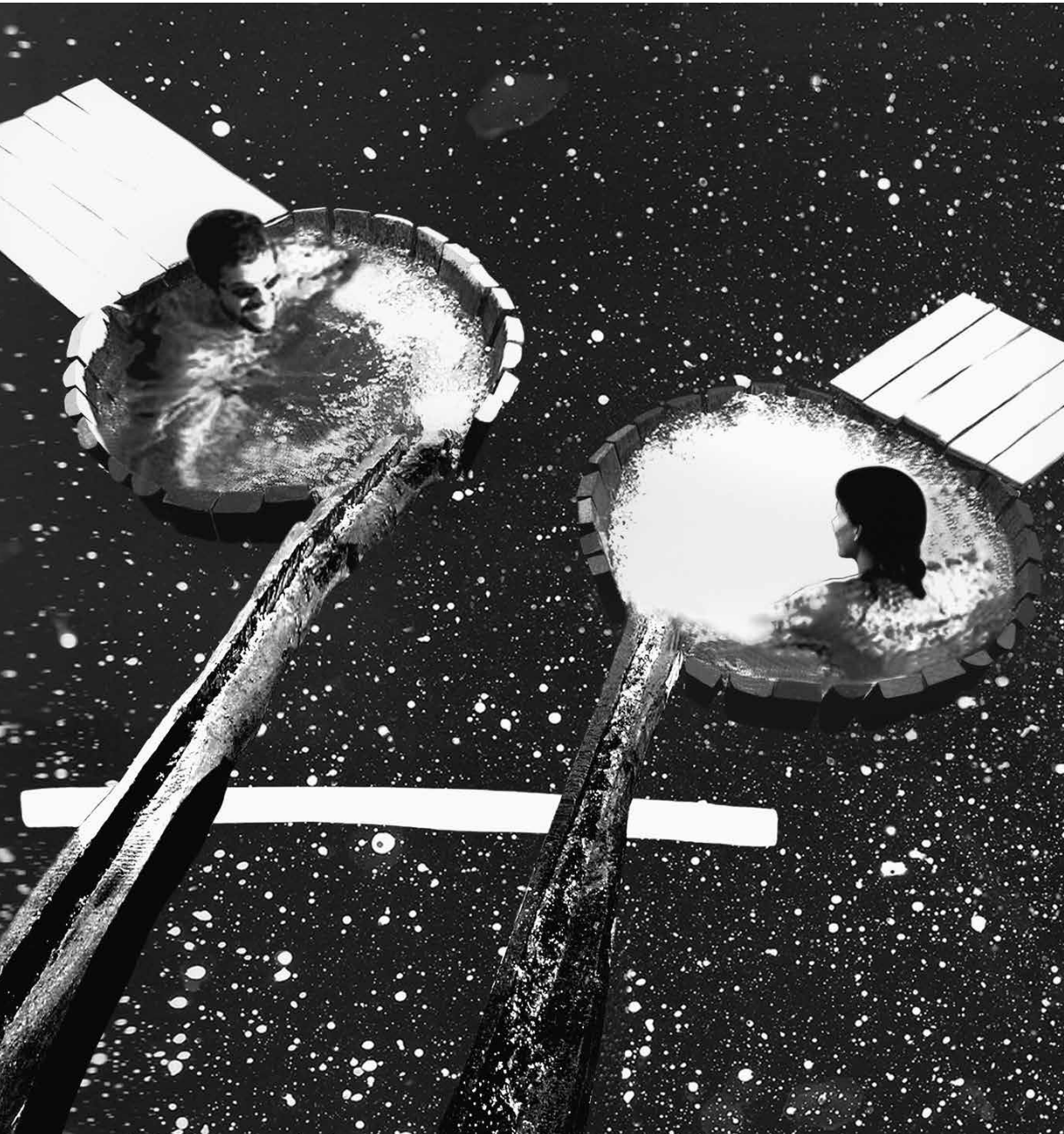

HÁY JÁNOS

VERS, BALLADA, EPOSZ, GÖRÖG DRÁMA, REGÉNY

1.
Egyik ő a hegyen lakott,
másik ő a völgyben lakott.
Rögvest látszik, ez itt vershelyzet,
valamint hogy egyik ő csakis a hegyen lakhat,
másik ő pedig csakis a völgyben.
Ha ebben változás állna be,
az nem vershelyzet lenne, hanem forradalom.
Ám a hegyen hiába veszik mindenből a legdrágábbat,
csempéből, háztartási gépekből, csaptelepekből,
ezek a rendkívül drága gépek is elromolhatnak,
a csapok csepegésre adják a fejüket,
hogy használjunk végre egy költői képet,
valamelyik háztartási gép, mondjuk
a vízforraló, legyen a vízforraló,
mert ott, ugye, a sokat jelentő víz és a forrás,
amivel szinte észrevétlen megelőlegezzük az eseményeket.
Ám a hegyen nem laknak termelők és szerelők,
csak és kizárólagosan fogyasztók.
Így került a völgyi lakó a hegyi lakó lakásába.
Hogy a korábbi megnevezéseket használjuk:
másik ő az egyik őhöz.
A vers első csúcspontjához értünk,
amikor is első látásra beindultak a hormonok.
Lassan-lassan zárlatot okoztak egyéb gépek is,
végül probléma mutatkozott a vízvezetékkel is,
s kiderült, a másik ő nemcsak remek villanyszerelő,
hanem ért a vizes dolgokhoz is,
de ha kell, tetőt cserél és falakat.
Mindezt megtudta egyik ő családja,
és elűzték a hegyről a szerelőt.
A búcsú pillanatát azzal a képpel tudja a szöveg megjeleníteni,
hogy másik ő egy sziklameredélyen lógva
felfelé nyújtja a kezét,
egyik ő felülről próbálja megmarkolni ezt a kezet,
de mikor épp sikerülne, a másik ő talpa alatt meggurulnak a kövek.
Mindig épp annyit csúszik lejjebb, amennyi szükséges
a két kéz közötti pár centis távolsághoz.
Aztán ez a pár centi nő, s az izgalmas jelenet végén

TISZTULÁS (2012),
VEGYES TECHNIKA, FÉNYVISSZAVERŐ REFLEXFÓLIA,
JELZŐTÁBLA, 76×105 CM

az amúgy a közösség,
tulajdonképpen a nemzet
számára is rendkívül hasznos szerelő
a mélybe zuhan.

2.
A verset balladaként folytathatjuk.
Egyrészt van egy balladai homály,
amely homályban sírás hallatszik,
egyik ő zokog az elvesztett szerelemért,
valamint üvöltözés, főleg az anya hangja,
hogy tehetted ezt, hogy tehetted?
Az apa hallgat,
ha komoly dologról van szó, soha nem nyitja ki a száját,
képtelen a lánya mellé állni, fél, hogy a felesége emiatt
megint megvonja tőle a szexet, mint mindig,
de most lenne neki mire hivatkozni.
Na, jó kis helyzet, és még mindig homály van.
Így aztán kiabálások közepette, homályban egyik ő megszüli
az idegen embertől való gyereket.
Otthon szülés, még szerencse, hogy ez divatba jött,
s nem kellett szégyenszemre végigmenni a hegyen
terhesen egészen a hegyi kórházig a hegyi doktorhoz.
De hát nem lehetett innéntől már rejtegetni a gyereket.
Nem lehetett mondani, hogy internetről letöltöttek sírást,
hogy újra gyermekhangok töltsék meg a házat.
A szomszédok és a rokonok egyre csak kérdezgetik,
kitől van ez a gyerek, tán csak nem a szerelőtől,
egy völgyi lakostól.
A ballada ezen részén a gyereket sétálni vivő anyát
megvető tekintetek kísérték erre a sétára,
a hegyi játszótéren elfordultak tőle a hegyi gyerekeket szült anyák.
Vérmérgezőnek nevezték titokban, de a ballada szövege
a nagyobb hatás kedvéért vérrombolónak nevezi,
például amikor a lány elalszik, és álmában minden
hegyi lakos megjelenik, és az arcába üvölti nagybetűvel: VÉRROMBOLÓ.
Ennek az lett a vége, hogy egyik ő leugrik a János-hegyről,
és a zuhanás következtében elhalálozik.

3.
A megmaradt gyereket, aki különben görög volt,
mert időnként születnek görögök, görög hősök,
a nagyszülők nevelik, mintha saját gyerek lenne.
Ám egy napon, amikor nagykorúvá válik,
egy igazságszerető hegyi lakos elárulja,

ki is a valódi édesanyja. És az apám, kérdezi a görög hős,
és akkor ez a jóakaró említést tesz az apáról.
Ekkor a görög feldúltan berohan a palotába,
mert közben palota lett a korábbi lakásból,
fellöki a szolgákat, majdnem elbotlik Argoszban,
Odüsszeusz kutyájában, amit befogadtak,
mikor a híres hős meghalt. A hegyen becsülik a kutyákat.
Általában ilyenekkel mutatják ki az emberszeretetüket.
Mit tettetek, kiabál a hős, apámat elűztétek,
anyámat a halálba kergettétek. Bűnt halmoztok bűnre,
aztán csak úgy záporoztak az állandó eposzi jelzők.
A görög, mikor kiüvöltözte magát, útra kelt,
hogy a völgyben meglelje az apját.
Álruhát öltött. Lehetett kapni a farsangi mulatságokra
vagyonokért olyan ruhát, amiben kiköpött völgyi
lakosnak néz ki az ember. Persze a völgyben mindenki
tudja, hogy ez jelmez, de nem haragszanak,
mert a jelmezesek néha, ha betévednek a völgyi ivóba, fizetnek.
Mit akarsz tudni, hegyi ember, kérdezték, mikor megjelent a görög.
Hogy ki az apám, mert én a hegyre születtem,
de az apám egy völgyi ember,
aki az anyámmal esett szerelembe,
s e szerelem gyümölcse vagyok én.
Dehogy, itt nincs olyan ember,
aki valóban, és nem csak álmában,
megdughatott volna egy hegyi lakost.
Ha fizetek egy kört, akkor sincs?
Akkor sincs.
Mikor van?
Ha három kört fizetsz.
Akkor a görög hős elővette bugyellárisát, és letette a három kör árát.
Ismerünk, mondták akkor a völgyi lakosok egyszerre,
mert még nem voltak olyan individualisták, hogy külön beszéljenek,
hogy ismernek egy szomorú villanyszerelőt
a Böszörményi út negyven szám alatt,
tényleg alatta, mert a szuterénban lakik.
A görög hős ekkor néhány istenhez
intézett fohász után nekikerekedett,
és a megadott címen megtalálta az apát.
Apám, kiáltott. Fiam, kiáltott az apa,
mert rögtön felismerték egymást.
Az már csak töredékesen van kifejtve, hogy az anya,
mikor leugrott a János-hegyről, végül is
megakadt egy ágban, vagy véletlen a libegőre esett,
ami aztán levitte a zugligeti végállomásra,

és ott bújt el, erdei gombákon élt éveken keresztül,
sem a szerelmét, sem a gyerekét nem kereste,
mert talált egy gombafajtát, ami minden fájdalmát elfeledtette.
Az apa és a fiú, mikor végre megtalálták a gombás asszonyt,
ez volt az eposzi jelzője, nem haragudtak rá.
Megölelték egymást, és végre egyesült a család.
Hamarosan hivatalosan is létrehoztak egy családegyesítő egyesületet
a hegylakók nagy szomorúságára, mert ez az egyesület kiderítette,
hogy az imént megénekelt egyedi eset korántsem egyedi eset,
mert a hegyen bizony más lakásokban is igény mutatkozott szerelőre.

4.

Mikor a család végre egy lett, az apa megtudta,
hogy mi történt az anyával, hogy nem a libegőre esett,
hanem egy hatalmas kőre, és eltört a gerince,
s azon nyomban meghalt, ezt elmondta a fiának,
hogy bosszút kell állni,
mert csak így állhat helyre a világ rendje.
Meg kell ölni a gonosz nagyszülőket,
meg kell ölni a gonosz szomszédokat,
meg kell ölni a teljes rokonságot,
ki kell irtani az egész hegyet, mert onnét ered a bűn.
A fiú akkor elővette kardját és tőrét és íját,
amit az istenektől kapott, és egy ládikában rejtegetett
a palota pincéjében.
Felajzotta az íjat, és lőtt, hogy a bűnt kiirtsa a világból,
és a bűn a hegyi lakosokban volt benne.
Amikor kilehelték a lelküket, akkor a bűnt lehelték bele a levegőbe, hogy hah.
A levegő megtelt bűnnel, s ez a sok bűn végül
rátelepedett a bűnirtó lelkére.
Uramisten, mit tettem, megöltem anyám szüleit,
megöltem az össze rokonomat,
megöltem a szomszédaimat, s a bűnt,
ami eddig bennük volt, rászabadítottam a világra.
Mit tettem, apám, mit tettem?
Azt tetted, amit kellett, fiam, görög hős.
Apám, erre te biztattál!
Ahelyett, hogy igaz emberré tettél volna,
belőlem gyilkost neveltél.
Az utóbbi mondat furcsa szórendje mutatja,
hogy az eredeti szöveg ógörög volt.
Íme hát én lettem a világ átka, miattad lettem az,
kiáltotta a fiú, majd a kiáltással majdnem egy időben
az apa szívébe mártotta a tőrét, amit egyébként
a színházban más darabokban is szoktak használni.
Uramisten, mit tettem, kiáltott fel a görög gyermek,

megöltem apámat, a világban nincs tovább maradásom,
s ezzel a rímelő mondattal és az apából kiemelt tőr segítségével
végzett magával.
Sajnos, az anya mégsem halt meg, mert a libegős változat volt az igaz,
s épp ekkor tévedt a színpadra, mert erre gombászott.
Rögtön felismerte a halottakban a fiát és a szerelmét,
ráborult először az egyikre, aztán a másikra,
kiemelte a gyermekből a tőrt, és egyenest a szívébe döfte.
Mindenki meghalt a darab szereplői közül,
csak a hegyi emberek lelkéből kilehelt gonoszság maradt a világban.

5.
Ha folytatnánk, regény lenne ebből a történetből, de regényt sajnos nem lehet írni, mert meg kéne nevezni a szereplőket, és kiderülne, hogy ez az egész rólad és rólam szól.

DARVASI LÁSZLÓ

APOKALIPSZIS, 67595

Sárosi vagyok, mondta a nagydarab férfi. Valószínűleg bemutatkozásnak szánta, és hát miért is ne, az volt. Akkora ember, mint egy szekrény. Már nem fiatal, de katonai csizmát hord. Miért nem mondta a keresztnevét? Miért tartja elegendőnek azt, hogy Sárosi?

Idegenvezető?!

Az, az idegenvezető. Kérem, a látogatás során ne nyúljanak semmihez, ez a határozott kérésünk.

Már átértek az udvaron, fölfelé tartottak a lépcsőn. A szél feléjük fújta a folyó illatát. Ezt, hogy ő idegenvezető, úgy mondta különben, mint aki nem is föltételezi, hogy bárki is érinteni kívánna a magukra hagyott tárgyak közül egyet is. Ezer szög terít be egy asztalt. Cipőtalpszögek. Ez egy olyan mondat volt, mintha mondjuk azt olvasnánk, a fűre lépni tilos, magánterület. Magától értetődő. Miért is akarna valaki turkálni itt. Ezer szög, kétezer. Legyen elég, hogy szerény jegyárért beengedték őket, mint egy múzeumba. A múlt rezervátuma.

Sárosi vagyok, az idegenvezető.

Ez azonban valóban furcsán hangzott. Idegenvezetőnek lenni ezen a helyen, bár kétség nem fér hozzá, ez valóban idegen világ volt már, ember nélküli, elveszett, senkié se hely, jóllehet az emberek nyomait megőrizte az idő, a tárgyak éppen úgy hevertek a néma asztalokon, mint harmincöt éve, amikor egyik napról a másikra, nem, amikor egyik óráról a másikra kiürítették a területet. Apa azt mondta, szólt a sziréna is. Anya ellenkezett, hülyeség, nem ordított semmiféle sziréna, néhányszor fölrecsegett a hangszóró, kipróbálták vagy kétszer, még egy héttel korábban, aztán tényleg szólt, tisztán és érthetően, talán még szomorúan is, mondta anya, és kü-

lönben is meg volt beszélve, napok óta készültek, mindenki tudta a dolgát, volt, aki be se jött. Különben hiába tudja mindenki a dolgát, hiába a többszöri és alapos fölvilágosítás, szakszervezeti gyűlések és megbeszélések sorozata, mindig akad értetlen, az utolsó pillanatokban kiderül, hogy föl se fogta, vagy nem figyelt, csak téblából, idekap, odakap, vinni akarja az egész szobát. Apa és anya együtt sétáltak ki a kapun, ahol már ott cigarettáztak az idegen biztonsági őrök. Talán kézen fogva jöttek ki. Húsz évig dolgoztak itt, és egyik pillanatról a másikra úgy hagyták el a gyárat, mintha csak álom lett volna ez a húsz év, kilép az ember saját magából, levedli a bőrét, egyik pillanatban még normális, tudja, ki ő, hol a helye, mit szabad, mit nem, és a következő pillanatban fölrobban benne a csöndes, kitartott téboly. A portásfülkének dőlve sírt egy asszony. Anya és apa soha többé nem jöttek vissza. Nem jöhettek, nem akartak, a hátuk közepére kívánták, mindegy.

Anya most meghalt. Nem szenvedett sokáig, megállapították az áttéteket, nem is mindet, minden áttétet képtelenség lokalizálni, mert hol ide szór, hol oda, egyszer csak megjelenik az agyban, a tüdőben vagy a májban, de amit megtaláltak, az éppen elég volt, és anya tavaszra meg is halt. Karácsonykor már úgy készültek, anya mondta is, hogy többé nem lát díszített fát. Elnyíltak a hóvirágok, jöttek a krókuszok, már el is temették.

Nem tudta, anya honnan vette, hogy be lehet menni. És hogy miért haldokolva jött ezzel elő. De hát mit tudunk mi a haldoklók gondolatairól? Vagy a céljaikról, mert vannak azok is biztosan. Egy haldokló tervei, nem is nyilvánítja ki, csak utal rá, előkészít valamit, amitől az élete, a halála és az azokkal járó következmények is másféle értelmet nyernek.

Van vezetés is, mondta anya, olyan sápadt volt, mint a tej.

Milyen vezetés?

Minden úgy maradt, suttogta.

Na, ne, anya, mint Csernobilban?

Úgy hallottam, igen.

De hát ez egy híres gyár, nem?

Az. Vagy az volt. Nem kellett senkinek. Valami cég felügyeli évek óta. Kutyás emberek járják az udvart, de havonta egyszer be lehet menni engedéllyel. Körbevezetnek. Emlékszel még, hol volt a dolgozószobám?

Többször járt bent anyánál és apánál, picike lány volt, mint egy guruló kiscsillag a linóleumos folyosón, ahol esténként vaksin hunyorogtak a hosszú neoncsövek. A kerítésen végig feliratok. Amikor tanult olvasni, apa elsilabizáltatta vele. Később minden évben egy üzemlátogatás, a Juditka édesanyja és az édesapja itt munkatárs, gyerekek. Így dolgoznak a munkások, a szocialista gyáripar mindenkiről gondoskodik. Tervgazdálkodás. Egy kicsi lány folyton sírt, az egyik rokona neki is itt dolgozott, mindig innen kapta és nagyon utálta az itt készített cipőt, a tornacipőt, jaj, hogy szégyellte. Hogy lehet szégyellni az olyat, ami mindenkinek van. Mindenkin ilyen cipő volt.

Más volt a piaci szabályozás, magyarázta az idegenvezető. Az akkori viszonyok között élenjáró termelőegység voltunk. Termékeinknek piaca volt Kubában, Mongóliában, Szovjetunióban és Romániában. Lengyelországban és az NDK-ban topmárkának számítottunk. A csehszlovákokra már akkor se számíthattunk nagyon.

Azt mondta az apjának, hogy anya adott egy kulcsot neki, és még a halála előtt arra kérte, menjen el egy idegenvezetésre. Elfelejtette. A kulcsot is elkeverte, most találta meg, és mi lenne, ha tényleg elmenne. Apa nem csodálkozott, amióta anya meghalt, eléggé elveszett volt, nem talált dolgokat, nem panaszkodott, nem háborodott föl, a focit halkan, szórakozottan nézte, kevés érzelmet mutatott, fölhagyott a sózással. Mintha anya tényleg elvitte volna apa egyharmadát, felét. A kulcson sem csodálkozott, de amikor Judit este lekapcsolta a filmet, mert letöl-

tötte apának az Apokalipszist, amit már ezerszer látott, és ezerszer néz még meg, apa beszélni kezdett. Azt mondta, válságos időszak volt az, akkor. Bezárták a gyárat, persze, mondta Judit. Rendszerváltás, persze. Nem, nem így érti, mondta apa, hanem úgy, hogy anya és közte. Erről ő, mondta Judit, nem is tudott, soha nem hallott arról, hogy köztük bármi rossz lett volna. Volt pedig, és nem is kicsinység. Anya el akart menni. Meghűlt benne a vér. Anya?! Kivel? Mindegy. De ő, mondta apa, elment a fazonhoz, és megmondta neki, hogy megöli, ha továbbra is anya körül sündörög.

Azt mondtad, hogy megölöd?!

Mert mit kellett volna?

És aztán? Abbahagyta?

Nem hagyta abba, hanem megvert.

Micsoda?!

Betörte a fejem, kiverte a fogam, és megrugdosott. Zúzódásaim lettek.

És?!

Anya elment azzal a férfival. Két hétig volt oda. Addigra engem is kiengedtek a kórházból.

És én?!

A nagyanyádéknál voltál.

És anya?

Hazajött.

Judit döbbenten hallgatta apát. Most is ezen jártak a gondolatai, hogy itt járkáltak ebben az elhagyott, visszhangos épületben. Szobáról szobára haladtak. Vannak ilyen filmek. Az emberek egyik pillanatról a másikra eltűnnek. Utánuk maradnak a tárgyak, asztalok, székek, dolgok sokasága, a tárgyakon ujjlenyomatok, egy radírdarab harapásnyommal, papíron egy érthetetlen számoszlop, már nincs összeadva.

15621
+2134
+40123
+6712
<u>+3004</u>
=……

Félig megírt nyugta. Papírlapokon firkák. Egy férfi nem vitt el egy kalapot. Vízhatlan köpeny, mint valami áttetsző sellőbőr. Jutka benézett a vécébe. Nem biztos, hogy használták azóta. Megnézte, van-e víz. Volt, de hörgött a csap, köpködött.

Közeledtek ahhoz a szobához, ahol anya is dolgozott. Lehunyta a szemét, és eszébe jutott, anya ott ült belül, az asztala ott volt az ablak mellett, bármikor ki tudott nézni az udvarra. Ő is szeretett ott lenni. Mint a guruló pókok, olyanok voltak a targoncák. Nagy kamionok gördültek be, egyszer kiborult egy konténer cipős doboz. Forgalmas udvar volt, tele élettel. Judit belépett a szobába, egyenesen anya asztalához lépett, egy üres pohár volt az ő oldalán, néhány papír, konzervdoboz. Anya soha nem evett konzervet. Székelykáposzta. Mindegy. Elővette a kulcsot, és megforgatta az asztal zárjában. Nyomban engedett, nyílt, kihúzta a fiókot. Fölpillantott. Az idegenvezető feszülten nézte őt.

Mit csinál?

Semmit.

Judit belenézett a fiókba, fésű, kis tükör, egy régi, orosz rúzs meg papírok között turkált. Ügyvitel. Szerződések. Szállítási tömb. Anyagfelhasználás. Túlóra-kimutatás. Egy sárga boríték.

Tegye vissza, mondta az idegenvezető.

Nem teszem.

Nincs joga hozzá. Föl fogom jelenteni.

Jelentsen. Anyám asztala volt.

Judit nem értette, a férfi miért fordul el nyomban. Nem erősködött. Széles volt a háta, az őszülő szőr a tarkójánál szétfutott. Nem is beszélt már. Vele végképp nem, csak ennyit mondott még a többieknek:

Sajnos tönkrementünk. Mementó lettünk, mondta, és kerülte Judit pillantását, aki a tenyerét tartotta a kistáskáján, mint aki így őrzi a kincsét. Az idegenvezető nem is nézett rá.

Amikor a házuknál leparkolt, ahol apa lakott most már egyedül, ott nézte meg a borítékot, még a kocsiban. Egy fiatal férfi fotója. Mosolyog, mint aki nagyon boldog. Olyan, mint a fiatal Marlon Brando. Napfény, kihajtott ing, villogó fogsor, ismerős arc. A háttérben pálmafák.

Nem is tudta, hogy vezesse ezt az egészet elő. Aztán letette apa elé a fényképet, a szemüveg és a rejtvény közé. Apa éppen csak rápillantott.

Igen, ő volt az.

Kicsoda?

A Sárosi, akivel anyád elment.

Judit törölgette a tálat, amiben az előbb nokedlit gyúrt. Apa szerette a nokedlit. Pörkölt, nokedlis tojás, gombás nokedli. Mindegy volt. Apa kicsit sósan evett, anya veszekedett is vele, ne sózd már, de azóta, hogy anya meghalt, apa nem sóz. Mintha csak azért sózta volna, hogy anya veszekedjen vele. Most megeszi, ahogy elé rakják, megeszi, kész. Nem variál.

Sárosi volt az idegenvezető, mondta Judit.

Az lett belőle? Nahát. Ismerte a nagyvilágot, az már igaz.

Apa nem is csodálkozott. Vagy mintha titkolta volna, hogy csodálkozik. Judit leült apa mellé, egészen szorosan. Fogta a kezét.

De miért adta a kulcsot nekem.

Apa elmosolyodott, a képre mutatott.

Hogy ezt megtaláld. És hogy megmutasd nekem.

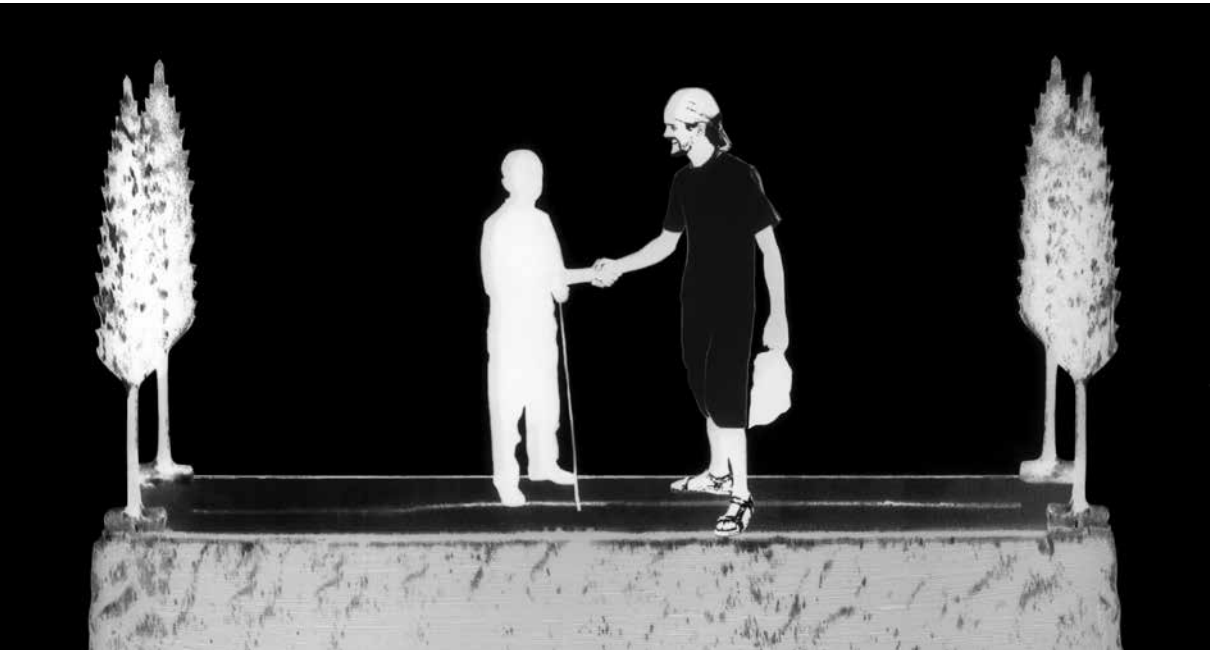

KÓSA ESZTER

BENTRŐL

A csövekben lakunk, rozsdaég alatt. Tőlünk
hangos a vízvezeték. A lefolyók felől
hallhatjátok gyermekeinket. Úgy ráncosodik
bőrünk a levegőtől, mint a tiétek, kintieké
a víztől. Meséljetek nekünk esőről és napról,
és mi beszélünk nektek a buborékmezőkről.
Arról, hogyan alakítják sorsunkat a szűrők.
Ti, akik állandó ég alatt laktok, adjatok áramlást
gyermekeinknek, hogy eljuthassanak a folyóig.

A FULLADÁS ÍGÉRETE

A bordakosár bárka, félelmei ázott állatok, a hosszú
szőrűek sokáig fáznak. Tengeribetegek, ha megremeg
a mellkas. Apad a nyelv. Olajfák sarjadnak a fogak közt.
Egy madár jelnek indul, szárnya ingerli a légcsövet.
Alagutakban sértődik a test, a sötét. Köhögés rázza
a fákat, megnyílik a száj, a kiáramló levegőben ágak,
tengerillat, nyálas tollak. Az állatok falnak feszülnek,
csontra tapad így a hús és lélekre a halálfélelem.
Kidülled a szem, elsötétül, akár a benti ég, fekete lesz,
mint az összetört lovak vére. A patákban rozsdás
szegek. Bordakosaruk bárka, félelmeik ázott emberek.

ÁLLATKIKÖTŐ

Szőrükből sarat, lábukból tartást mos
a víz. Testükre hínárok csavarodnak,
kötelek. Hátuk fedélzetén zászlómadarak.
Szúnyogok zúgnak, hajómotorok.

Lámpaszemük reggelre kiég. Ácsorognak,
patáik felpuhulnak, tagjaik között árad
a folyó. Puffadt hasuk belelóg, testük
csónak. Sosem hagyja el a cölöplábakat.

SZÉKELY VÁNDOR (2011),
VEGYES TECHNIKA, FÉNYVISSZAVERŐ
REFLEXFÓLIA, JELZŐTÁBLA, 50 x 70 CM

AZ ÉTER KUTYÁI

A fiatalok húzzák a Göncölszekeret, hámtól horzsolt hátukon
felhők a sebek. Futnak, meteorlabdák után, párás áramlatokat
lihegnek ránk. Naponta átsétálják az eget, hogy erősödjenek,
sűrűsödjenek csontjaik. Akik már érzik, hogy közeleg a vég,
a napba vetik magukat. Félnek, hogy természetes halál esetén
őket senki sem temetné el. Bolháik ijedten pattognak le.
Tőlük viszket az ég. Égett szőrszag, csobbanás. A csobbanás után
napkitörés. A napkitörés felénk fut, mágneses szél nyüszít.

BORBÍRÓ BÍBORKA

ZSÍR

Amikor egy kövér nőt láttunk az utcán,
megszorítottam a táska fülét.
Valamibe kapaszkodnom kellett,
hogy elbírjam a fintorod.
Este a szobádban videókat néztünk,
egy hirdetés molett fürdőruhákat ajánlott.
Félrenéztem, amíg tovább görgetted,
pedig azokat a nadrágokat már előtted
konténerbe dobtam, hordja valaki más,
és vettem egy futócipőt is,
hogy a hátrahagyott forma feszüljön,
de egyszer azért még megkérdeztem,
mert nem hagyott nyugodni,
hogy mi lesz, ha megint olyan leszek,
ha a ruhákat, amiket kidobtam,
újra meg kell vennem a turkálóból.
Azt mondtad, lássam be, fontos
az esztétika, és különben is utálnád,
ha kicsi lenne az ágy, és ha az utcán
sétálva az árnyékom föléd tornyosulna.
Alig tudtam tartani az arcom.
Amikor elköszöntünk, zsíros volt a csókod,
már ettől súlyosabb lettem.

AKNAKERESŐ

Mióta itt hagytatok, én töltöm ki az összes szobát,
mintha a lakás egy aknakereső lenne, aminek szabályait
megegyezés nélkül rám hagytátok. Míg ti nyugodtan
pihentek valahol, én a kezeitek lágyságát keresem vissza
a bőrömön, hogy minden mozdulatot eltanulhassak.
A nappalival akarom kezdeni, a lakás legbefogadóbb tagjával.
Ide hoztátok, kávéval kínáltátok a vendégeket,
miközben a fotelek magukba szívták idegenségük illatát.
Most engem tapogatnak, szokják a furcsa keveréketeket.
Aztán tekerek egy cigit, mert tudom, hogy te, apám,
ha ki akartál menni, mindig a kiálló dohányszálakkal
ingerelted az erkély ajtaját. Amikor kattan a zár, kipipálom ezt is.
Így írom be magamat helyiségről helyiségre. A konyhában
főzni kezdek, és hetente kétszer kitakarítom a vécét.
Az alváshoz forró fürdőket veszek. Csak a hálótok marad
érintetlen, mert már az ajtó előtt érzem parfümötök
halott illatát. Néha átszivárog a falakon,
és belepi az egész házat. Én meg kezdhetem elölről.

KITÖRNI A BŐR ALÓL

Újra görcsben a testem. Rángatózik az ágyon,
mint a tyúkok, amiknek a fejét levágták.
Fentről figyelem, ahogy próbálja elsimítani magát,
de az agy csak most reped fel,
hogy a benne felduzzadt ingerek elinduljanak lefelé.
Befolynak a húsba, átszövik a szerveket,
szorítanak, mint bőr alatt viselt selyemfűzők.
Derekakat gyúrnak, lábakat préselnek a májból, a tüdőből,
fejet és arcot minden belsőségre.
Ordít a gyomor, hüppög a rekeszizom,
hogy engedjem el őket, de csak engem hívnak vissza.
A körmömmel kifelé kaparok, mint szárnyasok a földet,
majd a húsfalba vágok, felszakítom.
Kiengednek a szervek, a szorítás lefolyik az ágyra.
Eszembe jut, hogy levegőt kell vennem.

JÓ ÉTVÁGYAT!

Felvágtál a lábujjamtól a nyakamig, és megettél. Lenyested
a mellem, és kiszoptad belőle a zsírt. A combjaimból sültet
csináltál. Sosem mondtad, finom volt-e, csak horkoltál utána.
Én meg magamat öleltem reggelig. A kezeim, mint a falak,
repedésein befolyik a nyálad. Lassan oldódtak fel.
Mert a szám jobb volt, és a nyelvem, ezért hagytad őket.
A vér mártás, gerincem csontleves. Testem fogyó váz,
kiszökik rajta minden ép gondolat. Ami maradt,
már csak repedő cserép a gerendákon. Hónapokig etted
a szívem, mert mérges voltál rá, én pedig segítettem
bosszút állni rajta. Együtt szálaztuk le a rostokat,
és tekertük villára, mint a spagettit.

MAGYAR BOGLÁRKA

KÁDKOSZ

– Ezt így nem illik – mormolja az orra alatt –, ezt így nem illik, hogy koszosan egy temetésre.

A hátamat sikálja mosogatószivaccsal, alattam friss, tiszta, szappanos víz, rajtam az elmúlt hónapok ebédszaga, ami a vizes szivacsból árad, és mindenhová lecsorog. Prüszkölök a víztől, csíp a hab, hideg a csempe, az ablak miatt fázom. A régi pólóm van az üveg helyén, és most tél van, anyaráncos kezei mossák a hátamról a telet. Kintről jeges szél fúj. Ez nem is az én pólóm, előttem hatan legalább két évig használták már, pirossága kopott, csíkjai barnák, anyaga lyukas és kinyúlt, négy szöggel feszítette ki a bátyám. Ablaknak pont jó.

– Ne bámuljad, nincs mit nézni! – szól, és pofon vág.

– Apa megcsinálja – válaszolom halkan, mire kiráncigál a vízből, még egyszer pofon vág, elesek, felhúz és magához ölel, homlokon csókol, arrébb lök és azt kiáltja, jöhet a következő. A dugót kihúzza és a kád szélére fekteti, mint egy búvárt, aki ha mesélni tudna, visszamenne az időben, hogy felidézze a kopott porcelántányérok csörgését és anyám dallamos szavait mosogatás közben. A gondolatra elmosolyodom, hogy ez olyan, mint egy étterem. Sosem voltam még egyben sem, mert a fürdőnkben a koszosan száguldozó víz hordta le a csatornába minden ételmaradékunk, amikor anyám itt görnyedt az edények fölött, és naphosszat sikált utánunk.

A tölcsér engem is levisz, magával rántja a mélybe a homokozóban összeszedett szemcséket, a hajszálaimat, és elképzelem, hogy ezekből vagyok. Odalent van üveg az ablakon, nincs mindennap tejberizsaleves meg virsli meg bab. Odalent van egy nagy

szobám, amiben egyedül lakom, és nem osztozunk hatan egy emeletes ágyon. Ott lent van mindenkinek új pólója, és nem kell felvenni a tulipánmintás csizmát sem, ha kinőtte a nővérem, és kapok egy kockás inget, piros alapon fekete mintákkal, ahogy abban a cowboyos mesében láttam.

Az öcsém berohan a fürdőbe, az ölembe esik, és lekváros szájjal rám vigyorog. Csorbacsíkosan suttog, hogy elfogyott a kocka, és én azonnal tudom, mit jelent ez. Gyorsan felugrok a hideg kőről, és bevágom az ajtót, mögötte a fal lyukas és hiányos, hol a maltert kaparjuk, hol a csempedarabokat gyűjtjük össze, azok a kedvenceink, amelyek sötétkékek. Régóta hordjuk innen a csempét kockának, apró, szilánkos darabokra törjük őket, és mindenhová ezeket ragasztjuk fel, ezekből építünk tornyot a szobánkban, és ezeket lőjük ki a csúzliból.

Nyakamba veszem az öcsémet, ő meg a véres ujjaival lepattintja a maradékot is a helyéről, amennyit csak elérünk. Amikor anya benyit, látom, hogy az egész hálóingje csupa-csupa vér. Nem szól, leveszi a vigyorgó öcsémet a nyakamból, a csempedarabokat a kezembe adja, és ott folytatja, ahol abbahagyta.

Apa már két hónapja köhög fel démonokat, anya mindig ezt mondja, hogy ha kiköhögi őket, egyszer csak meggyógyul majd. Ezt onnan tudom, hogy amikor mindenki elalszik az emeletes ágy legtetején, én elkanyarodok a konyha felé, ahonnan egy icipici szoba nyílik, és akkor látom anyát térdelni apa mellett, borogatást csavar és teát ad, de apa már csontsovány, attól félek, hogy mégsem fogja felépíteni a házunkat, amit annyira megígért. Anya suttog neki, olyan szép szavakat suttog neki, amilyeneket mi sose kaphatunk, de apa csak nagyokat köhög, és szuszog mellé, kéri a rumot, kéri a vodkát, anya ilyenkor még jobban sír, de segít, és ha sikerül, lavórt tart neki.

Múltkor láttam az árnyait a falon, végigsuhantak a gyerekszobánk felé. Sárkányok voltak, szörnyek voltak, egyik a másik után, de engem nem vettek észre, és a többieket sem, s a végén visszaköltöztek apa testébe, s ő leöblítette őket, ha rum már nem volt, akkor szájvízzel.

Az öcsém végtelenül boldog, amikor rádöbben, hogy egyedül fog fürdeni a hatalmas kádban. Visít, és hangosan felnevet, mikor megindul a csapból a meleg, gőzölgő víz. Mert mi mindig csak hétvégén, akkor is egymás után fürdünk, ugyanabban a poshadt, koszos vízben, amikor végre leázhat rólunk nemcsak a kosz, hanem a szavak, a gonosz, csúnya szavak is, amik bántják a szagom, bántják a ruhám, a hajam, a farsangi jelmezem, de legfőképp engem. És amikor elérkezik ez a szertartás, estére mindenki megnyugszik kicsit, és mi sem ugrálunk egymás ölébe az emeletes ágy tetejéről, nehogy leizzadjuk a tiszta illatunkat.

Amikor belépek a szobába, mindenki csendben ül a szőnyegen. A nagyok mostanság túl sokat mesélnek az angyalokról meg arról, hogy apának sokkal jobb lenne máshol. A kicsik miatt ezt mondják, de én tudom, hogy talán apának is fürdenie kéne, neki is fürdenie a melegben, habok közt, illatban, abban a fura mélységben, ami csak a kádaknak van, semmi másnak a világon.

Anyám meghallja a gondolataimat, és a vizes, vigyorgó öcsémmel a kezében belép a szobánkba, a nővérem kiveszi a kezéből a csempedarabokat szorító, törölközőnyi csomagot. Anyám ruháján felbukkannak a nagy, vörös foltok és a kádkosz, árnyékából démonok másznak ki, és belepik a gyerekszobát.

– Apátok nem fürdik már többet.

TOMAJI ATTILA

ANYÁM KEZE

Ez a kéz, ami ír, csak ír a papíron,
egy régi nő keze, ki az anyám volt,
ez az álmatlan éj sok előző társ éje,
mit nemcsak én töltöttem ébren,
de egy régi nő is, ki az anyám volt,
ez a sötét forgás, ez a fenti zúgás,
mi asztalomhoz vonz, s ami után
egyre hallgatózom, ez után fordult
arca annak is, ki az anyám volt,
ez a függöny, ami Püthagorasz
előtt lebegett, örökségem, fényesre
fonta, szőtte egy régi nő keze, ki
az anyám volt, a bölcsesség a szívé,
ami kiárad, a tudás pedig az észé,
ami elporlad, egy régi nő súgja ezt,
ki az anyám volt, az ész a szentséget
kutyák elé szórja, mindig lázad a
bölcsesség ellen, apokrifokból tudom
s messze sodort életemből, amit egy
régi nőtől kaptam, ki az anyám volt.

De visszatér-e újra s újra az éj, a sötét
forgás, a fenti zúgás, a fényes függöny
mögötti bölcsesség, vajon visszatér-e
valaki majdani jelenébe, aki máskor,
máshol gondolkodik az éjszakáról,
forgásról, zúgásról, aki látja, amit én
is láttam, s bár ő nem én vagyok, úgy
lesz itt a világon, ahogy én is voltam,
s majd meghal, ahogy én is meghalok.
Nem mondok le a tapasztalat mézéről,
hogy egy a sorsunk minden időben,
hiszen azért perzsel a nap, fénylik a
tenger, villan a kard, mert átitatódtunk
a világba, s nincs űr, se csönd többé,
a sírás, a nevetés, a magunkhoz szóló
imák, a szerelem lebontották közönyét,
ezért ha kőre lépsz, megremeg, ha vízhez
szólsz, elviszi a hangod, ha szélbe fordulsz,
felnevet, s ha majd földbe térsz, őrzi az arcod.

Mikor írok, és arra a másikra gondolok,
aki én is vagyok, ott a homlokomon
egy régi nő keze, árnya nem nyugszik
odaát se, hiába nőtt a szélbe, földbe,
elbírhatatlan fénybe, áttör onnan újra
s újra, s ha volna még, hová vágyam
vonna, elváltozott arca fénylene, hogy
lássam a köd hídját, a szalagnyi utat,
s mikor elalszom, mint még soha, kezére
ismerek. Segít az idő tükre, az emlékezet,
többet nem mondhatok, nem is lehet.

MARKÓ BÉLA

EMBERNAGYSÁG

Ha távolodsz, mind kisebb leszel.
Ha közeledsz, mind nagyobb.
Ez nem érzékcsalódás, hiszen csak
a közeli tárgyakat vagy élőlényeket
tudjuk kitapintani. Minden egyéb
csak következtetés. Igyekszem
minél tovább a közeledben maradni.
Visszanézve nagyon kicsi a múlt.
Előrenézve elfér a jövő egy
terepasztalon. Kisebbedik a múlt,
a jövő pedig csak növekszik,
lassan akkora lesz, mint mi.
A múlt most már nagyon kicsi
és ártalmatlan. A Balassi Bálintot
halálosan megsebesítő ágyúgolyó
ebből a távolságból csak annyi,
mint egy darázscsípés.
Bár bele lehet halni egy
darázscsípésbe is, ha netán
allergiás vagy. Ma csupán
enyhe kiütésnek tűnik
a Hunyadit elpusztító pestis.
Ne vegye senki szentségtörésnek,
de elfér István királyunk is
egy gyufásdobozban. Szarvasbogár?
Tücsök? Pillangó? Caesar is hol van?
Szabad szemmel szinte láthatatlan.
Nem a szobrokról beszélek.
Azok csak tárgyak. Ezzel szemben
minden ugyanúgy van most is ott,
ahonnan jöttünk, de már egészen kicsi
anyám is, apám is. Makett a múlt.
Nem léphetünk be semmiképpen,
és nem is közelíthetünk.
Csak eléfelé van út, nő a jövő
egyfolytában, valaki visszanéz ránk,
fölénk magaslik, vizsgál figyelmesen,
mint egy káposztalepkét,
de nem tud megérinteni.
Amíg embernagyságú vagyok,
érj hozzám minél többször!

KISZÁMOLÓS

Odalépett hozzám a parkolóban
egy viszonylag fiatal férfi.
Már-már azt mondtam,
hogy festői öltözékben.
Csakhogy a festői nyomor
a lehető legcinikusabb kifejezés,
amit valaha is kitaláltak az írók.
Egyébként nem rongyokban volt,
hanem csupán szedett-vedett ruhában.
Gyerekkorunkban szerettük
azt a kiszámolóst, hogy választottunk
egy színt, majd akire rászámoltunk,
annak kellett keresnie magán
abból a színből bármit. Legalább
egy gombot. Vagy cérnaszálat.
Nem Kosztolányi Dezső
színes tintáiról volt szó,
de mi is versben beszéltünk ilyenkor,
van-e-ne-ked-pi-ros-tin-tád, szótagoltuk,
mindenkinek jutott egy-egy szótag,
és akire ráesett az utolsó,
a talpától a feje búbjáig,
a zoknijától a sapkájáig
próbált találni valami pirosat.
Zöldet. Kéket. Sárgát. Amit kellett.
Szóval ezt az egyetlen versenyt
az a férfi biztosan megnyerte volna.
Szinte suttogva pénzt kért tőlem.
Kenyérre természetesen.
Adtam valamennyit, megköszönte,
aztán befordult a sarkon,
gondolom, elég volt egy pohár italra.
Már rég leszoktam a prédikációról.
Minek fölöslegesen megalázni egymást?
Különben is azon töprengtem, hogy
most akkor azzal a néhány lejjel
a boldogságához járultam-e hozzá
vagy inkább a halálához.
Azt hiszem, mindkettőhöz.

SEBESTYÉN ÁDÁM

FALUSI PÁRKÁK

A szomszédban gyöngytyúk lármázik.
A düledező falnak vetve hátam, hallgatom.
Innét belátni az udvart, ahol néhány órája
még a labdát rúgtuk, s egy mosóteknőbe
ülve képzeltük el, hogyan bont vitorlát
szélsebes kalózhajónk. Alkonyodik.
Nápolyit ropogtatva nézzük az ég alját.
Akár olvadt kakaómassza, kenődnek
szét a színek. Azt rebesgetik, párkák
költöztek a faluba. Valódi alakjukat
csak az öregek ismerik. Elhisszük, hogy
ez így van. Mi mást is tehetnénk?
Diófánk termése férgesedik, s egy nap
a macska oldalán mély sebbel vánszorgott
haza. Miért kellene látnunk a nyilvánvalót?
Elég, ha játszunk, ha zsibongva futjuk
körbe az ódon parasztházat, s akkor talán
az öregek arca is felderül. Hátha erőt ad,
ami ebből az évszakból még az övék.

HANGYÁK

Egy nap a hangyáké lesz nagyanyám háza. Falait
kibontva messzire hordják az évek súlyfeleslegét.
Látni fogom, ahogy megmozdul a bútorzat.
Szorgos rágók tépik a parkettát, szaggatják le
a csempét. Egyik szobát a másik után lepik el.
Hömpölygő árjuk őskori tévét, felfeslett nyakú
hintalovat sodor. Elözönlik a pincét, ahol
a satupad alatt porlad a bedobozolt emlékezet.
Ruhakupacok gyűlnek az udvaron, oldalára
döntve nyugszik a nyári konyhából kirángatott
kredenc. Nem fogy a rovarsereg. Jönnek
a földből, falból, a járda repedéseiből másznak
elő, távoli kerteket hátrahagyva, fekete sorokban
menetelnek nagyanyám háza felé. Türelmük
végtelen. Nincs más dolguk, mint alapzatig
bontani vissza semmiből épült életeket. Sok ezer
test zsong, csáp csápot ér. Napok telnek majd
el, mire abbamarad a fülsüketítő zizegés.

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY

| kisregény |

TIBETI SZÉL

Négy

Dzsampal Gyaco a Potalában az ünnepre készült. Még mindig az álom hatása alatt állt. Gépiesen végezte a teendőit, alig figyelt oda a szolgáira és a tanítóira. „Vajon ugyanazt a titokzatos világot láttam, amelyiknek létezéséről nagy elődöm ír? Vagy mindenkinek saját titokzatos világa van?" Nem haragudott a miniszterére, aki felébresztette, mert abban a biztonságban nőtt fel, amiben véletlen nem létezik: mindig és mindennek úgy kell történnie, ahogy történt.

Dzsampal Gyaco Lhászától messze született. Egyik őse együtt harcolt Geszer kánnal, a tíz világtáj urával, akinek tetteit tibeti hősénekek dicsőítik. Úgy gondolt erre a vitézre, a sárkányokat és démonokat üldöző, hazug lámákat és lelketlen gazdagokat csúffá tevő ősére, mint önmagára. „A sárkányok, démonok, boszorkányok, ártó szellemek itt vannak körülöttünk. Legyőzhetők, de föltámadnak. Örök harcban állunk velük, mi, akik a gyengék oltalmazását tekintjük legfőbb feladatunknak."

Dzsampal Gyaco születésekor szivárvány ragyogott az égen, az árpaföldeken hópárducot láttak, a kősivatag felől szürke felhők végtelen seregei sodródtak a falu fölé, és szakadni kezdett az eső. Abban az évben olyan bőséges termést takarítottak be, amilyenre az öregek sem emlékeztek. A falu orvoslámája borókaágat égetett a kolostor udvarán, és a füst nem szállt fel, fanyar illata átitatta a szerzetesek és zarándokok ruháját. Csecsemőkorában Dzsampal Gyaco sosem sírt. Nem csúszott-mászott a földön. Féléves volt, amikor lábát maga alá húzva meditáló ülésbe egyenesedett. Attól fogva mindennap elmerült a tudattalan ősóceánjában. Apja megijedt, az anyja mosolygott. A kisfiú nem kerülte a fizikai munkát. Kéretlenül is segített a ház körül. Szerette az állatokat. A kutyáikat minden reggel öleléssel köszöntötte. Egyszer az apja szántás közben felültette az egyik fekete bundájú, hatalmas jak hátára. Meglepődött, mert a szelíd állat morogni kezdett. Gyorsan leemelte volna, de a kisfiú megkapaszkodott a nagy hím bozontos sörényében, a nyakára borulva hallgatta a dorombolását, aztán vékony hangját hozzáigazította az állatéhoz, és egy darabig együtt énekeltek. Minden éjjel álmodott, és az álmait reggeli közben elmesélte a családjának. Olyankor mindig az apjához beszélt, de az álmokat az anyja fejtette meg. Ha nem aludt és nem meditált, majdnem mindig nevetett. Négyéves volt, amikor a pancsen láma személyesen utazott el érte, és magával vitte Sigacéba. Kevés időt töltött a Tasilumpo, a gelukpa szerzetesek gigászi kolostorvárosának falai közt. A főapát gyorsan és tévedhetetlenül felismerte benne a dalai láma reinkarnációját. Akkor díszes kísérettel igazi lakhelyére, Lhászába küldte a gyermeket.

„Vágyom abba a titokzatos világba, melyről nem tudom biztosan, hogy létezik, de biztosan tudom, hogy mindaddig megközelíthetetlen, míg én én vagyok."

Dzsampal Gyaco szerette volna, ha álma ugyanarra a titokzatos világra nyit ablakot, melyről látomásos elődje, az ötödik dalai láma írt. Kitessékelte lakosztályából a takarítókat, a fényesítő szolgákat, akik a padlók, oszlopok, bútorok, jakvajas mécsesekkel és a Buddháknak ajánlott ételekkel roskadozó oltárok, valamint az aranyszobrok makulátlan

csillogásáért voltak felelősek. Kiküldte a levegő tisztaságát óvó démonfelügyelőt, aztán a személyét gondozó szerzeteseket, végül a csöpon khenpót is, a szertartásmestert, aki az ünnepi teendőit sorolta végeérhetetlenül. Azt akarta, hogy senki ne legyen tanúja annak, amikor végtelenül tapintatosan megkéri vezető tanítóját, hogy hagyja magára. Miután egyedül maradt, leült a szőnyegre, és megpróbált összpontosítani. De most sehogy sem tudta kordában tartani a gondolatait. Elnevette magát, mert eszébe jutott az a nap, ötéves sem volt, amikor először vezették kézen fogva a Potala végtelen lépcsőin, labirintusfolyosóin és útvesztőhídjain, homályos és ijesztő termeinek sokaságán át ebbe a lakosztályba, és megmutatták az ágyával szemközti falon lógó, sárga selyemből font korbácsot. Őszentsége, a dalai láma korbácsa. Arra szolgálna, hogy figyelmeztesse és rémülettel töltse el, szerénységre sarkallja és szorgalomra serkentse a gyermek istent. De nem ő rémült meg, hanem a kísérői. Dzsampal Gyaco tétovázás nélkül nyúlt a könnyű korbácsért, és kacagva meglegyintette a minisztereit, a nevelőit, végül a főkamarást és a régensherceget is. A korbácsot soha nem használta senki, de azért ott lógott a falon.

– A halhatatlanok halandók, a halandók halhatatlanok – mondta csöppet sem bánkódva, inkább beletörődve a vereségbe. Felpattant, elővette a messzelátóját, *M.M. & Son Liverpool*, és hatodik emeleti lakosztályából kisétált a verandára, onnan pedig a palota lapos tetejére. A Vörös-hegy gerincére épített, sok emelet magas Potalából csodálatos kilátás nyílt a városra és a kopár hegyek közt csalinkázó Lhásza folyó széles és lapos völgyére. Dzsampal Gyaco kisgyerek korától imádott a tetőről nézelődni. Unalmas tanulmányai szünetében, belefáradva írásbeli és olvasási feladataiba, a *Vinaya* tanainak, vagyis a szerzetesi fegyelem, a nevelés és hit kérdéseinek boncolgatása közben, és később is, tíz-tizenkét évesen, amikor már a kormánya üléseit is végig kellett szenvednie, ha csak tehette, rohant a tetőre. Játszótér volt neki, óriási mozi, remek megfigyelési pont. Népétől elzárva élt, a közemberektől elszigetelte a szigorú etikett. Ha megpillantották, a zarándokok, vásárosok, pásztorok, kenyérsütők és kovácsok, bármit is csináltak, abbahagyták, és a földre borultak. Szűkebb személyzetén kívül alig-alig látott munkájukban elmerült, vagy éppen pletykálkodó, fesztelenül viselkedő köznapi embereket. A főtemplom, a Dzsokhang első emeletén lévő szobájából gyakran megleste a vonuló zarándokokat, a téren nyüzsgő kézműveseket és kereskedőket, de általában gyorsan lelepleződött. Előbb-utóbb valaki felfedezte őt az ablakban, és ha nem akarta, hogy megálljon az élet, vissza kellett vonulnia az elfüggönyzött szoba mélyére. A Potala irdatlan magasában biztonságban volt. Ott senki nem vehette észre. Mélyen a lába alatt a Söl, a hegy déli lábánál elterülő falucska. Keletre a Dzsokhang, a város zarándokutcákkal körülölelt szent körzete. Mögötte a Vas-hegy, a Cshakpori, tetején az orvosiskolával. A Söl apró házacskái fölött messze ellátott, végig a kanyargó folyó széles, napszítta homoktól sárga völgyén. Látta a víz halványzölden ragyogó szalagját, a terpeszkedő zátonyokat. Látta, hogy jakokat, bárányokat, lovakat terelnek a gázlókon. Látta a favázra feszített jakbőrből épített öblös, fekete csónakokat. Látta a lomhán távolodó vagy közeledő karavánokat. Messze-messze kopár, rőt hegyek vonulatai sorjáztak. El-elmerengett, hogy mögöttük újabb és újabb hegyek vonulatai húzódnak, azok mögött újabb és újabb síkságok, majd megint újabb

és újabb hegyek. És mindenhol emberek élnek. Olyanok is, akik nem tudnak róla. Talán az országáról sem tudnak. Sőt talán Buddháról és a szamszára kerekét forgató kakasról, kígyóról és disznóról sem tudnak. Néha megrendült. Sajnálta őket, hogy sosem szabadulhatnak a tudatlanság örök körforgásából.

A Söl utcácskáit figyelte a legkitartóbban és a legnagyobb élvezettel. A falu olyan közel volt, hogy távcsövével az ő isteni magasságából is bepillanthatott a közönséges mélyébe. Felismert arcokat. Látott sírásra torzulni máskor mosolygós vonásokat. Látta az emberek örömét és bánatát, látta őket veszekedni és térdüket csapkodva hahotázni. Látta verekedni őket, és látta, ahogy papagájokat etetnek. Megfigyelte a börtön udvarán sétáló rabokat, akikre, és ennek sosem kereste magyarázatát, sorstársaiként tekintett. Észrevette, melyik utcácska melyik épületét látogatják sötétedés után férfiak. Látott nőket. Roskatag vénasszonyokat és fiatal, szép nőket. Lányokat is. Látott részegen tántorgókat, önfeledten táncolókat, nyilazókat, gyújtogatókat, majomidomítókat. Látta, ahogy az asszonyok gombócokká formálják a friss trágyát, és tésztaként lapítják a meszelt falakra, hogy a kíméletlen nap kiszárítsa őket. Látta a mohamedán mészárosok fedett szekereit, ahogy a szűk, köves utcákon zötyögnek. Megbámulta a háztetőkön kerek tornyokba rakott, kiszárított, illatos jaktrágyalepényeket. A tetőn felhalmozott ágakat, melyek ropogása éjszakai betolakodók jöttére figyelmeztetett.

Kilépett a tetőre. Hunyorgott. Beszívta a friss levegőt. A jakvajtól és égő kanócok bűzétől nehéz levegőjű, félhomályos szobákból szabadulva elvakította a felhőtlen égen lángoló nap. Állt. Lehunyt szemmel hallgatta a szelet. A mellvédhez lépett. Szeméhez illesztette a messzelátót, és a csiszolt lencsék mágiájának köszönhetően úgy nézte végig, ahogy az utasokkal teli két nagy jakcsónak lassan elmerül a megáradt folyó zabolátlan vizében, mintha maga is a parton állna.

Öt

Szaga Dawa. Érdemek hava. A tibeti holdnaptár negyedik hónapja. A közepére eső telihold napja a tibeti buddhisták legszentebb napja. A nagy alkalom. A kivételes lehetőség. Amikor minden tett és gondolat sokezerszeresen számít. A jó is. A rossz is. Ezen a napon nincs szeretkezés. Férfi és nő nem egyesül, semmi módon nem enged a vágynak. Nem ölünk. Máskor sem, de ezen a napon tényleg. Nem dohányzunk, nem iszunk alkoholos italokat. Nem hazudozunk. Nem lopunk. Lovat sem. Nem eszünk húst. A húsért valamikor ölni kellett. Nem adunk-veszünk olyan állatot – kecskét, birkát, halat és madarat –, melyet megölnének. Ezen a napon zarándokolunk, mantrákat mormolunk, leborulásokat végzünk. Jótékonykodunk. Jakvajmécseseket gyújtunk. Részt veszünk a jakvajból faragott jelképszobrok vetélkedőjén. Táncolunk és énekelünk. Ahányszor csak eszünkbe jut, fohászkodunk a világon létező összes élőlény jólétéért.

Dönkar Dawa Norbu a folyóhoz indult, de előbb a Dzsokhang, a főtemplom felé kanyarodott. Az utcák üresek voltak, néhány kutya kódorgott elveszetten, és az egyik sarkon egy tehén ácsorgott tűnődő tekintettel. Az égen a szemüket meresztő, vicsorgó sárkányok hada kisebb-nagyobb csapatokra szakadozva úszott az erős északi szél ellen. Kígyózva vágtattak, lebuktak és felszöktek a levegő hullámain, farkuk ropogva lobogott a fakó, felhőtlen égen. Dönkar nem állt meg, de a szemét nem tudta levenni a diadalmas mennyei felvonulásról. A Barkhor felé közeledve ismerős, távoli morajláshoz hasonló hang szűrődött a sikátorba. A Dzsokhangot körülölelő utcán hétköznap is zarándokok ballagtak: csoszogásuk, mantrájuk, imamalmaik surrogása méhkaptár zsongásává olvadt össze. Várnia kellett, hogy kiléphessen a sikátorból, mert fekete arcú, marcona férfiak lassan vonuló serege töltötte meg teljes széltében az utcát.

Dokpák – ámuldozott Dönkar. – Ennyi pásztort még sosem láttam együtt.

Lesütötte a szemét, mert bár öntudatos asszony volt, azt jól tudta, hogy öt évnél idősebb és ötvennél fiatalabb nőnek nem ajánlott farkasszemet nézni a magány fiaival.

A Dzsokhang előtti tér a boróka fanyar áldozati füstjében úszott. Nem vágott át a sokadalmon, meg sem próbált bejutni a templom kapuján. Megkerülte a zarándokokat, a maszkos démontáncosokat, és némi tétovázás után megállt egy elnyújtott hangon kántáló pokolmutogató láma oltára előtt. A fia jutott eszébe. „Érdekelné őt a vándortanító valamelyik tekercsképe?" A láma jócskán benne volt az egyik hosszú történetében. Forgatta a szemét, sziszegett és hörgött. Hosszú pálcájával rá-rábökött valamelyik kifüggesztett képén a megfelelő jelenetre. Időről időre elénekelte Csenrézi mantráját, *Om Mani Peme Hung, Om Mani Peme Hung*, melyet lenyűgözött hallgatósága engedelmesen vele énekelt.

Dönkar kislány korában rettegve szerette a manilámákat. Az apja megvetette, bazári majmoknak nevezte őket. „Úgy ismétlik lélektelenül százszor és ezerszer újra és újra a buta és ijesztő meséiket egy hosszú életen át, hogy azt sem tudják, miről beszélnek." Dönkar tisztelte az apját, hitte is, amit mond, mégis alig várta, hogy hallhassa a koszos és rongyos, vén lámák régiesnek ható meséit. Kedvelte a maguk festette, megdöbbentően eleven thangkáikat is. Most mégsem várta ki a tanmese végét. Pénzt pottyantott a láma lócájára helyezett fényes kagylóba. Benyúlt a póznára függesztett kalickába, és puhán a markába fogott egy piros csőrű, fekete tollú madárkát, melyet a tibetiek dungkarnak neveznek. Átbújt a vásári árusok asztalai és sátrai közt, majd a mecset felé vezető lejtős sikátorba fordult. Akkor ért le a folyóhoz, amikor a megduzzadt, rohanó vízen messze lent, a holt nagyapa szigete mellett feltűntek a jakbőrből épített sötét hajók.

Hat

„Ha volna humorérzéke! Ha egy csöppnyi fesztelenség volna benne. Senki és semmi nem állítaná meg. Még én sem." Egy kikosarazott angol nő mondta róla.

Alexander bég a főiskolai évei alatt úgy edzette magát, mint egy aszkéta pap, egy szent háborúba készülő harcos. A hanyagságot nem állhatta, a kicsapongást megvetette. Nem üldözte, csak lenézte. A kényeskedést nem tűrte maga körül.

Unalmas volt? Biztosan. Másoknak meg bolond. Megszállott? A kérdésnek nincs értelme. Ilyen volt. Mert ilyen akart lenni. Nem táncolt, nem kártyázott, nem ivott alkoholt, nem dohányzott. Bokszolt, birkózott, futott. Diák volt még, amikor víz alatt úszta át a Marost. Később a jeges Dunát, aztán a Temzét is. Senki nem látta fázni, izzadni, sírni.

Lénye olyan bizalmat árasztott, hogy azonnal megnyert mindenkit. És a feltétlen bizalom arra sarkallta az embereket, hogy kölcsönt kérjenek tőle, vagy kölcsönt adni akarjanak neki. Neki, aki soha nem fogadott el kölcsönt.

„Élelmesebb ember megélne ebből az egyetlen tulajdonságából." Ez megint a csalódott lady. „Fájdalmas szomorúság járja át ezt az embert. Rég elfeledett bűnök, amiket nem is ő követett el."

Alexander bég Erdélyben született. Befelé forduló, töprengő alkat volt. Nem szeretett és nem gyűlölt, nem barátkozott és nem irigykedett. Nem kapkodott, de soha nem is pihent meg. Azt mondta, meg kell keresnie Belső-Ázsia titkos birodalmait: Shambalát és Agarthát. Módszeresen készült. Még otthon, Nagyenyeden elolvasta Thomas van Erpe 1613-as arab nyelvtanát, Carsten Niebuhr *Dán arábiai utazásá*t, Benkő Ferenc *Napkeleti utazók*ját és Sajnovics János 1770-ben, Koppenhágában megjelentetett *Demonstratio: Idioma Ungarorum et Lapponum Idem Esse* című munkáját. A göttingai egyetemre olyan latintudással érkezett, amihez hozzátenni nemigen volt mit. Kedves professzorának, aki felhívta a figyelmét Dzsungáriára és a kínai évkönyvekben sokat emlegetett ujgurokra, így fakadt ki egyszer:

– Az időnél alattomosabb jószág nincs. Tengernek mutatja magát, de ráébredünk, hogy csak egy csepp. Cseppnek mutatja magát, és kiderül, hogy végtelen óceán. Herr Blumenbach, nekem drágább az idő, mint másoknak. Én ismerem a sorsomat. Rég úton kéne lennem. Késésben vagyok.

Johann Friedrich Blumenbach tudta, hogy rendes ember nem utazik. A kereskedő más. Az nem rendes ember. Útra kel, mert a hasznot keresi. A hajós is. A katona. A követ, a kém, a zarándok. Mindnek a haszon kell. Johann Friedrich Blumenbach nem értette, tanítványa miért akar utazni, ezért helytelenítette is.

Latin, német, angol, arab, török, néhány szláv nyelv. Ezzel a tudással indul. Gyalog. Tud James Cook felfedezéséről, az új kontinensről, melyet majd Ausztráliának fognak nevezni. Tud Humboldt útjáról. Ismeri a magyar Benyovszky Móric feljegyzéseit, melyek szerint a kamcsatkai erődből lopott vitorláson menekülő gróf a tengereken hányódva az éhhalál peremén derékszíjat és bőrsüveget evett, algát és hínárt rágcsált, végül megkóstolta halott társai húsát is. De Alexander bég nem kalandor, nem érdekli a fegyencek földje és Madagaszkár. Alexander bég Belső-Ázsia felé tart.

Énoszban, az aprócska török kikötőben száll hajóra. Isztambult elkerülik a pestis miatt, Cipruson át Egyiptom felé tartanak, ám a vihar Kréta felé sodorja őket, ahol tuniszi kalózok fogságába esnek. Alexander béget, akinek ruházatáról lesírt, hogy nem remélhetnek érte váltságdíjat, a vitorlás gyomrába vetik, majd nyelvtudása miatt egyre gyakrabban használják, végül a skorbutban elhalálozott másodkormányos függőágyában kap viszonylag kényelmes helyet. A kalózoktól megtanul berberül, olaszul, dalmátul. Arab, angol, török nyelven fogalmaz kérő, alkudozó, fenyegető és zsaroló leveleket. Néhány hónap múlva már a kalózok nevében személyesen tárgyal. A haramiák megszeretik. Bilincseit leoldozzák, a kikötőkben is szabadon járhat-kelhet, miután szavát veszik, hogy nem szökik meg. Két hosszú éven át nem szabadul. Ekkoriban ragasztják rá az Alexander bég nevet, amihez aztán majdnem élete végéig ragaszkodik. Számtalanszor teszi meg az utat Herkules oszlopaitól a levantei vizekig, és nem szökik el. Köti a zsiványoknak adott becsületszó. Egyszer aztán Menorcától északra hajójuk belefut a Royal Navy egyik fregattjába, és ez megpecsételi a haramiák sorsát. Alexander bég kimagyarázná magát. Nem hisznek neki, ismerik a nevét. „Miért tárgyalt?" „Miért nem szökött?" „Becsületszó? Zsiványoknak?" „Közéjük állt?" „Gyávaságból tartott ki mellettük?" Megunja a nyaggatást. Rég megszökhettem volna maguktól is, köpi az angol szavakat hűvösen a karót nyelt első tiszt bamba képébe. A kapitánynak rokonszenves a barátságtalan férfi: szaván fogja. Fogadást kötnek. Ha átúszik „őfelsége hajója" alatt, és túléli, hisznek neki, partra teszik a legközelebbi kereskedelmi kikötőben. Átúszik. Túléli. Hisznek neki. A kapitány meghívja, este együtt vacsorázik a tisztekkel. Meséltetik. Három nap múlva, néhány kiszabadított olasz meg francia fogolytársával együtt csónakba ültetik, partra teszik a kicsiny Cadaquésben. Alig tette lábát a szárazföldre, máris alkalmazná egy kapitány, Kubába vitorlázhatna vele. Nem megy. Nem érdeklik a kalandok, nem érdekli az Újvilág. A régi világ érdekli. Az ősi Kelet.

Cadaqués és Emporda. Kíméletlen, őrjítő szelek földje. A tramontanával riogatják, aminek rohamaitól megbomlik az elme, galamblelkek gyilkossá válnak. Nem számít, ingatja a fejét. Születése körülményeire gondol, és mosolyog. Dzsungáriába, Ujguriába tart. Bolondnak nézik, de végre békén hagyják. Az apostolok lován, gyalog jut el Gironába. Egy portugál kereskedőtől úgy hallotta, a zsidó negyed, a Call mélyén titokzatos könyvtár bújik meg. Abban olyasféle könyvekre bukkanhat, melyek segíthetnek tervei megvalósításában. Granada, Córdoba hajdani, kifosztott mór könyvtárainak példányait reméli megtalálni. Perzsa és arab földrajztudományi munkákat, útleírásokat, elfeledett térképeket keres. Három hónap alatt megtanul katalánul

és héberül. Közel ezer év után felfedezi azokat az iratokat, melyeket ma kazár levelezésként ismerünk. De Girona öreg könyveseinél és titkos zsidó irattáraiban őt érdeklő munkákra nem lel. Indulna tovább, amikor mindkettőjük szerencséjére találkozik Moorcrofttal.

William Moorcroft lelkiismeretes ember volt. Nem azért az olcsó jó érzésért segített, amit valamely kisebb vagy nagyobb jó cselekedet eredményez, s aminek fényében elégedetten sütkérezhetünk, hanem kötelességből. Nem érzett kényszert, nem hitte, hogy jóságáért megjutalmazzák a túlvilágon. A kötelességérzet hajtotta. Ha módjában állt, nem mulasztott el segíteni. Volt elképzelése a világról. Azt gondolta, mások fájdalmát csak boldog emberek élhetik át. Olyanok, akik minden kényeztetést, szeretetet megkaptak. Mert őket nem zavarják meg saját, kicsinyes fájdalmaik.

Segíteni szeretne Alexander bég is, aki az alamizsnát nem fogadja el. Sakkoznak. Az angol jó játékos, de szemernyi esélye sincs. Mégis fogadást ajánl. Alexander bég csak addig játszik, míg összegyűlik az útiköltsége. Úti célja Alexandria, onnan Bagdad. A két férfi mindössze három hetet tölt egymás társaságában, mégis barátként és szövetségesként búcsúznak.

Alexander bég Egyiptomban csak napokat időzik, fut a pestis elől, gyorsan továbbáll Bejrút felé. Szidónban, a hajdani Fönícia híres kikötőjében ellenállhatatlan kényszert érez, és nekivág a Libanon meredek, kietlen ösvényeinek. A gigászi matuzsálemekhez, a föld talán legöregebb élőlényeihez tart. A cédrusokkal akar találkozni. Önmagát látja bennük. A hajlíthatatlan, megtörhetetlen, kimeríthetetlen őserőt. A magányos lényt, aki beteljesíti hivatását.

Bejrút után Szíria. Latakiában kivételesen felhajt egy kupa bort. Nem akárhol tartózkodik: a híres selyemút egyik nyugati végpontja ez. Irány Kína! Mielőtt elindul, ismét kurta kitérőt tesz: meglátogatja Margat egykori kereszteslovag-várát. Kopár vulkáni kúp, rajta gigászi rom, melyet valaha arabok építettek, majd johannita lovagok és mamelukok birtokoltak. Vajon tudja, hogy midőn a magyar király, Chatilloni Rajnáld unokája, II. András 1220 körül erre kószált a keresztes hadaival, meg is szállt a vár falai közt? Talán tudja, talán nem. Nem ezért teszi a kitérőt. Egy Latakiában élő magyartól, egy zavart, vén jezsuitától azt hallja, hogy a várhegy nyomorú odúiban tengődő arabok baksisért fölvezetik az arra tévedő utazót a lovagok várába, és megmutatják nekik a poklot. Egy falfestményt lángon pörkölt püspökökkel, felégetett erdők fáinak csonkolt ágain rángatózó nyomorultakkal, nyelvüknél felakasztott hazugokkal, olyanokkal, akiket nyúznak, és kígyók harapdálják a szemeiket.

Egy hét múlva Aleppóban, a karavánszerájban dervisnek öltözik.

Urfa, Mardin, Moszul érintésével érkezik Bagdadba. Ismerkedik, tanul, befolyásos embereknek szolgál, olykor csak mesével, gyakran fordítással és szövegmagyarázatokkal. Onnan tovább Teherán irányába. Megtanulja a *tejemmum* lényegét: tévhit, hogy a tisztálkodáshoz víz kell. Forró homokban fürdőzik, durva posztóval dörzsöli a bőrét. Ételre-italra sosem volt kényes, most sem riad meg, ha a szerájok döngölt padlójára helyezett cserépedénybe koszos, sebes, fekélyes tatár és csecsen kezekkel együtt markol a faggyús rizsért. A földre vetett zsákon, rongyon, szalmán heverve úgy vadászik tetvekre, bolhára, poloskára, mintha világéletében vándorló dervis lett volna. Megtanulja a féregirtás praktikáit: tűz és izzó parázs fölé feszíti a gúnyáját, és a melegtől elkábult férgek apró sercenésekkel, lobbanásokkal hullanak a lángba. Délben a sivatag tüzes homokjával teríti be a ruháit, este viszont a homok mélyére ássa őket. Végül beletörődik, hogy nem szabadulhat tőlük, onnantól egykedvűen tűri a tolakodásukat.

Teheránba egyetlen garas nélkül érkezik. Első éjszakáit a városszéli karavánszerájban tölti. A várost bűzös mocsarak ölelik körül, az éj közepén arra riad, hogy sűrű moszkitófelhő ereszkedik rájuk. Babiloni kereskedők, örmény és arábiai koldusok, török dervisek, Kaszpi-melléki haramiák morog-

nak, káromkodnak, csapkodják, hajtják eredménytelenül a vérszívók felrebbenő, majd újra és újra aláereszkedő hadait. Napokon át datolya és kókusztej az eledele. Erőt gyűjt, aztán halad tovább. Oázisról oázisra vándorol, karézekben húzódik meg, rég beomlott öntözőrendszerek csatornáiban vészeli át a számumokat. Mire Iszfahánba ér, úgy ismeri a karavánszerájokat, mint a tenyerét.

– Értek a nyelvükön – feleli az egyik karavánszállás udvarán egy honfitársa faggatózására. – Ha van pénzem, csatlakozom hozzájuk. Ha nincs, sodortatom magam velük. Haladok.

Este van, körülöttük fáradt, poros utazók. A kút csörgedező friss vizével megnedvesítik kezüket, arcukat. Az árkádok oszlopai mellett hordókban és nagy cserépkorsókban áll a mosdóvíz. Az erdélyi honfitárs, Johann Sebastian Honigberger sokat mesél, és a meséiből kiderül, hogy igazi kalandor. Nem tud megülni a seggén, eleme a mozgás. De hiányzik belőle az akarás, a szervezőerő. Nincs tartása, nincs belső magja. Hiába a közös haza: Alexander bég idegenkedik tőle. A szászokkal nincs baja, a német szót is tőlük tanulta. A Segesváron született szász céltalan mozgása idegesíti. Jön-megy, állandóan rohan, tüsténkedik, soha nem habozik, határozottan cselekszik. De mi a cél? Hiányzik a belső töltet, ami ezt a nagy energiát teremtőerővé formálná.

Alexander bég hallgatja a honfitárs vallomását, és azt veszi észre, hogy nem érdekli. Kellemes zsongást érez. A mécsek lobogó fényénél figyeli a csöndesen tisztálkodókat. Az öszvéres vízhordó ráérősen feltölti a nagy víztároló edényeket. Körülöttük, a földszint árkádjai alatt istállók, raktárak, ahová a kereskedők lemálházhatják áruikat. A zárt, négyszögletes udvar közepén egy-egy nyaláb szénán, kopott gyékényen vagy lyukas zsákon csavargók, rongyos köpönyegükbe burkolódzó dervisek és zarándokok heverésznek. Kicsit távolabb kecskék mekegnek. A tevék csámcsogása, a teás kannák duruzsolása, a kereskedők pusmogása olyan andalító, hogy le-leragad a szeme. A csillagos égen félhold fakó fénye világol, összeolvad jelen és múlt, közel és távol, gyermekkora és ifjúsága. Elszunnyad.

Virradat előtt ébred. Nem kelti fel a mellette alvót. Nem búcsúzik. Két hét múlva Meshedben elzarándokol a nagy kalifa, Harun al Rasid sírjához. Itt már senki sem tudná leleplezni a rongyos, koszos, hosszú szakállú dervisben az európait. Nem sokat időzik, hamarosan indul tovább. Merv, a Kara-kum sivatag oázisvárosa következik. Arab kalmárok, perzsa öszvér- és tevehajcsárok, tádzsik és kazah állattenyésztők, üzbég haramiák, kirgiz rabszolgakereskedők veszik körül. Dölyfös szártok, vigyorgó tarandzsik, vörös hajú kirgiz lótolvajok nyargalásznak körülötte. Bokhara és Szamarkand felé igyekszik, a Pamírt megkerülve, északnyugatról szeretne behatolni Dzsungáriába vagy Tibetbe. Húsz évig kell még várnia erre.

(Folytatás a következő számban)

BENE ZOLTÁN

ÚJABB HALÁL

Nem látta értelmét visszamenni a Rákóczi térre, viszont a Liliom utcába sem akart még hazatérni, inkább a László Zoltán-féle vendéglőt választotta a Kossuth Lajos sugárúton. Leült egy félreeső asztalnál, fröccsöt rendelt, cigarettázott. A gyilkosságon tűnődött, sorra vette a lehetőségeket: Kovács Péter, a kövér ember, a szerbek. A három lehetőség közül a kövér férfi felé húzott, csak őt tudta elképzelni tettesnek. Talán azért, mert nem ismerem, gondolta, Kovács viszont érthetetlen módon szimpatikus. Persze ott voltak még a civil ruhás szerb katonák is, de nemigen tudta kémjátszmaként elképzelni az esetet. Megrázta a fejét, akár a ló, amikor a körülötte dongó legyeket hajtja el, csak ő nem a szemtelen rovaroktól, hanem a nyomozás gondjaitól próbált szabadulni. Kláráról ábrándozott, míg meg nem zavarták.

– Igaz Gerő, ugye? – lépett hozzá egy zömök, alacsony férfi.

– Igen, én vagyok.

– Nem ismersz meg? – kérdezte a másik.

Abban a pillanatban bevillant.

– Bozsó Sándor!

Együtt szolgáltak az olasz fronton, csak akkor Bozsó még nem szakállt viselt, csupán hetyke bajuszt.

– Hazajutottál hát te is – nyújtotta a kezét Igaz Gerő.

– Haza, bizony – ragadta meg a jobbját Bozsó. – Viszonylag olcsón megúsztam, nem lőttek meg, nem lettem beteg. A lábad?

– Néha úgy fáj, hogy üvölteni tudnék – mondta a detektív. – De legtöbbször viselhető.

Igaz Gerő képtelen volt fölidézni azt a pillanatot, amikor a combjába csapódott a golyó. Később azt mesélték, hogy miután meglőtték, még vagy harminc-negyven métert futott, s akkor sem a fájdalomtól esett össze, hanem megbotlott egy elveszített csajkában. Ketten ragadták meg a karjánál fogva – Bozsó Sándor volt az egyik –, és vonszolták vissza a lövészárokba, miközben a többiek üvöltve rohantak tovább az olaszok állásai felé. Csak az árokban hasított belé a fájdalom. Ahogy lepillantott a lábára, s látta, hogy a nadrágját vörösre festette a vér, ordítani kezdett. A szanitéc levágta róla a nadrágszárat, igyekezett elállítani a vérzést, közben idegesen és harsányan káromkodott, túlkiabálva a sebesült jajgatását. Igaz Gerő maga előtt látta Bozsó Sándor elkerekedett szemét, ahogy a szanitéc válla fölött les át, és a tekintetében a félelmet, amikor Lemhényi hadnagy bömbölve zavarta vissza a rohamozók közé. Utána elveszítette az eszméletét. A következő kép, amit föl tudott idézni, a tábori kórház mennyezete. Később több társával beszélgetett arról, mit éreztek, amikor megsérültek, választ azonban senki nem tudott adni, csak hosszú percekkel, sokan órákkal vagy napokkal későbbi érzésekről, fájdalmakról számoltak be.

– Mivel foglalkozol mostanában? – Bozsó egy üres székre bökött. – Leülhetek?

– Hogyne, foglalj helyet! Nyomozó vagyok a szegedi kapitányságon.

– Ejha!

– Ahogy kikerültem a kórházból, leszereltek, hazajöttem, és leérettségiztem. Aztán jelentkeztem detektívnek. Nem terveztem, véletlenül tudtam meg, hogy nyomozót keresnek, mert üresedés van. Mint kiszolgált, sebesült honvédot föl is vettek nyomban.

– Nem gondoltam volna, hogy rendőr leszel…

– Én sem – nevetett Igaz Gerő. – Hirtelen ötlet volt. De nem bántam meg. És te? Hogy megy a sorod?

– Hazamentem Felsőtanyára, gazdálkodni. Ehhez értek, semmi máshoz. Amúgy is – fűzte hozzá nevetve –, a Bozsók emberemlékezet óta parasztok.

– Nincs azon mit szégyellni!

– Fél éve aztán megházasodtam. Nem könnyű az élet, kicsike földem van, abból kell megélnem, kicsike házban lakom, a feleségem is kicsike asszony. De nem panaszkodom, a lövészároknál minden jobb.

– Ebben igazad van – ismerte be a nyomozó, és nem tudta megakadályozni, hogy Nagy Gyula ügye újra betöltse minden gondolatát.

– Te szeretnél beszélgetni a régi bajtársakkal a frontról, a háborúról? – kérdezte.

– Én aztán nem – felelt határozottan Bozsó. – Nem mondom, vannak pillanatok, amiket fölidéznék szívesen, de a legjobb lenne az egészet elfelejteni.

– Arra esélyünk sincs – legyintett Igaz Gerő.

– Hát nem sok.

– Éppen ezért furcsa – töprengett hangosan a nyomozó –, amikor régi bajtársak ilyen kevéssel a háború vége után rendszeresen összejárnak, hogy a lövészárokról trafikáljanak. Mert azt el tudom képzelni, hogy majd évtizedek múltán szívesen elüldögélünk egy-egy pohár bor mellett, és arról társalgunk, miként lőtt ránk a talján, mi hogyan lőttünk vissza, s talán még a kifordult belek sem tűnnek majd annyira iszonytatónak, a halálsikolyokat sem halljuk már éjjelente, de most, amikor éppenhogy csak vége, most miért beszélgetnének arról a hazatért katonák, hogy mi történt velük odakinn? És ha feledni akarnak, márpedig én is úgy hiszem, ahogyan te, hogy a legjobb volna elfeledni az egészet, szóval, ha feledni akarnak, miért töltenek együtt hosszú órákat, ezzel is akadályozva a felejtést? Hiszen egymás társasága azt eleve lehetetlenné teszi, végtére is a háborúra emlékeztetik egymást…

– Lakik a faluban nem egy kiszolgált baka, akikkel együtt voltunk a Mürzli-hegyen, de amikor összefutunk, mindenről beszélünk, csak arról nem – mesélte Bozsó Sándor. – Igazság szerint, ha tehetjük, kerüljük egymást.

– Igen, ez a természetes, azt hiszem. Egy ideig még.

– Bár azért most, látod, mégis idejöttem hozzád – vetette föl Bozsó, és az arcán huncut mosoly jelent meg.

Igaz Gerő elmélázott.

– De, már meg ne haragudj – szólalt meg egy idő után –, hetente azért nem akarunk összejárni…

Bozsó fölnevetett, és vállon veregette a detektívet.

– Azt hiszem, ez így van, ahogy mondod, cimbora! És azt is be kell valljam, már amikor ideléptem hozzád, nagyon jól tudtam, hogy sokáig nem fecserészhetünk, mert az atyafi, aki behozott a városba, bármelyik pillanatban itt lehet értem.

Mintha meghallotta volna, mit beszél Bozsó, a következő percben be is toppant a vendéglőbe az emlegetett felsőtanyai ember. Bozsó sietve elköszönt a nyomozótól, és távozott. Igaz Gerő rendelt még egy fröccsöt, közben végiggondolta mindazt, amit a bajtárssal beszéltek. Arra jutott, nem téved, amikor különösnek találja, hogy Nagy Gyula és katonatársai összejártak. Szinte biztosra vette, hogy nem a háborúról társalogtak. De akkor miről?

Éjjel nem jött álom a szemére, csak forgolódott egyre, a lába is meg-megsajdult. Egy idő után elunta a küzdelmet az elalvással, az asztalhoz ült, és összefoglalta egy jelentésben mindazt, amit az előző estéig megtudott Nagy Gyula meggyilkolása ügyében. Mire végzett, még világosabban látta, mint addig, mennyire csehül áll az ügy. A pirkadattal a nyomozás ötödik napja veszi kezdetét, gondolta keserűen, és alig tudnak többet, mint pénteken reggel.

A felkelő nap első sugarainál öltözködött, s mivel Kisné már kint ógott-mógott a konyhában, megkérte, főzzön neki egy kávét.

– Holnap viszont már nem tudok, ha nem intézkedik! – tette elé a csészét az asszony.

Igaz Gerő bűntudatot érzett, amiért elfelejtett bekukkantani a lefoglalt csempészáruk raktárába. Gyorsan megitta a feketét, és már indult is. Tudta, hogy ilyen korán még senkit nem talál az irodában, de nem bírt otthon ülni.

Amikor megérkezett a Rákóczi térre, Bagdy úr nyúzott ábrázattal és álmos tekintettel fogadta.

– Ilyen gyorsan megjárta az a gyerek? – nézett megütközve a kollégájára.

– Milyen gyerek? – értetlenkedett Igaz Gerő.

– Akit magáért küldtem!

– Magamtól jöttem, nem hívott senki. Nyilván elkerültük egymást…

– Ilyen korán bejött? – vonta föl a szemöldökét Bagdy úr.

– Nem sikerült aludnom – mentegetőzött Igaz Gerő.

– No, velem olyan még soha nem fordult elő – nyögte Bagdy úr. – Akárhogyan is, újabb holttestünk van! És nem zárható ki, hogy összefügg a Nagy-féle üggyel.

– Hol találták, ki az? – kérdezte mohó kíváncsisággal a fiatalabb nyomozó.

– Egy rendkívül kövér férfi – közölte kis hatásszünet után Bagdy úr, mutatóujját jelentőségteljesen az arca elé emelve.

– Csakis az a fickó lehet, akit Stíber látott! – élénkült föl Igaz Gerő.

– Ezt azért még korai lenne ennyire biztosan kijelenteni – óvatoskodott Bagdy úr. – De mivel az ügyeletes jónak látta, hogy fölverjen legszebb álmomból, hát nem tétlenkedtem, elküldtem Stíberért egy embert a téglagyárba. Azonosítás végett.

– Hol találták meg a tetemet?

– A rókusi pályaudvartól nem messze, a Búvár-tó partján.

– Akkor ez a mi emberünk lesz, mondom én! – süvöltötte Igaz Gerő. – Biztosan! Már megyek is!

– Menjen, Gerő, én majd itt tartom a frontot! – sóhajtott Bagdy úr, és a távozó még hallotta, ahogy panaszosan dohog magában. – Jaj de nagyon hiányzott ez nekünk így év végére! Amúgy is nyakunkon mindjárt a franciák…! Hogy a radai rosseb esne a fajtájukba!

Igaz Gerő a csípős hideg ellenére egészen kimelegedett, annyira sietett. Szaporán loholt végig a gyér forgalmú Kossuth Lajos sugárúton. Nem sok reményt fűzött Stíberhez, hiszen csak távolról látta az ismeretlen, kövér alakot, viszont a resti pincére, akivel előző este beszélt, biztosan fölismeri a férfit.

Amikor a tetthelyre ért, két közrendőr és Stíber Aurél már ott toporgott a tóparton. A téglagyári munkás megemelte a sapkáját a nyomozó előtt, aztán az állát dörzsölgetve, kérdés nélkül beszélni kezdett.

– Lehet, hogy ezt az embert láttam… Meglehet, nyomozó úr, hogy őt… Az is ilyen testes volt… De meg nem esküszöm azért, ne haragudjon, mert sötét is volt, meg messzire is álltam…

– Semmi gond, Stíber úr, vissza is mehet dolgozni! – bocsátotta el Igaz Gerő, az egyik közrendőrt pedig elszalasztotta a pincérért. Szerencsére a cédulát, amelyre följegyezte a nevét és a címét, megtalálta a zsebében.

Alighogy a közrendőr elsietett, megérkezett a rendőrségnek dolgozó fényképész a masinájával és egyéb holmijával, odébb taszigálta a nyomozót meg a másik közrendőrt, aki mellette téblábolt, majd mogorván, szótlanul fotózni kezdett.

– Nem fizetnek meg engem ezért tisztességesen – dünnyögte.
– A törvényt szolgálja, legyen rá büszke – évődött vele Igaz Gerő.
– Na hallja! – köpött egyet a fényképész.

A közrendőr erre dühös mozdulatot tett, ám a detektív nyugalomra intette. A fotográfus tucatnyi szemszögből készített felvételeket a hulláról, közben mindvégig sóhajtozott és zsörtölt. Ennek ellenére akkurátusan és alaposan végezte a munkáját.

– Ki talált rá? – kérdezte a nyomozó a közrendőrt, és rágyújtott egy Memphisre.
– Nem tudom, uram, minket a Bagdy nyomozó úr küldött odabentről.
– Ki biztosította a helyszínt?
– Az éjjeli járőr, de ő elment, amikor mi megérkeztünk azzal a Stíber nevezetűvel.
– Az meg hogy lehet? – kérdezte Igaz Gerő megütközve.
– Azt én nem tudom, nyomozó úr.
– Sorolja el, mi történt és hogyan!
– Hát, telefonon kaptuk a bejelentést a Rákóczi téren. Az ügyeletes őrmester azután rögvest telefonozott a Bagdy úrnak, aki amint megérkezett, mindjárt el is küldött minket a téglagyárba. Akkor hajnalodott. Mire odaértünk a gyárhoz, még alig fél órája kezdődött a műszak.
– Ismeri az éjjeli járőrt?
– Én, kérem, csak egy hete dolgozom itt.
– Előtte mit csinált?
– Rendőr voltam én előtte is, kérem, csak Kecskeméten.
– És miért jött el onnan?
– Megnősültem, kérem – húzta ki magát a közrendőr. – Egy fájin özvegyet vezettem oltárhoz, Flaschnerné asszonyomnál eladó.

Flaschner Lajosné női divattermét a Bocskay utcában Igaz Gerő jól ismerte. Az első nyomozás, amellyel megbízták, egy lopás volt. Flaschnerné sérelmére követték el. Pár óra alatt megoldotta az ügyet: az egyik eladólány követte el a bűncselekményt, a szeretője fölbujtására. Külön pikantériája az esetnek, hogy a férfi a feleségének, az asszony születésnapjára lopatott egy kabátot a szeretőjével. Emlékezett a három eladó közül arra a hölgyre, aki feketét viselt, nyilván ő lehet az, akire olyan büszke az újdonsült férj.

– Gratulálok – mondta Igaz Gerő, és topogni kezdett. Úgy érezte, lefagynak a lábujjai.

A fényképész lassan összepakolt.

– Végeztem – jelentette ki, de sem a közrendőrre, sem a nyomozóra nem nézett közben. – Majd viszem a képeket a Bagdy úrnak.
– Köszönjük – udvariaskodott Igaz Gerő. – Segítsen már neki! – nógatta a közrendőrt, aki kelletlenül fölkapta a fotográfus egyik táskáját, és megindult vele a sugárút felé, ahol a konflis várta a mestert.
– Ennek bezzeg van pénze konflisra – jegyezte meg, amikor visszatért.

Igaz Gerő úgy tett, mintha meg sem hallotta volna, leguggolt az áldozat mellé, közelebbről is megszemlélte. A torkát vágták át, ahogy Nagy Gyulának. Tehát vagy ugyanaz ölte meg, aki Klára férjét, vagy valaki bosszút állt. Ezen tűnődött még, amikor befutott a másik rendőr a pincérrel. A pincér ásítozott, a fejét vakarta, áradt belőle az arcátlanság.

– Éjfélkor jöttem el a restiből, nyomozó úr – panaszolta. – Fáradt vagyok, miért kellett idecibálni?
– Ez az az ember, akiről tegnap este beszélt nekem a vasúti vendéglőben? – mutatott a hullára Igaz Gerő. – Aki Szabadkáról érkezett múlt hét csütörtökön?

A pincér arra nézett, amerre a detektív mutatott, megpillantotta a holttestet, és egyből elsápadt.

– A büdös kurva… – motyogta. – Már elnézést kérek – tette hozzá elcsukló hangon.

– Nem látott még halottat – súgta oda az egyik közrendőr a másiknak, s talán még folytatta volna is, ha a nyomozó egy szigorú pillantással belé nem fojtja a szót.

A pincér lehajolt, megvizslatta az élettelen arcot.

– Ez az az ember, nyomozó úr, kétség sem fér hozzá – jelentette ki.

– Helyes – biccentett a detektív. – A biztos urak bekísérik az irodánkba, ott majd a kollégám fölveszi a vallomását.

– Nem mehetnék inkább haza aludni? – alkudozott a pincér. Az arcába kezdett visszatérni a vér.

– Nem – zárta le a kérdést Igaz Gerő –, hogy képzeli? Hanem – fordult a pincérért küldött rendőrhöz – maga tudja-e, ki volt az éjjeli járőr, aki bejelentette, hogy megtalálta a testet? Mi a neve?

A rendőr először értetlenül nézett a detektívre, aztán észbe kapott.

– Ja, aki itt várt bennünket?

– Igen, aki itt várta magukat.

– Hát, nyomozó úr – vakarta meg a tarkóját a rendőr –, megmondom az őszintét… Nem tudom.

– Talán maga is Kecskemétről jött, mert ide nősült? – mordult rá Igaz Gerő.

– Nem, uram, dehogy! Én tizenöt éve szolgálok a rendőrségen, és világéletemben Szegeden éltem.

– És nem furcsállja, hogy nem ismeri azt a kollégát, aki itt várta magukat?

– Most, hogy mondja – hebegett a közrendőr.

– Amint beérnek, ezt mondják jegyzőkönyvbe Bagdy nyomozó úrnál, megértették? – Igaz Gerő hangja remegett az idegességtől.

– Megértettük, nyomozó úr – mondta a másik kettő. – Mehetünk?

– Ne is húzzák az időt!

A nyomozó újabb cigarettára gyújtott. El sem szívta teljesen, amikor megérkezett két férfi egy hordággyal. Mögöttük Hajós Ferenc lépkedett, akit a nyomok rögzítése miatt szoktak kiküldeni a tetthelyekre. Hajós álmosan nyújtott kezet.

– Ma mindenki álmos – jegyezte meg Igaz Gerő.

– Korán van, kolléga úr – vágott vissza Hajós Ferenc.

Igaz Gerő kigombolta a kabátját, majd a zakóját, előkotorta a zsebóráját a mellénye zsebéből.

– Mindjárt fél nyolc – morogta.

– Azért egy hullához meglehetősen korai időpont, nem gondolja? – Hajós hangjából nem volt nehéz kiérezni a gúnyt.

– Igaza van, kolléga úr… Ne nehezteljen rám, kérem – engesztelte Igaz Gerő.

– Nem nagy öröm, tudom én – legyintett Hajós. – Menjen nyugodtan, innen boldogulok. Mikor végzek, az urak – a fejével a hordágy mellett dohányzó férfiakra bökött – elviszik a hullaházba, hogy a doktor fölboncolja.

– Nem tudja, kolléga úr, hogy az előző áldozatot fölboncolták-e már?

– Szerintem tegnap sort kerítettek rá. A hétvégén biztosan nem, de tegnap nagy valószínűséggel megejtették.

Megejtették, ismételte a szót magában a nyomozó. Ugyan miként lehet egy boncolást megejteni? Begombolta a zakóját és a kabátját, elnyomta a csikket, és elindult vissza a Rákóczi térre.

– Köszönöm, mindent jót! – köszönt el Hajóstól.

– Minden jót! – intett a helyszínelő. – Délig leadom a jelentésemet!

Amiből vélhetően ugyanúgy semmi nem fog kiderülni, mint a múlt péntekiből, gondolta Igaz Gerő. Ha ugyanaz az ember ölte meg ezt a férfit, aki Nagy Gyulát, minden bizonnyal most sem hagyott nyomot. Ha valaki bosszúból gyilkolta meg, Nagy Gyuláért, akkor pedig olyan dolgok lehetnek a háttérben, hogy hiába is talál nyomot Hajós úr, úgyse kezdhetnek azzal az égvilágon semmit.

KÖTTER TAMÁS

ÉLETEKEN ÁT

– Mi folyik itt? – kérdezte az egyik katonát a felderítésből visszatérő Farkas.

Az őrmester arra számított, hogy amíg oda van kiszimatolni az oroszok erejét és támadásuk várható idejét, a többiek megszervezik a védelmet: egymástól négy-öt méterre lövészgödröket ásnak, géppuskaállásokat alakítanak ki, és álcázzák őket, a dombot átszelő út két oldalán páncéltörő ágyúkat állítanak fel. Ehelyett az összeomlással mindig együtt járó káosz képei fogadták: elszórt fegyverek és felszerelési tárgyak hevertek mindenütt. A katonák, mintha nem is fenyegetné őket az orosz támadás, a domb nyugati oldalán kisebb-nagyobb csoportokba verődve beszélgettek.

– A zászlóaljparancsnok mindenkit felmentett a szolgálat alól. Aki akar, mehet nyugatra, aki tud, egyenesen haza, aki nem, az megvárhatja az oroszokat – magyarázta a cseppet sem katonás összképet a honvéd. – Ideje hazamenni – folytatta dünnyögve, inkább magának, mint a szótlan Farkasnak szánva a szavait.

– És maga, őrmester? – fordult Farkas felé, miután félig hangosan kitárgyalta magával azokat a tavaszi munkákat, amelyeket egy földből élő embernek ilyentájt évről évre el kell végeznie.

– Mi van velem? – válaszolt kérdéssel a kérdésre az elé táruló zűrzavartól bénult Farkas.

– Maga is hazamegy?

– Ááá! Farkas, hát itt van! – A főhadnagy hangja rántotta ki a bénultságból.

– Jelentem, az oroszok a dombok mögött gyülekeznek – számolt be lényegre törően a küldetése eredményéről. A szelíden lejtő dombot, ahol álltak, kelet felé sík terület váltotta fel, de úgy két kilométerre a terep újra emelkedni kezdett, és kisebb dombok elzárták előlük a kilátást, elrejtették az ellenséget.

– Hát miattuk már nem aggódom. Amint látja – nézett körbe –, változott a helyzet. Itt a vége. Ennyi volt. Legalábbis itt keleten.

– Természetesen itt maradhat, és bevárhatja őket – mondta rövid szünet után, mialatt cigarettára gyújtott. – Vagy…

– Vagy? – vágott a főhadnagy szavába Farkas, megfeledkezve a köztük lévő rangbéli különbségről.

– Vagy velem jöhet – mondta a főhadnagy, miközben sokat ígérő tekintettel elnézett nyugat felé.

Az őrmester követte a főhadnagy tekintetét. Mögöttük sík terep húzódott, sakktáblaszerűen váltották egymást a hajnali párától gőzölgő, még fekete szántók a tavaszi, friss, sarjadó fűtől zöldellő legelőkkel. A távolban fehér pettyekké zsugorodott házak közt sápadtsárgára festett templomtorony meredt az égre; még távolabb, a falun túl, az elmosódó zöld látóhatárt sötétlő falként zárták le az országhatárt jelző hegyek.

– Átvágjuk magunkat az amerikaiakhoz – folytatta a főhadnagy. – Aztán meglátjuk. Nem tart sokáig ez a fene nagy barátságuk a ruszkikkal, előbb-utóbb úgyis egymás ellen fordulnak, és akkor szükség lesz ránk.

– Szóval azt mondja, hogy akkor katonák maradhatunk?

– Azt.

– A rangomat is megtarthatom?

– Természetesen – bólintott a főhadnagy. – Egyetlen hadsereg sem lehet meg őrmesterek nélkül.

Farkas, a hat elemit végezett egykori bolti segéd, mindent a hadseregnek köszönhetett. 1938-ban a kötelező katonai szolgálat alatt emelték ki abból az egyhangú, jövőtlen világból, amelyben addig élt. Az üzlet tulajdonosánál lakott a bolt mögött, egy hátsó raktárnak használt helyiségben, ládák és konzervek közt. Menj ide, menj oda, tedd ezt vagy azt – mások parancsoltak neki. Gyakran úgy érezte, hogy valójában semmire sem jó, utolsó az emberek közt. A honvédségnél, ahogy egész életében, tette a dolgát. Valószínűleg jól, mert az akkori parancsnoka arra biztatta, hogy továbbszolgálóként maradjon a seregben; később a jutasi tiszthelyettesképzőt is ő járta ki neki. Farkas mindenütt megállta a helyét, bárhová vetette is a katonasors. Harcolt a keleti fronton, majd a Kárpátok bérceire vezetett az útja, aztán a románok árulását követően Erdélyben csatázott; amikor meg az oroszok kiértek az Alföldre, a hortobágyi páncéloscsatában kísértette a szerencséjét, míg végül a tragédia utolsó felvonása az osztrák határnál érte a főhadnagy mellett. Minden szörnyűség ellenére, amin keresztülment, Farkas már el sem tudta képzelni az életét a sereg nélkül – általa élt, és inkább meghalt volna, semhogy visszamenjen a boltba dolgozni.

– Semmi sem mozdul – erősítette meg a távcsővel kutakodó főhadnagy a szemmel láthatóan is nyilvánvaló tényt. A domb gerincén tartottak rögtönzött haditanácsot. Farkas mellett egy Benkő névre hallgató honvéd is csatlakozott a főhadnagyhoz. A kis csapat abban reménykedett, hogy mielőtt beérik őket az oroszok, belefutnak az Ausztria felől előretörő nyugati szövetségesek előőrseibe, és nekik adják meg magukat.

Már több mint kétórányit meneteltek pihenés nélkül, elkerülve az orosz csatarepülők által támadott főutakat, és éppen a megfagyott hullámokként útjukba kerülő széles hátú, álmosan nyújtózkodó dombokat mászták lankadatlan erővel, amikor a végtelennek tűnő sorban következő egyik magaslat mögül robbanások zaja hallatszott, és gomolygó fekete füstfelhőket görgetett feléjük a szél.

A domb mögött húzódó széles mezőn száz éve ott rozsdásodó roncsnak tűnt a néhány órája még tökéletesen működő, de azóta kiégett, vörösre oxidálódott orosz harckocsik üres héja. Szénné égett, fekete ragacsos kupacok, amelyek egykor emberek voltak, lógtak ki félig a tankokból, vagy feküdtek a páncéltesteken, mások, akik kijutottak ugyan a fáklyaként lángoló harckocsikból, golyóktól leterítve feküdtek a még mindig füstölgő járművek közelében.

– Onnan tüzelhettek a mieink – bökött a főhadnagy a rétet lezáró erdő bokrokkal szegélyezett szélére.

A nyugat felé elnyúló erdő fáit út választotta ketté.

Az orosz páncélosék valószínűleg ezen az erdei úton akart előrenyomulni, hogy aztán elvágják a főhadnagy csapatához hasonlóan nyugat felé menekülők útját. Az orosz parancsnokot túlságosan is magabiztossá tette, hogy az utóbbi napokban a német–magyar egységek vagy harc nélkül meghátráltak, vagy megadták magukat a Vörös Hadsereg megállíthatatlanul előretörő csapatainak; eszébe sem jutott, hogy harc- és ütőképes egység állhatja útját, s mire észbe kapott, és a harckocsik szétbontakozhattak volna, hogy legázolják a páncéltörő üteget, a páncéltörő ágyúk halálos tüzet zúdítottak rájuk; az égő harckocsikból kikecmergőkkel és a

tankokon utazó gyalogsággal MG–42-es géppuskák végeztek. Úgy tűnt, senki sem menekült meg a halálos csapdából.

– Ha szerencsénk van, egyetlen orosz sem maradt életben – foglalta össze sommásan a hadi helyzetet a főhadnagy. – Ha elérjük az erdőt, ott már biztonságban leszünk.

A reggeli harmattól még vizes, nyirkos talaj békésen gőzölgött a napsütésben. A fűben a hajnali pusztítással és öldökléssel mit sem törődve bogarak döcögtek az emberi elme számára kiismerhetetlen útjaikon, gyíkok néztek farkasszemet a fűben a földszínű egyenruhát viselő, az orosz gyalogság tetemei közt magukat kínos lassúsággal, kúszva előreküzdő honvédekkel; bambán rájuk pislogtak, aztán tovaiszkoltak.

Egy ilyen összecsapást követően, amit nem kísér valamelyik fél előrenyomulása, óvatosnak kellett lenniük a csatatéren, tűnjék az bármilyen elhagyatottnak is, sosincs egyedül az ember. Tapasztalatból tudták, hogy a támadások után a hullákon és sebesülteken kívül gyakran mások is maradnak a harcmezőn; pánikba esett, egységüktől elszakadt katonák, orvlövészek vagy felderítők várják az újabb rohamot, hogy az végre megszabadítsa őket a kényszerű bujkálástól, vagy éppen csatlakozhassanak a támadáshoz. Rendes körülmények közt azok, akik végeztek a tankokkal, már rég átkutatták volna a harcteret, de úgy látszott, hogy a főhadnagy csapatához hasonlóan nekik is sietős volt a dolguk, és az összecsapás után rögtön továbbálltak nyugat felé.

Jó fél órába is beletelt, mire a főhadnagy és két embere az első tankroncshoz ért.

A tűztől felforrt harckocsi gyászos látványt nyújtott. A külseje tompa, piszkos rozsdaszínű volt; különös, leírhatatlan szag terjengett körülötte.

– Nincs más választásunk, innentől tanktól tankig futva megyünk az erdőig – mondta a főhadnagy. Harckocsiágyúk nem is olyan távoli mennydörgéshez hasonló hangja figyelmeztette őket, hogy fogy az idejük; ha nem akarnak orosz fogságba kerülni vagy meghalni, mielőbb el kell érjék a biztonságot nyújtó erdő első fáit.

– Segítsetek, eltaláltak!

Sokáig úgy tűnt, hogy sima ügy lesz, és még a lövések, robbanások hangjából ítélve gyorsan közeledő oroszok előtt elérik a biztonságot nyújtó erdőt.

A főhadnagy volt mindig az első, őt Benkő követte, és az őrmester zárta utóvédként a sort.

Ilyen helyzetekben, amikor egyik fedezéktől a másikig fut egy csapat, másodiknak lenni a leghálátlanabb dolog. Az első ember felbukkanása még meglepheti az ellenséget, de a következőt már felkészülten várja. Ezúttal viszont az orosz lövész már régóta szemmel tarthatta őket, és csak a megfelelő pillanatra várt; egyetlen lövéssel terítette le a főhadnagyot, amikor az utolsó roncs mögül nekiiramodott az erdőnek. A golyó a combján fúródott át; nem volt halálos, de ahhoz elég, hogy mozgásképtelenné tegye. Kegyetlenül vérzett, és fájhatott is neki, mert a főhadnagy, ha éppen nem a katonáit szólította, üvöltött.

– Maradsz! – rántotta vissza a főhadnagy segítségére mozduló Benkőt Farkas.

– Csak arra vár, hogy megpróbáljunk segíteni. Csak ezért nem ölte meg – magyarázta el röviden az őrmester a helyzetet társának.

Az őrmester visszament a roncs hátuljához. Ahogy számított rá, az orosz csak némi fáziskéséssel reagált a tank sárhányója felett felbukkanó sisakra, de így is veszélyesen közel koppant a Moszin–Nagant lövedéke a harckocsipáncélon.

– Nem láttam a búvóhelyét, de úgy saccolom, hogy húsz méterre lehet – számolt be Farkas rövid felderítőútjának eredményéről Benkőnek.

– Most mit csináljunk? – kérdezte Benkő az őrmestert, miközben aggódva nézett kelet felé.
– Gondolkodom – rogyott le a földre Farkas.

De nem sok ideje maradt a tervezgetésre. Alig telt el néhány perc, közeledő harckocsik egyelőre még tompa, vibráló motorzaja tépte szét a már-már irracionális csendet.

– Farkas!
– Igen, főhadnagy úr! – tápászkodott fel az őrmester.

A föld felé szegeződő ágyúcső és a páncéltest közötti résen át kinézett parancsnokára.

– Csináljon gyorsan valamit! Ha itt ragadunk, akkor végünk.

Farkas tapasztalt katona volt, tudta, hogy igaza van a főhadnagynak. Az oroszok nem sokat bajlódtak azokkal, akik egyedül vagy néhányadmagukkal estek fogságba.

A motorzúgás egyre erősödött, jelezve, hogy valami félelmetes és halálos dolog tart feléjük, hogy beteljesítse végzetüket.

Maga sem értette, miért, de hirtelen az amerikai hadsereg egyenruhája jutott eszébe. Farkas ugyan még sosem látott amerikai katonát, de abban a pillanatban biztosabb volt benne, mint bármikor, hogy egy ilyen hatalmas és gazdag ország katonái csakis első osztályú uniformist viselhetnek. Ez erőt adott neki, és ez az erő elszánttá tette. Ösztönösen érezte, mit kell tennie.

Gyors mozdulattal megragadta és maga elé lökte az előtte álló Benkőt, bele egyenesen az orvlövész lővonalába. Benkő teste meg-megrándult a néhány másodperc alatt rázúduló lövedékektől. Az őrmester számolta a lövéseket, és csak akkor engedte földre zuhanni a már élettelen testet, amikor az orosz megpróbált újratölteni.

Aztán egy jól irányzott rövid sorozat a vállhoz szorított géppisztolyból, és az egyik kiégett félláncталpas alatt fekvő orvlövész ugyanolyan halott volt, mint Benkő.

Ahogy beljebb értek, az erdő egyre sűrűbb és nehezen járható lett; a főhadnagy túl nehéznek bizonyult, alig haladtak valamit. Egy patakon keltek át, amikor Farkast elhagyta az ereje. A földre fektette a főhadnagyot.

De nem pihenhettek, a fák közt átszűrődő motorzajba orosz szavak vegyültek, jelezve, hogy miután az ellenség birtokba vette az elhagyott csatateret, behatolt az erdőbe.

Mindketten a hangok irányába fordultak, aztán egymásra néztek.

Az őrmester a fejét csóválva nézett a parancsnokára.

Farkas, ne tegye ezt velem! Nem hagyhat itt! Vigyen magával!

Az őrmester vetett még egy pillantást a hangok irányába, aztán lesütötte a szemét, és válasz gyanánt újra csak a fejét ingatta.

– Az amerikaiak oldalán majd bosszút állok magáért – ezzel búcsúzott el a parancsnokától.

A főhadnagy előbb kérlelte, aztán átkozni kezdte, de ezt már nem hallotta meg a terhétől szabadulva lépteit megszaporázó Farkas. Csak az járt az eszében, hogy az amerikai bakancsok biztosan jobbak, mint az övé, amely átázott az átkelés során.

„Rövid bolyongás után belefutottam egy civilekből és katonákból álló nagyobb menekültcsoportba, velük folytattam tovább az utamat. A helybeliektől azt hallottuk, hogy ha az útról jobbra térünk le, akkor oroszok, ha balra térünk le, az amerikaiak fogságába jutunk. Mi balra fordultunk. Az amerikaiak a holland határ mellé, Bocholtba szállítottak, ahol egy benzinátfejtő állomáson dolgoztam", mesélte Farkas egy fiatal hadtörténésznek, aki a '45-ös dunántúli hadműveletekről írt könyvet. Az író nem volt rest felkutatni a harcok túlélőit, hogy „az olyan rideg tények, mint létszám, felszerelés, hadmozdulatok és a velük együtt járó veszteségek, valamint

a hozzájuk tartozó dátumok, helységnevek mellett az egykori résztvevők apró részletekre vonatkozó személyes visszaemlékezéseinek segítségével hozza közelebb az olvasóhoz azoknak a káoszba forduló napoknak a történéseit" – ígérte a könyv fülszövege. Farkas József, a Magyar Királyi Honvédség egykori őrmestere az ügy szempontjából kiváló interjúalanynak bizonyult, idős kora és az időközben eltelt majd ötven év ellenére is sok részletre emlékezett; az egykori Magyar Királyság területén dúló harcok utolsó napjainak mozzanatai közül egy német utóvéd által megsemmisített orosz páncélosék bírt hadtörténeti jelentőséggel, amelyre egy erdő szélén elterülő mezőn bukkant rá egykori parancsnokával visszavonulás közben. A könyv szerzője ezeket a harcjárműveket a szovjet 6. gárdahadtest kötelékébe tartozó páncélosokként azonosította.

A könyv függeléke röviden bemutatta a nyilatkozók életrajzát, a háborút követő időszakra terjedően is. Farkas József az amerikai fogságból még 1945 őszén hazatért. Ezt követően korábbi munkahelyén, egy fűszeresboltban dolgozott mint segéd. Az ötvenes években családot alapított, esti tagozaton elvégzett egy alapfokú kereskedelmi iskolát, és a Csemege áruházlánc egyik egri boltjában kapott munkát, ahol nyugdíjazásáig állt alkalmazásban. A hadtörténésznek arra a kérdésére, hogy résztvevőként és szemtanúként mit gondol ezekről az utolsó napokban vívott csatákról, rövid gondolkodás után ennyit válaszolt: „Most már világosan látom, hogy semmi értelme sem volt az egésznek."

SZÉLESI SÁNDOR

EL KELL MENNI, VISSZA KELL TÉRNI

– Lezárták a reptereket, határállomásokat, mindent – mondta Ákos. Péternek elment az étvágya, eltolta magától a tányért és a kenyeret, aztán a kezét bámulta. Nem nézett a fiára. – Ausztria nem fogad be senkit. Az embereket visszafordítják a határról. Már most úgy nevezik: vírusfüggöny.

– Akkor teljesen fölösleges elindulni – felelte Péter. – Ez a szar megállíthatatlan. Itt kell megbirkóznunk vele.

– Hát... – tamáskodott a fia. – Ausztriában egyetlen beteg sincs. Ezért mondják sokan, hogy menni kéne. Ha átérünk nyugatra, megmenekültünk.

Atyaúristen, hányszor hallottuk ezt ezen a földön, gondolta Péter, de csak annyit mondott:

– Vagy nem, és oda is átvisszük a kórt.

Csend telepedett az étkezőasztal fölé. Most már Ákos sem evett, ahogy Nóra és Ildikó sem. Oda a vörösboros marhapörkölt.

– Ez a vérzéses láz más, mint a Covid volt pár éve – jegyezte meg halkan Nóra. – Akkor néhány hónap alatt kiderítették, honnan jött, megvoltak a gócpontok, meghozták az intézkedéseket, és csak be kellett tartani őket. Maszk és iskolabezárás. Ennyi. Most meg semmit nem tudunk.

– És sokkal magasabb a halálos áldozatok száma. Lényegében minden harmadik ember meghal.

– Engem az zavar – vette vissza a szót Ákos –, hogy csak Kelet-Európában vannak betegek. Ez nem normális. Sőt nem kicsit misztikus. Cseppfertőzéssel terjed, ugye, legalábbis ez az újfajta mutáció. Már nem kullancsokkal vagy szúnyogokkal. És a vírusok nem szoktak megállni a politikai határoknál. A vírusok nem szoktak megállni sehol.

– Hát nem hiszem, hogy valami mágikus magyarázatot kell keresni mögötte.

– Nem is azt mondtam. De az tény, hogy egyedül Kelet-Európa a fertőzött. Még ha az itt élő arabokat sújtaná csak a fertőzés, vagy a cigányokat vagy a zsidókat. Bárkit, akinek a genetikai kódját meg lehet különböztetni. Vagy csak a férfiakat, vagy a nőket... A kék szeműeket, vörös hajúakat... Azt még el tudnám fogadni. De nincs olyan genetikai kód, amely csak és összességében a kelet-európai emberekre lenne érvényes. Rassztól, nemtől, szemszíntől függetlenül. Milyen vírus az, amely nem fertőz a Lajtától nyugatra? Fertőrákoson még meghalnak emberek, Fertőmeggyesen meg egy beteg sincs? Mert ez a helyzet…

– Na elég! – mondta az apja, és felállt. A szék lába megcsikordult a járólapokon, Péter összeszedte az asztalon hagyott tányérokat, összeöntötte a lábosba, majd átvonult vele a konyhába, és az egészet belekotorta a szemetesbe. Ételt nem dobunk ki, mondogatta mindig az anyja. Hát most kidobunk! Amikor visszatért az asztalhoz, Ildi szólalt meg:

– Majd én elmosogatok.

Péter bólintott, és elment a szobájába ledőlni egy kicsit. Mindig ezt tette szombat és vasárnap ebéd után. Egy, másfél, két óra alvás. Úgy érezte, szüksége van rá. Talán a kor. Ötven fölött jólesik egy kis ejtőzés. Hétközben a földeken, a traktor volánja mögött úgysem engedheti meg magának... Bár néha elábrándozott azon, hogy lefekszik a szalmabálák árnyékába, mint gyerekkorában, de kinek van arra ideje?... Ó, a boldog ezerkilencszázkilencvenes évek!

Arra ébredt, hogy a gyerekei fojtott hangon vitatkoznak a nappaliban.

– Azért akadnak országok, amelyek még befogadnak minket – mondta a fia. – El tudunk menni Dominikára vagy valahová Afrikába, ahova vannak még repülőjáratok.

– Már nem kapsz rájuk jegyeket – felelte Nóra. – Engedd el, bátyó!

– És Afrikából jött ez az egész szar – tette hozzá Ildikó. – Nem egy ottani kullancsfaj hozta be, amelyik a klímaváltozás miatt elterjedt nálunk is?

– Muszáj megpróbálni! Összepakoljuk a családot, és nekiindulunk!

– Én nem megyek sehova – állt meg az ajtóban Péter. – Nem tudom, hogyan számolok el a lelkiismeretemmel, ha a kórt elvinném olyan emberek közé, akik amúgy nem fertőződtek volna meg. Egyébként meg ha bennem van, hetven százalék az esélyem, hogy túlélem. Ha nincs bennem, akkor pedig minek meneküljek?!

– Azért, mert lehet, hogy most nincs benned, de egy hét múlva benned lesz – kiabálta Ákos. – Azért, apa, mert felelősséggel tartozol értünk is. Nem csak az idegenekért. Értem, a lányodért, a menyedért és az unokádért, aki lehet, szívesen megismerne.

Péter lemerevedett.

– Ildikó állapotos?

A fia és a menye hallgattak, de ez a hallgatás mindent elárult.

– Nem így akartuk közölni – jegyezte meg halkan Ildikó.

– Sok mindent nem így akartunk – tette hozzá Ákos még halkabban. – Például nem ilyen helyzetben gyereket vállalni. De most már legalább érted, apa. Hogy miért akarok eltűnni ebből az országból. Ez a fertőzés túl gyorsan terjed. Döbbenetes a halálozási arány. Pár hét, és nem lesz elég orvos. Nem lesz szülészorvos. Nem lesz kórházi ágy. Nem lesznek ápolók… Nem lesz senki, aki segíthessen.

– Menjetek! – adta meg az engedélyt Péter. – Én maradok, ez biztos, de szóljatok, ha tudok valamiben segíteni, azt megteszem.

– Misztikus marhaság – dohogta Péter. A vírus, amely nem terjed a nyugati határokon túl. – Mintha elmenekülhetnénk a sorsunk elől!...

Ákos és Ildikó időközben hazamentek, Nóra pedig bezárkózott a szobájába sorozatot nézni. Péter lefőzött egy kávét, kitöltötte a kedvenc kékeszöld bögréjébe, bekeverte némi tejjel, és kisétált vele a teraszra. A háza a falu szélén állt, egy alacsony domboldal kétharmadánál. Belátta az egész vidéket. Kezét szemellenzőként a homloka elé emelte, és belenézett az alkonyatba. Érezte a learatott búza után maradt tarló illatát, a kiszikkadt föld felől érkező száraz szellőt. Az enyhülő nyári meleget. Szerencséjük volt az aratással. Elkerülték őket az egyre gyakoribbá váló viharok. Időben el tudták végezni a munkát. Ez jó. Még akkor is, hogyha feleannyian voltak rá. Mert ez a rohadt vérzéses láz tényleg gyorsan terjedt, és az emberek a hírek hallatán megijedtek, bezárkóztak, kerülték a kapcsolatot másokkal. Bár egyre nagyobb volt a pánik, Péter nem hagyta magát befolyásolni, ő kiment elvégezni a munkákat. A nagyapja mondogatta, hogy nincs az a helyzet, amikor a gazdaember ideges kell legyen, ha van mivel dolgozni. Mert dolog, két kéz és kitartás kell csak az élethez.

Ez az okosság nem veszett el a nagyapjával együtt. Péter is hitt benne, s látta, hogy ha nincs munka, könnyebben eljön a vég. Az öreg egy combnyaktörésbe halt bele. Az még nem lett volna végzetes, hogy leesett a lépcsőn, de az már igen, hogy három hónapra ágyba kényszerült. Az ágy ölte meg, a tétlenség, nem a baleset.

Péter a háza erkélyén, kezében a kávéjával a naplementét bámulva két világ határán érezte magát. Belelátott még a nagyapja életébe. Dolgozott az apjával. Aztán amikor az apja is elment – egy évvel a koronavírus okozta járvány előtt vitte el a tüdőrák –, akkor a saját lábára állt. Már volt családja. Erősnek, modernnek érezte magát. Szakkönyveket olvasott, mindent megtanult a legfejlettebb mezőgazdasági technológiákról. Próbált alkalmazkodni a klímaválsághoz, az állami szabályozásokhoz, a kereskedői igényekhez. Követte az újabbnál újabb lehetőségeket, pályázatokat adott be. Ha kellett, céget alapított, ha kellett, szövetkezeti mozgalmat. Mindig követte a technológia újításait. Most azonban hirtelen úgy érezte magát, mintha a saját nagyapja lenne. Rádöbbent, hogy két-három éve nem vett már a kezébe szaklapot. Abból él, amit eddig megtanult, azokat az eszközöket használja, amiket eddig megvett. Megöregedtem volna?, töprengett. Lehetséges. Át kéne adni a stafétabotot Ákosnak. De aztán arra gondolt, hogy a fia nem áll készen.

Kiitta a kávé maradékát a pohárból. Ákos sosem fog készen állni, neki nem ez az élete.

Megfordult, hogy visszatérjen a házba, ám hirtelen szembe találta magát Nórával. A lánya szemében könny csillogott, arcán eltökéltség látszott. Péter megijedt.

– Mi a baj, kincsem? – kérdezte.

Nóra tétován előrelépett kettőt. Majd hirtelen a nyakába borult.

– Ákosék azonnal indulni akarnak – zokogta. – Ugye jössz velünk, apa? Ugye jössz velünk?

– Most kell menni – bizonygatta Ákos, de mire összecsomagoltak, alapvetően megváltozott a helyzet: területi kijárási korlátozásokat vezettek be. Ez Ákos elszántságát csak növelte, ám Ildikó megijedt.

– Az útzárakon nem jutunk át autóval – ez volt a véleménye.

– Akkor nem a főutakon megyünk, hanem a kertek alatt – bizonygatta Ákos. – Ismerek néhány elkerülő erdei utat. Ott biztos nem állítanak útzárat.

– Rendben, de még ha ki is jutunk a megyéből, hogyan kelünk át a Dunán?
– Hát kerüljük ki a Dunát! Menjünk Szlovákia felé!
– A szlovák határon még nehezebb lesz átkelni. Fegyverrel védik. Azt gondolom, eljutunk kocsival, ameddig eljutunk... Talán megpróbálhatjuk a fővárosi átkelést. Ha észrevétlen be tudunk csorogni Budapestre, akkor ott átmegyünk valamelyik hídon.
– Csak aztán el is kell hagyni a várost. Mi van, ha nem tudunk Budapestről kimenni?
– Nem ott a legnagyobb a fertőzöttség? – kérdezte Péter.
– Azt hiszem, ez most ebből a szempontból lényegtelen – torkolta le az apját Ákos. – Biztos vagyok benne, hogy Budapestről is ki lehet jönni valahogy. Minden csak pénz kérdése ebben az országban.
– És akkor még mindig ott a határ.
– Azon már biztos, hogy gyalog kelünk át. Letesszük a kocsit, és a kertek alatt, erdőben átosonunk Ausztriába.
Ákos nem nagyon győzte meg a feleségét, de Nóra hirtelen mellé állt.
– Menjünk! – jelentette ki. – Menjünk minél előbb! Mi bajunk eshet? Ha elkapnak minket, legfeljebb visszahoznak ide. Az osztrákok nem fognak lőni… Nem, apa?
– Volt, amikor lőttek. De ha nem is ők, akkor a mieink.
– De az már régen volt. Szerintem még te sem éltél akkor.
Péter bólintott.
– Én itt maradok, és a ház meg a föld sem megy sehová. Ha visszatoloncolnak titeket, lesz, aki vár benneteket.
– De akkor legalább megpróbáltuk – bizonygatta Nóra Ildikóra pillantva. – Jussunk ki! Jussunk el nyugatra! Aztán amikor ennek az egésznek vége lesz, akkor hazajövünk. Mert mindennek vége lesz. Nem? A Covidnak is vége volt. Ennek is vége lesz.
– Az a lényeg, kicsim – ütötte a vasat Ákos is –, hogy mire a baba jön, olyan helyre jussunk, ahol megfelelő orvosi ellátást kaphatsz. Ez a cél. Leginkább ezért megyünk.
– Nem gondolod meg magadat, apa? – kérdezte Nóra Pétert.
Az apja a fejét rázta.
– Nem, kincsem. Jó ez így. Valakinek a gazdaságra is vigyáznia kell. És a házra. Az emberek, ha megneszelik, hogy elmentünk, akkor széthordanak mindent. Jobb ez így. Aztán meg... – Péter egy pillanatra elakadt. – Aztán meg megküzdöttünk ezért a földért. Talán a bátyádnak egyszer elmeséltem, de neked nem mondtam, hogy a világháború után a nagyapádat kitelepítették Németországba. A svábok nagy részét kitelepítették, a mi családunkat is... Negyvenhatban értük jöttek, marhavagonokba pakoltak mindenkit, és elvitték a fél falut Hamburg alá. Nagyapád akkor volt tizenhét éves. Annyiban szerencséje volt, hogy nem vitték el a frontra harcolni, de a kitelepítést nem úszta meg. Az anyjával indult el hazafelé gyalog Németországon keresztül. Itt akart élni és meghalni, bármi várjon is rá.
– Vagyis ha ott marad Németországban, most nem fenyegetne minket a vérzéses láz – szúrta közbe Ákos.
– És nem ismered meg Ildikót, és Ildikó nem szül neked gyereket – riposztozott mérgesen Nóra. Dühös lett a bátyjára. Nem szabadna így beszélnie a családi tragédiákról.
– Szóval már csak ezért is maradok – fejezte be Péter, elengedve a füle mellett a fia szavait. – Nem lenne ildomos feladnom azt a földet, amiért a nagyapád visszagyalogolt kétezer kilométert.
Ákos felsóhajtott.
– Bocs, apa! – A két nőhöz fordult. – Ti készüljetek! Amint sötét lesz, indulunk.

Péterben működtek a régi reflexek: összeszedte a családi ékszereket, és becsúsztatta őket egy olyan derékövbe, amit fel lehetett venni a ruha alá, majd átadta Péternek. Benne volt a jegygyűrűje, a felesége ékszerei, az anyja nyaklánca, nyolcvan év családi ereklyéi, amik nem kerültek sírba az elhunytakkal. Mindeközben arra gondolt, hogy ez évszázadok óta így működik ezen a földön, de az is lehet, hogy már egy évezrede. Összecsomagolni, ékszert, értéket zsákba tenni, ruhába varrni, zokniba gyűrni, és menekülni. Mennyien menekültek már el innen! Ötvenhat szeptemberében temette el a nagyapja az anyját. Novemberben, a forradalom bukása után azt javasolták, meneküljön, mert túl nagy volt a szája. Vannak kint német rokonok, nem? De a nagyapja maradt, virágot vitt az anyja sírjára. Ha már hazajöttek negyvenhatban, ha már a mama itt van, ő sem megy neki a világnak… Itt akarta felnevelni a fiát is, aki akkor hatéves volt.

Pár éve volt kint Belgiumban megtekinteni egy korszerű mezőgazdasági kisüzemet. A tulajdonos, aki fogadta őket, eldicsekedett azzal, hogy a gazdaság ötszáz éve a családja tulajdonában van. Péter arra gondolt, hogy csak a 20. században négy kisajátítást élt át a családja. Hogyan lehet egy ilyen földön megmaradni, jutni egyről a kettőre, becsületben gyarapodni?

Ákos átvette az ékszerekkel teli övet, s rögtön felcsatolta magára. Aztán megölelte az apját. Olyan hosszan ölelte, amilyen hosszan talán még soha életében. Nóra megint sírva fakadt, és nem is álltak el a könnyei, míg be nem szállt Ildikó mellé a kocsi hátsó ülésére. Lehúzták az ablakokat, és integettek, mintha csak kirándulni mennének. De valahogy nem volt igazi ez az integetés, nem volt benne lendület és kitartás. Ákos húzta vissza először a kezét, markolta inkább a kormányt, majd Ildikó, aki rögtön ez után feltekerte az ablakot. Nóra karja maradt kint legtovább, Péter egészen addig látta, míg el nem nyelte őket az éjszaka.

Akkor aztán visszament a házba, bekapcsolta a tévét, és nézett valami bugyuta, könnyed magyar sorozatot, amiben egyetlen szereplő sem tűnt természetesnek. Ült a karosszékben, amely hozzáidomult már a testéhez az elmúlt évek során, és nem akarózott felállnia onnan. Megfogalmazta magában a kívánságot: kellene egy sör vagy akár egy pohár bor, de nem mozdult. Csatornát váltott, a híreket nézte: a vérzéses láz tovább terjed, a megbetegedések száma meredeken emelkedik, a mortalitás hatalmasabb, mint bármely más járványnál a történelem folyamán. Senki nem érti, miért nem fertőz a vírus Kelet-Európán kívül, de pár politikus felvetette az Osztrák–Magyar Köztársaság gondolatát. Vakcina még nincs, de csatoljuk az országot a nyugathoz, hátha…

– Attól még földrajzilag Kelet-Európában maradunk – morogta Péter maga elé.

Megszólalt a mobilja. A tizedik csörgés tájékán megelégelte, majd nehezen feltápászkodott, és a kezébe vette a készüléket. A falu polgármestere hívta.

– Péter bátyám, szükségünk van rád. Veled minden rendben?

– Ha arra gondolsz, Géza, hogy megbetegedtem-e, akkor minden rendben. Teljesen jól vagyok.

– Ezt öröm hallani. Mikor voltál utoljára a faluban?

– Napok óta nem néztem be sehová. Van nekem itthon mindenem.

– Na, hát nem tudom, hogy hallottad, nem hallottad, mennyiben értek el hozzád a hírek, de... De elért bennünket is a vírus. Már legalább négyszáz megbetegedésünk van. Orvost, ápolót nem kapunk. Csak jótanácsokat.

– És miben tudok én segíteni?

– Tied a faluban az egyetlen minikotró... El kéne temetni a holtakat.

Este öt halott volt, másnap reggel tizenkettő, délben tizennyolc, másnap estére huszonhét. Csak ebben a faluban. Péternek gödröt kellett ásnia, de a tervezett gödör már akkor kicsinek bizonyult, amikor elkezdte.

Reggel hatkor indult neki. Beült az öreg Neuson 6503-as minikotró vezetőfülkéjébe, és kigurult a falu déli határába, távol az autóúttól, a Cserfes-árkot kísérő vékonyka erdősáv mellé. A kijelölt hely nem a falu földje volt, hanem az egyik halotté, de a polgármesteri hivatal a vészhelyzetre hivatkozva kisajátította. A tulajdonosát elsőként vitte el a vérzéses láz. Péter ötven éve ismerte. Együtt játszottak a porban gyerekként, együtt jártak iskolába és fociztak a mezőn iskolatáskából épített kapuk előtt. Együtt dolgoztak később a földeken is. Azon a földön is, amin most a tömegsírt kellett megásnia.

Alig erősödött meg a nap, amikor katonai teherautók tűntek fel a falu határában, és ember formájú, bezsákolt holttesteket hoztak magukkal. Még nem volt hova letenni őket, így továbbhajtottak. Nem sokkal később a polgármester azzal hívta fel Pétert, hogy ásson nagyobb gödröt, mert feltehetően a környező falvakból is ide fogják hozni a halottakat. Nagyobb gödröt? Három és fél méterig nyúl le a Neuson 6503-as. Szélesebbet, mondta a polgármester. Szélesebbet. Reggel tízkor még vezettek valamiféle statisztikát, délután ötkor már nem.

Péter indulás előtt csomagolt magának ebédet, de aztán nem nyúlt hozzá, nem volt étvágya. Inni is alig ivott egész nap, egy vagy két kortyot abból a másfél literes ásványvizes palackból, amit berakott a minikotró vezetőfülkéjébe. Délután megjelent egy tetőtől talpig védőruhába öltözött ember, belenézett a gödörbe, integetett, mondott valamit, amit Péter nem értett, majd elment. Nem sokkal később a polgármester megint hívta. Arra kérte, fejezze be az első gödröt, mindjárt hozzák az első halottakat. De kicsit arrébb, olyan tíz-tizenöt méterrel lejjebb lásson neki újra az ásásnak.

Péter szót fogadott. Hátratolatott a géppel, és nekiállt az új gödörnek. Nem sokkal később két katonai jármű érkezett, az egyikről nejlonba tekert holttesteket szórtak az első gödörbe, a másikról meszet öntöttek rá, majd távoztak. Péter akkor tartott egy kis szünetet. Lemászott a vezetőfülkéből. Nekidőlt a minikotrónak, és a földet nézte. Arra gondolt, végig kellene menni a nehéz tárcsásboronával a tarlón, majd mélyen beszántani. A tavasz vége, nyár eleje vizes volt, sok eső esett, megemelkedett a belvíz, és voltak napok, amikor úsztak a mélyebben fekvő földek. A búza gond nélkül kikelt, viszont aratás előtt talált egy-két olyan nyomot, amely a levélfoltosságot okozó gomba jelenlétére utalt. Elérkezett ide a szél szárnyán.

A szél hozza. A víz táplálja. Tarlóhántás és mély beszántás. Idén még nem okozott gondot, de most kell elejét venni annak, hogy átteleljen, és tavasszal beinduljon… A vérzéses láz cseppfertőzéssel terjed. És azt teszi, amit a neve sugall. Vakcina nincs rá. A holtakra földet kellene tolni.

Péter mélyeket lélegzett. Megengedhette magának, távol a falutól, távol mindenkitől. Itt nem fenyegette semmiféle cseppfertőzés. Egy tonna mész az mindösszesen, ami itt és most az emberre emlékezteti. Egy tonna mész a szomszédos gödör tetején. Hirtelen úgy döntött, befejezi a másik munkát, és nem foglalkozik többet a temetéssel. Ha Géza megint felhívja, közli vele, hogy vigyék el a kotróját, ássanak ők maguk új gödröt.

De a polgármester nem hívta. A helyettese volt az, aki telefonált, Géza is elkapta a vérzéses lázat, otthon haldoklik. Péter nem vacakolt: a Neuson 6503-ast kint hagyta a félkész gödör mellett, és hazagyalogolt.

Este jött rá, hogy egész nap nem evett semmit. Összeütött három tojásból egy rántottát, szórt rá egy kis sajtot, gondolkozott a cheddar és a parmezán fölött, aztán a cheddar mellett döntött. A széle kicsit penészes volt, azt levágta. Ráreszelte a rántottára, majd megette egy szelet száraz kenyérrel, ami még az előző napokról maradt. Arra gondolt, hogy sütnie kéne kenyeret. Elővette a cseréptálat. Aztán visszatette a szekrénybe. Nem volt kedve a tévét sem bekapcsolni, csak ült a sötétben, egy könyvvel az ölében, amit valamikor húsz évvel ezelőtt olvasott utoljára.

Azért vette elő, mert… Mert valami miatt elővette, ehhez támadt kedve, de aztán egy sort sem olvasott belőle. Ki se nyitotta. Tíz óra tájékán megszólalt a telefonja. Rápillantott a kijelzőre, és gyorsan mozdult: a fia telefonált.

– Helló, Ákos!

– …Apa… – A hang szakadozott, alig lehetett érteni a szavakat. – Figyelj... jutott... de nem... ez az egész vérzés... vissza… gyors…

A vonal megszakadt. Péter bámulta egy kis ideig a mobilt, kézben tartotta, várt, hátha megint megszólal. Hirtelen megrezdült, de nem hívást jelzett, csak egy sms érkezett. Péter megnyitotta. Ákos küldte, és az állt benne: „a gondolat apa a vírusfüggöny egy gondolat", semmi több, több üzenet vagy hívás nem érkezett.

Töltőre tette a telefont, és az ágya mellé helyezte a kis éjszakai komódra, majd ruhástól bedőlt az ágyba. Jókor mentek el, gondolta, még éppen idejében. Akárhova is jutnak, ott jobb dolguk lesz, mint itt. Ez járt a fejében, és maga sem tudta, mikor nyomta el az álom.

Autózúgással köszöntött be a reggel, szokatlan hang a madarakhoz szokott fülnek. Nehéz katonai teherautók gurultak végig a falu főutcáján. A konvoj alatt remegett az úttest, nem ekkora terhelésre tervezték. Az egyik kanyarban álló, kétszáz éves kis templom fala megrepedt. Az autók a falu déli határában lekanyarodtak a földútra. A gödrökhöz tartottak. Megint megszólalt Péter mobilja.

– Anna vagyok, Péter – mutatkozott be a hívó, a polgármester másik helyettese. – Anna vagyok. Figyelj! Géza haldoklik. Dénes is haldoklik, folyik mindkettejükből a vér. Figyelj, Péter! Ki kéne menned a határba a traktorral is. El kéne temetni az embereket. Te jól vagy. Ugye nincs semmi bajod? Szólj bele... – A nő hangja elhalkult, mintha elfordult volna a telefontól. – Biztos neki kell mennie?

– Felvette? – kérdezte egy távoli férfihang.

– Fel – válaszolta a nő.

– Csak a kint hagyott minikotróra van emberünk – felelte a férfihang tompán. – Ha van valami védőöltözéke, azt vegye fel! Ha van maszkja, keresse elő, vagy kössön az arca elé sálat!

– Menni kéne, Péter! – mondta a nő megint csak a telefonba. – Menni kéne... Hallottad? Vegyél fel maszkot meg ruhát. Nem tudok mást, aki ezt megcsinálná. Anna vagyok... Kérlek, menj! – A nő hangja zokogásba fúlt.

Péter kibontott egy üveg körtepálinkát, vizespohárba töltött magának egy decit, és egyetlen lendülettel lehúzta az egészet. Ez volt a reggelije. Kiment a fészerbe, ahol a traktor állt. John Deere 7530-as, mélyásó kanállal az elején. Strapabíró, szép gép. Ez se mai gyerek, de bírja. Hárman fektettek bele, úgy vették meg közösbe' tíz évvel ezelőtt. Péter beült, beindította, járatta egy kicsit, és nézett maga elé. Semmi fakszni, nem díszítette fel a fülkét, mint mások. Egyszerűség, tisztaság, célszerűség. Pár perc elteltével kigurult a fészerből.

Messze volt már az esős tavasz, a föld porzott a traktor hatalmas, vastag kerekei alatt. A szántóföld szélénél egy katona integetett, menjen tovább. Nem állította meg, nem kérdezett, feltehetően tudta, miért jött. A vékony erdősáv mellett négy teherautó állt. Halottakat pakoltak le róluk. Nem is pakoltak, inkább dobáltak le, toltak lefelé a platóról. Ahogy Péter közelebb ért a John Deere-rel, látta, hogy ezek a holttestek nincsenek nejlonzsákban. Ruhában, félmeztelenül vagy meztelenül feküdtek a földön. Megdöbbent. Megállt.

– Ne álljon meg! – üvöltött egy parancsoláshoz szokott hang távolról. – Ne álljon meg! Menjen tovább! Rajta, végezze el a feladatát!

Péternek már az ajkán volt, hogy ő nem katona, neki ne parancsolgasson, mert kiszáll és hazamegy, de egy szó sem jött ki a torkán. Ehelyett rálépett a gázra, és előrébb gurult.

Két teherautó ekkor elindult visszafelé az út irányába, a harmadik pedig kicsit arrébb állt, mert a hátrafelé letolt tetemek már egészen a plató széléig értek. Megmozdult a Neuson 6503-as túloldalt, szemben: egy védőöltözéket viselő alak ült a vezetőfülkében. Láthatóan tudta, mit csinál, mert a markolókanál megemelkedett, a minikotró pedig előrébb gurult gumikerekein, egészen a félig kiásott gödör széléig.

– Tolja! Tolja! Tolja! – kiabált az előző férfi Péter felé, bár még mindig nem lehetett látni, honnan. – Tegye a dolgát! Gyerünk!

Péter gázt adott, a traktor böffent egyet, majd megint megindult. Leeresztette a kanalat egészen a földig, ráhelyezte a kiszikkadt, nyár végi talajra. A föld felső rétege feltöredezett, apró göröngyök pattogtak szét, csúsztak bele a kanálba, majd a mélyásó kanál fogai belekaptak az első holttestbe, a másodikba, a harmadikba, és a földdel együtt beletolták őket a legközelebbi gödörbe. Péter felemelte a kanalat, hátratolatott, helyezkedett, és újból nekiindult; egy halott, két halott, három halott… A harmadik teherautó elment, a negyedik platója lassan kiürült, az már a harmadik, a Neuson 6503-as által ásott gödör mellé szórta a holttesteket, Péter pedig csak tolta bele őket a meszesgödörbe, csak tolta, tolta és tolta, merev kezek, lábak erdejét, fejek kerek gömbjeit, mint kopott bőrlabdákat, amik mintha nem is lennének hozzánőve a bevérzett felületű testekhez. A fakó, forduló arcokban üveges szemek ültek, csatakos haj keretezte őket, néhányan vicsorogtak vagy mosolyogtak, volt valami azonosíthatatlan viaszos grimasz rajtuk. Számolatlanul sok holttest gördült, fordult, csapódott, többnyire ismeretlenek. De akadt néha egy-két ismerős is, lám, Géza, tegnap még beszélt vele. Péter agya kikapcsolt, csak a keze-lába járt, gáz, fék, tolatás, előre, kanál le, fel, a műszerfalra fókuszált. Már nem is volt világ körülötte, nem látta, nem volt kíváncsi rá, mert az nem az ő világa volt, hanem valaki másé, valami másé, fel kanál, hátra, előre, le, és kezek és lábak és testek lehetetlen ívben, és bevérzett arcok, és újra és újra, és újra, aztán megpillantotta a fia arcát, a menye arcát és Nórit. Nem, Nórit nem, Nórinak csupán a ruháját látta, nem is, csak egy lányalakot, akinek a ruhája hasonlított Nóri ruhájára. Lát egy testet hason feküdni, és a ruha rajta talán hasonlít Nóriéra… De biztos nem ő az ott… Ákos és Ildikó, igen, Ákos és Ildikó ott fekszenek egymáson keresztben, tehetetlenül, mozdulatlanul, csak a test… Úristen, csak a test. De Nóra nem az a lány, csak olyan az a ruha, más is szeretheti azt a divatot és azt a színt, nem?! Péter nem gondolkodott, csak a keze mozdult meg, le a kanál, gáz, előre, és ment minden a gödörbe. Ment minden a gödörbe, amíg már nem maradtak a szántóföldön holttestek, csak maga a száraz, szikkadt talaj a mélyásó kanál párhuzamos fognyomaival és a keréknyomokkal. Akkor aztán Péter még lejjebb tolta a kanalat, feltörte a földet. Törte, és tolta rá a holtakra, tolta, tolta, tolta, amíg el nem tüntette az összes nyomot. Amíg meg nem szabadult mindentől, ami erre a kurva életre emlékeztette.

SIMON MÁRTON

VIRÁGOK ÚTJA HAZA

Forrai Ferencnek

Ha lerajzolod, csináld úgy, mintha középen ketté
lennénk vágva, felülről, szemből, kevés vonallal, a páros
szervekből szigorúan az egyik oldalt, a hajszál-
ereket a kibetűzhetetlen messzeség mélyén,
ahogy a fekete föld kontrasztja felmutat, vagy le,
a zihálás hártyavékony, ismerős keresztmetszetét.

Ha lerajzolod, csináld úgy, mintha nem számítana,
kinek mi van a szájában, mert tényleg nem számít,
csak a hullám teteje, amikor kapaszkodunk, amikor
a térded kék lesz, és a hiú remények élővilága pusztul,
mert színe lesz annak is, amiben örökre itt hagynak egyszer,
bár eléggé meglepődnél, ha a felhőkhöz bármi köze volna.

Ha lerajzolod, úgy csináld, hogy ne rajzold le,
kis kerek érzésekből pecsétnyomót soha,
krumplinyomdáink a disznók elé szóratnak, igazi
hamisítvány gyöngysor sok szemünk, ha úgy
adódna, hogy ez egy szimuláció, akkor miért, miért,
villanyt feloltasz, miért ide voltál muszáj, sóhajts.

Ha lerajzolod, úgy csináld, hogy középen én
ülök egyévesen, körülöttem pedig mindenki,
akiket soha többé nem fogok látni, legyen egy feldíszített
fa, és legyenek ott a fekete-fehér foltok, akiktől származunk,
van egy szögletes lyuk az időn, be lehet rajta látni,
semmi nincs ott, csak egy régi jövő, azt nézd.

Növények vándorlásának azt a folyamatot
nevezzük, amelynek során.

LAPIS JÓZSEF

BESZÉDTÖREDÉKEK A HALÁLRÓL

Érintés

A ravatalozóban élesednek az érzékek,
mintha a hideg és a pillanat arra szövetkeztek volna,
hogy valamit épp most ne veszítsünk el.
A sálam, ahogy a borostába akaszkodik,
a tüdőm, ahogy horzsol benne a levegő.
Az ujjamon a bőr,
amellyel édesapám bőréhez érek.
A túl jól ismert, kérges archoz,
amelynek ráncaiból fölfedezek néhányat már a tükörben is.

Utoljára látom szemtől szemben.
De már most is valaki mást látok.
Valami mást.
Nem feltétlen a reménységet.

Kívül reked itt a szomorúság.
Ott bóklászik, keresi a helyét a sírok között,
vissza-visszatér egy még üres, keményre fagyott sárgödörhöz.
Várja a fekete ruhás embereket,
hogy ideig-óráig beléjük költözzön.

A ravatalozó védett hely.
Még nem szorít ki minden levegőt a vég.
Apám orra az ujjbegyem alatt gumikemény.
Azt várnánk az utolsó érintéstől,
hogy még egyszer fogja össze és sűrítse magába mindazt, ami volt,
ami velünk történt.
Hogy amikor azt mondom, apám,
ne arra célozzak, aki már nincs, hanem arra, aki
van.
Volt.
Még egyszer, utoljára ne legyen senki más, csak ő.
De nem az ő arca már,
csak az enyém.
És a testvéremé, és a temetkezési vállalkozóé most ez a merev arc.

Nem tudom,
a cipő kényelmetlenebb, vagy a bordakosár.
Valami feltöri itt a szív sarkát.

JUHÁSZ TIBOR

ÉLETFOGLALKOZÁS

Interjú Lapis Józseffel

Higgadt következetességgel elemzi saját befogadói tapasztalatait, ahogyan egy-egy szöveg belső összefüggésrendszerét, teljesítményét is, és mindig önreflexíven nyilatkozik. Az interjúra készülve ezért is lepett meg, hogy régóta tartó ismeretségünk ellenére mennyire keveset tudok például a hátteréről, illetve arról, hogy milyen hatások következtében kezdett irodalommal foglalkozni. Lapis József irodalomtörténésszel, a kortárs magyar irodalom meghatározó kritikusával, szerkesztőjével nemcsak eszképizmusról, hanem arról is beszélgettünk, hogy milyen szépírói tervei vannak.

– Szórványosan ugyan elárultál önmagaddal kapcsolatban bizonyos dolgokat, de ezekből nem lehet összerakni egy olyan képet, amely kielégítené a személyes történetek iránti örök olvasói kíváncsiságot. Rejtőzködő alkat vagy? Esetleg csak véletlenül alakul úgy, hogy a gyermek- és fiatalkorodról kevésszer esik szó?

– Nem gondolnám, hogy ez, illetve a személyem érdekes és fontos lehet, és ha nyilvánosan megszólal az ember, igyekszik a mondandóját a lényeges dolgok felé fordítani. Erről a kérdésről vagy nagyon sokat, vagy nagyon keveset érdemes beszélni, én maradnék az utóbbinál. Tulajdonképpen első generációs értelmiségi vagyok a családban, amennyiben a mi nemzedékünk (a testvéremé, illetve az unokatestvéreimé) az első, amely felsőoktatásban vett részt, és a pályaválasztás is kapcsolódott ehhez. Ugyanakkor édesapám olvasó ember volt, amíg nem vesztette el szeme világának jelentős részét, édesanyám máig az, és keresztapám (apám testvére) is nagyon szerette a könyveket. A családi polcokon klasszikus és népszerű szerzők egyaránt megtalálhatók voltak. Apámnak, említett betegsége miatt, gyakran kellett hangosan felolvasnom. Rejtő Jenőt, indiántörténeteket kért leginkább. De nem tudnám azt megmondani, miért szerettem annyira olvasni már a kezdetektől fogva. Így alakult. Két dolog volt fontos: a tudásvágy (tulajdonképpen minden érdekelt), illetve az a jelenség, amelyet nevezzünk most eszképizmusnak, de amely csak rövid távon, az adott pillanatban jelent menekülést, valójában nem a világnak való hátat fordításról szól, hanem inkább arról, hogy milyen stratégiákat kapunk a világban maradáshoz, a világgal való együttéléshez. Kitalált világokba menekültem hát, a történelembe, mondákba, később fantasztikus univerzumokba. De mint Narniából, mindenhonnan vissza kell térni.

– Mesélj, kérlek, arról, hogy honnan jöttél! És ha kérhetem, ossz meg néhány gondolatot azzal kapcsolatban is, hogy neveltetésed-nevelkedésed eredményeképp milyen értékkészletet hoztál magaddal!

– Sárospatakon születtem, itt éltem tizennyolc éven keresztül. A régi zempléni iskolaváros ideális helyszín a felnövéshez: pezsgő diákélet volt akkor, egészségesen rivalizáló két gimnáziummal (én nem a nagy múltú református kollégiumba jártam, ahol jelenleg dolgozom, hanem a frissen indult hatosztályos állami középiskolába, az Árpád Vezér Gimnáziumba). Minden adott volt egy izgalmas kamaszkorhoz: szerelmek, zenehallgatás, beszélgetős baráti borozások a Bodrog partján, a Vízikapunál, sörözések

NÉGY NAP VÁRAKOZÁS (2012), VEGYES TECHNIKA, FÉNYVISSZAVERŐ REFLEXFÓLIA, JELZŐTÁBLA, 105x76 CM

a város valamelyik régi kocsmájában (amelyekből mára már csak hírmondóban maradt egy-kettő), hosszabb-rövidebb kirándulások a közeli hegyekben, kiruccanások a „nagyvárosba", Miskolcra. És az irodalom: a gimiben egy élénk szellemű tanárnőnek, Balázs Ildikónak köszönhetően volt egy kisebb költői körünk, amelyből máig tartó barátságok is alakultak. Érdekes, hogy a többiek tehetségesebbek voltak nálam: ki izgalmasabban írt, más érzékenyebben olvasott, megint más kreatívabb volt a nyelvvel, a formákkal. Mégis én lettem elkötelezett az irodalom mint életfoglalkozás iránt.

Az értékkészletről nehéz beszélnem, hiszen nem lehet tudni, mit hozunk valahonnan mint mintát, és mit úgy, mint a mintával való szembeszegülést. Értékek terén édesanyám volt a legmeghatározóbb, az ő kitartása, odaadása, kíváncsisága, türelme, bizalma, nyitottsága, szeretete mindenképpen olyan minta, amely továbbvihető. Nem emlékszem, hogy elítélt volna bárkit bármilyen másság miatt. Ő maga nem vallásos, de mi kaphattunk hitoktatást. Csak támogatott mindenben. Ezek alapvető értékek. Rajta kívül a barátaimtól tanultam nagyon sokat, végeérhetetlen beszélgetések, viták, közös kalandok során. Némely gondolatukat, mondatukat máig fel tudom idézni. Egy alternatív, nyitott, szabad szellemű társaság voltunk. Kevés dolgot nem próbáltunk ki. Későn érő típus vagyok, örömmel tanultam a nálam tapasztaltabbaktól. Ez egyébként máig sem változott, negyvenévesen is későn érő maradtam, ám becsontosodott reflexekkel. Azóta is legtöbbet a barátaimtól tanulok – akik között a korosztályi ismeretségeken túl mára korábbi tanáraim, kollégáim és tanítványaim is vannak –, leginkább az informális beszélgetések során. Ezekre nagyon odafigyelek, és valahogy megpróbálom magamban szintetizálni a különböző tapasztalatkészleteket. Talán ez a szivacsjelleg az, ami vagyok. Sosem tartottam magam különösebben markáns egyéniségnek és gondolkodónak, mint ahogy nem is voltam az.

– Hogyan függ össze esetedben az eszképizmus és az elköteleződés?

– Nézd, olvasó emberek számára az olvasás, azt hiszem, valóban a világban megragadás, a világban lét egyik alapvető támasza. (Vagy inkább pillére, mozgatója?) Keveset, kevesebbet olvasni lehet, de nem lehet nem olvasni. Az utóbbi években egyre többet olvasok újra, és ez összefügg azzal, hogy a saját világban létem gyökereit is kutatom: miért lehetett fontos ez vagy az a mű az élet különböző szakaszaiban? Jeffrey Stone [Nemes István] *Éj-trilógiá*ja, az *Alapítvány*-ciklus, a *Zabhegyező* és a *Magasabbra a tetőt, ácsok* Salingertől, az *Iskola a határon*, az *Esti Kornél*, John Updike *Párok*ja, Tar Sándortól *A mi utcánk*, József Attila késői versei. Füst Milántól *A feleségem története*. Flaubert-től az *Érzelmek iskolá*ja. Nietzsche *Zarathustrá*ja. Borbély Szilárd *Halotti pompá*ja. Térey János. Camus *Idegen*je és *Pestis*e. Utóbbi benne van a három kedvenc könyvemben, nemrég az – egyébként kiváló – új fordítás megfeküdte a gyomrom. Talán túl sok volt az áthallás az aktuális világgal, és ezért nem tudta azt az egzisztenciális alapélményt hozni, mint korábban. Félreértés ne essék, nem korábbi olvasmány*élmény*eket szeretnék újra – teljesen reménytelenül, akár nosztalgiából – megragadni, hanem valamit megérteni általuk. Ha úgy tetszik, az a kérdés, hogy mikor épp mi jelent(ett) menekülőutat, honnan és hová. Eszképizmus úgy, hogy hová vezet el az olvasás, mélyen egzisztenciális értelemben. Az életfoglalkozás pedig mint hivatás, az irodalommal való bánás, a könyvek, szövegek között telő élet. Végtelenül hálás vagyok azért, hogy lehetőségem van ebben élni: szerkesztőként, kritikusként, irodalomtörténészként, legújabban pedig könyvtárosként a nagy múltú Sárospataki Református Kollégiumban, a teológiai akadémia szakkönyvtárosaként. Ez kegyelem, meg kell becsülni. Hozzátartozik az a társadalmi felelősség is, amely az oktatásomat, képzésemet jelenti: a szülői segítségen, illetve önfenntartáson túl a társadalom is invesztált belém a tandíjmentességgel. Ezt valamiképp muszáj megszolgálni, és természetesen ennek a szolgálatnak sokféle útja lehet.

– Mészöly Miklós szellemi örökségével és a Sutting ezredes *tündöklése című művével kapcsolatban írtad a következőket tavaly az Irodalmi Szemle online felületén, az író halálának huszadik évfordulóján: „Húsz évnek kellett eltelnie, hogy valahogy felfogjam, hogy aki nem tud így mondatot írni, az nem szükségképp és végérvényesen egy szerencsétlen kókler. (És most is csak az eszemmel tudom.)" Ez a kijelentés, azt hiszem, sokat elmond az írással kapcsolatos viszonyodról is, arról, hogy a nyelvvel való foglalkozásnak milyen önkritikai, önértékelési következményei lehetnek.*

– Sokáig Mészöly írásethosza volt számomra az etalon. Jó mondatokat írni, megrágni, csiszolni őket, pontosnak lenni. De fontos, hogy ez erre a mondatpoétikára, az íráshoz való hozzáállásra vonatkozik csak, más tekintetben nem alapvetés a számomra Mészöly írásművészete. Egyébként az általad említett könyv stílusa például nagyon is megtévesztő. Csillogó, gyönyörű káprázat, egy illúzió – rengeteg mindent egyszerűen nem lehet elmondani azon a nyelven (más Mészöly-nyelven ugyanakkor talán el lehet). Tetszik vagy nem tetszik, bizonyos dolgokat „rossz" mondatokkal lehet legjobban elmondani, és itt ki is tettem már az idézőjelet, mert ha valami hitelesen közvetít vagy teremt meg egy sajátszerű tapasztalást, akkor az mitől is lesz rossz? Ez a kérdés nagyban hozzájárult ahhoz a döntéshez, hogy – mint utólag kiderült, átmeneti jelleggel – letegyem a kritikusi pennát, mert nem tudtam rá választ adni, és valójában most sem tudok. Az olvasásnak is van misztériuma, és igyekszem nem elitistán viszonyulni hozzá, bár képzettségem következtében is elitista vagyok.

– Az elit kifejezésnek különböző konnotációi vannak, és nem mindegyik vezethető le csak a képzettségből. Az iménti válaszod kontextusában mit értesz elitista alatt?

– Úgy értettem az elitistát, hogy a szövegekről való gondolkodásomat erőteljesen meghatározza az az irodalmi Bildung, amelyben egyetemista korom óta részem van. Nagyon színvonalas képzést kaptam magyar és angol szakon, és ezen túl olyan emberek befolyásolták a gondolkodásmódomat, akiknek nagyon összetett és határozott ízlése, látásmódja van az irodalomról. Ez egy sajátosan magas mércét is jelent, tulajdonképpen szövegformálási sztenderdeket, illetve egy bizonyos világformálási összetettséget: az a jó irodalmi mű, amely képes a szöveg érzéki hatóerejét a megjelenített világszerűség árnyaltságával, összetettségével kombinálni. Magyar prózában Kosztolányi, lírában József Attila lehet erre a legjobb példa. Ne legyenek benne sem nyelvi sutaságok, sem nagy lózungok, sem olyan leegyszerűsítések, amelyek egy-egy életvilágbeli jelenség súlyos félreértéséhez vezethetnek. Mindezt persze megelőzi az olvasás, az értelmezés: magát a művet se értsük túlzottan félre. (És most nem a dekonstrukció „termékeny félreértés" koncepciójára gondolok.) Hiteles olvasása egy hiteles műnek – ez az az elitizmus, amelyre utaltam. Leginkább azért elitizmus ez, mert sokféle olvasói praxist és írásmódot egyszerűen nem hitelesként ismer föl. Akkor akasztottam szegre a kritikusi pennát, amikor felismertem ennek az elitizmusnak a korlátait a jelenségek megértésében.

– Abban az ütemben, ahogyan hosszú évekig szemlézted a kortárs magyar irodalmat, valóban nem dolgozol már, kritikákat azonban írsz például gyermekirodalmi alkotásokról, de említhetném a közelmúltból többek között Homeward bound *című írásodat is, amelyben Markó Béla* A haza milyen? *című verseskötetét vetted górcső alá.*

– Így igaz, a széltében-hosszában történő kritikai szemlézést nem bírtam tovább, kiégtem benne. Az írásaim nívóján is éreztem ezt. Szükségem volt a leállásra, ami egyfelől szünetet jelentett a felnőtt kortárs szépirodalmat illetően, másfelől izgalmas kirándulásokat a gyerekirodalom területére, amely folyamatosságában megmaradt mint „műveleti terület". A szünetnek lett az eredménye az, hogy távolságból, távlatosan tudtam gondolkodni a kritikaírásról magáról, és ez több metaesszét is eredményezett. A másik hatása pedig az volt, hogy amikor végül újra elkezdtem felnőttirodalomról

írni, már másképpen tettem, teszem azt. Folyamatosan változik az ember kritikusként is: ahogyan a húszas éveim elején küzdöttem azzal, hogy hogyan, milyen nyelven írjak, ugyanúgy küzdök ma is.

– Egyébként Mészölyre egyfajta etalonként máshol is utalsz, például egy Vásári Melinda által vezetett, Mohácsi Balázzsal közösen folytatott beszélgetés kivonatában, nem sokkal a Parti Nagy Lajos Létbüfé *című kötetével kapcsolatban kialakult kritikavita után. Arról a kontextusról kérdezlek, amelyben Mészöly munkássága számodra megvilágító példának mutatkozott: azt állítottad, hogy „elveszett a mondat becsülete, a szövegépítkezés becsülete". Fenntartod ezt a kortárs irodalom nyelvhasználatával szembeni kritikai diagnózist?*

– Ez összefügg mindazzal, amit föntebb mondtam, a megállapítás ugyanakkor túlzottan sommás, ha áttekintjük a teljes kortárs magyar szcénát. (Mint ahogy rendkívül sommás az a látlelet is, amelyet Milbacher Róbert adott a kortárs irodalomról esszéjében, amelyben a lektűrösödés tendenciáját fogalmazta meg.) Úgy látszik, hogy a kilencvenes-kétezres évekre jellemző poétikákhoz képest visszaszorult a mondatközpontú írásmód, gyakran lazábban stilizált és szerkesztett szövegekkel találkozunk. Lehetséges, hogy ebben tematikus szempontok is szerepet játszanak, azaz a megjelenített, teremtett (tapasztalati) világ kíván meg fesztelenebb szövegezésmódot. Ráadásul úgy látszik, hogy nincs összefüggés a precízen megírt, feszes szöveg és egy adott mű hatása között, legalábbis abban az értelemben, hogy a stilárisan magas nyelvi-esztétikai nívó feltétlenül erősebb hatást váltana ki az olvasók szélesebb részében. Alapvetően egyébként kétféleképpen lehet szerintem elrontani egy mondatot: (nem a legjobb ízléssel) túlstilizálni, illetve reflektálatlanul alulstilizálni. A költészetben is megfigyelhető egy olyan irányvonal, amelyet nem nevezhetünk technéalapúnak. Tulajdonképpen egy lazán stilizált, közvetlen élménylíráról van szó, amelyet – más beszédmódokhoz hasonlóan – lehet jobban és rosszabbul művelni, de az biztos, hogy egy hermetista nyelven beszélni arról, hogy „reggel lefőztem a kávét, fölvettem a páratlan zoknimat – egyedül maradsz te is", nagyon más revelatív szintet jelent, mint beleírni ugyanezt így, direkt módon a versszövegbe.

– Jól érzem, hogy az utóbbi megállapításoddal a tartalom és a forma jelentésteremtő összefüggését előfeltételezed? Már ami a példaként hozott kapcsolatot (hermetista nyelv, az élmény és a revelatív szint) illeti. Mert ha igen, akkor végeredményben mégiscsak meglehet a reláció például a feszes, precízen megírt szöveg és az adott mű hatása között is.

– Tartalom és forma szétválasztása, jól tudjuk, nem célravezető, amikor irodalmi művekről beszélünk, hiszen nem két, hanem valójában egy dologról van szó a mű hatása szempontjából. Ugyanakkor hogy beszélni tudjunk jelenségekről, mégiscsak élünk ezzel – Paul de Man terminusát alkalmazva – az esztétikai ideológiai megkülönböztetéssel. Természetesen van ilyen reláció, csak nem olyan értelemben, amilyet említettem, tehát nem kvantitatív, hanem kvalitatív szempontból. Közel hasonló világot, illetve egzisztenciális helyzetet jelenít meg Borbély Szilárd a *Nincstelenek*ben és Barnás Ferenc *A kilencedik*ben, mégis nagyon más esztétikai tapasztalást jelent a kettő, és ahogy látjuk, eltérő hatástörténettel is bírnak. Esterházy Péter prózáját van, aki hajlamos egyszerűen „szövegirodalom"-nak tekinteni, pedig melyik magyar szerző az, aki ennyire elegánsan, összetett módon, mélyen és hitelesen tudott szólni a hazáról, a családról, hitről, gyászról, betegségről, a szocializmus hétköznapjairól – hogy csak néhányat említsek a számos „tartalom" közül. Ugyanakkor kétségtelen, hogy az epikája nagyobb kihívás elé állítja az olvasót, mint általában egy kortárs realista vagy akár autofikciós poétika. De ettől még az Esterházy-életmű – mennyire nem szeretem ezt a terminust, mégis használom most – „életes" voltához kétség sem férhet, mint ahogy a prózaépítkezés pontos és végtelenül kimunkált voltához sem. Nem véletlen, hogy Esterházy a Kosztolányi–Ottlik-vonal folytatója (ebben is).

– Nagy fogékonyságot mutatsz a konfrontációtól sem mentes viták kialakítására, illetve az azokban való részvételre is. A közelmúltból például két kezdeményezést is említhetek, amelyeknek az Alföld *folyóirat szerkesztőjeként ötletgazdája és koordinátora voltál. Miért szimpatikusak, fontosak a számodra ezek a törekvések?*

– Valóban benne voltam az utóbbi időben néhány vita (vitácska) szervezésében, születésében, volt, amelyhez hozzá is szóltam. A motiváció alapvetően kettős. Az egyik strukturális: azt gondolom, hogy nem tehet rosszat az irodalmi életnek, ha akár konfrontatívabban járunk körbe témákat (hot issue-kat, izgalmasnak látszó műveket), ha a szcéna szakemberei a nyilvános térben cserélnek eszmét minderről. Ez figyelmet generál a témáknak, köteteknek, szerzőknek, felületeknek egyaránt. A másik motiváció szakmai, gondolkodói: ezek a kérdések engem foglalkoztatnak, és izgalmasnak tartom, ha mások is gondolkodnak róluk. Ezt a gondolkodást igyekszem kiprovokálni. Az *Alföld* online szerkesztőjeként felelősségemnek is érzem, hogy szervezzek ilyen körkérdéseket. Hogy mi lesz az eredményük, azt nagyon nehéz megjósolni, hiszen a kérdésfeltevéseken túl alapvetően a válaszolók kedvén, őszinteségén, munkabefektetésén, szakmai kompetenciáján múlik. Sokszor tapasztalok fanyalgást, csalódottságot is egy-egy ilyen alkalom után, de ez is teljesen rendben van. Nem akarjuk megváltani a világot, csak beszélgetni néha.

– Különösen nehéz, majdhogynem lehetetlen elválasztani egymástól a szerepköröket – irodalomtörténészként, szerkesztőként, a kortárs irodalmi alkotások elismert értékmérőjeként akarva-akaratlanul is olyan helyzetekbe kerülhet az ember, amikor művei mintegy saját kritikusi-szerkesztői megállapításai felől értelmeződnek, kevésbé sikerült próbálkozásai pedig akár hitelrontást is hozhatnak magukkal. Verseidet és elbeszéléseidet egyre méltatóbb figyelem övezi, mindenesetre kíváncsi vagyok, jelent-e problémát számodra az alkotás szempontjából az, amire az imént utaltam.

– Ez fogós kérdés. Problémát nem jelent a kritikusi tevékenységem, ugyanakkor azt gondolom, hogy épp az, amit mondtál, nagyobb szigorúságra int magammal szemben. Valóban kellemetlen lenne, ha miközben mások műveit értelmezem és bírálom, magam nehezen vállalható fércművekkel jelentkeznék. Folyamatosan kísérletezem a költői megszólalásmódokkal, és igyekszem arra törekedni, hogy az a kevés vers vagy próza, amit megjelentetek – alapvetően keveset írok –, az adott poétikai keretek között vállalható legyen. Emiatt általában olyan szerkesztőknek mutatom meg, akiknek az ítéletében megbízom, hogy nem engednek át rossz anyagokat, sőt segítik is a folyamatot azzal, hogy tanácsokkal látnak el. Ebben vannak is jó tapasztalataim.

Ugyanakkor egészen a közelmúltig azt gondoltam, hogy amiket írok, azok bár nem lehetnek szégyenemre, azt a magamtól elvárt szintet nem érik el, hogy például kötetbe rendezzem őket. Egy olyan könyvet, amelyet én magam is középszerűnek gondolok, semmiképp sem szeretnék kiadni. Ilyenekből azért van elegendő a piacon. Mostanában kezdtem azonban egy olyan tervbe – a *Beszédtöredékek a halálról* című ciklusra gondolok, ennek jelentek is már meg darabjai itt-ott –, amelyben esetleg benne van egy izgalmasabb költői eredmény lehetősége. De ennek még az elején járok, és nem lesz baj az sem, ha ez is megmarad a folyóiratközlések keretében. A lényeg, hogy magamhoz még szigorúbb akarok lenni, mint másokhoz.

– Mesélj, kérlek, erről a ciklusról! Hogyan kezdtél a megírásához? Változtak a célkitűzéseid az eddigi munka során? És mikor mondanád azt a ciklusba sorolt szövegekre, hogy eredményesek?

– A húszas éveimtől kezdve egyre inkább a halál, a semmi gondolata foglalkoztat az intellektuális munkáim jó részében. Tulajdonképpen a halált és a halálfélelmet akartam megérteni, ezért is vágtam bele a doktori témámba, amely a két világháború közötti költészet halálhoz való viszonyát

igyekszik kutatni, illetve emiatt kezdtem beleásni magam a halálfilozófiákba. Nem is annyira Heidegger, mint inkább Nietzsche és Schopenhauer volt rám nagy hatással. Nem sokat ért az egész, már olyan értelemben, hogy sem megérteni, sem elfogadni nem sikerült a halált. Időközben lemondtam róla, hogy ez valaha sikerülhet. „A halál mély hangon szól hozzánk, anélkül, hogy valamit mondana" – írja Valéry. Nehéz ennél, illetve az *Ének a semmiről* paradox válasznélküliségénél továbbjutni: „nem felelnek, úgy felelnek". Esterházy Péternél *A szív segédigéi*ben olvastam (nyilván idézet is, nem tudom pontosan, kitől, talán Pascaltól), hogy „[n]em tudtunk gyógyírt lelni a halálra, a nyomorúságra, a tudatlanságra. Hogy mégis boldogan élhessünk, azt eszeltük ki, hogy nem gondolunk rá." Én ezt akkor végtelenül kevésnek találtam. Úgy véltem, hogy lehet megoldás. Mára rájöttem, hogy ennél nincs nagyobb bölcsesség, s megoldás sem a magam számára. Tehát nem gondolni rá, amikor csak lehet. Miközben természetesen létező az a reménység is, amelyet a 23. zsoltár ír le nagyon szépen (a revideált Károli-fordítás szerint): „Még ha a halál árnyékának völgyében járok is, nem félek a gonosztól, mert te velem vagy; a te veszsző és botod, azok vigasztalnak engem." Én is vágyom erre a reményre, és olykor belém is költözik, de Pál apostol bizonyossága, ahogyan a Filippi-levélben gyönyörűen számot ad róla, számomra még nincs érintésközelben: „vágyódom elköltözni és Krisztussal lenni, mert ez sokkal jobb mindennél".

Az utóbbi időben az élet hozott olyan fordulatokat, hogy ismét mélyebben és intenzívebben foglalkoztat a halál kérdése, s úgy éreztem, hogy eljött az ideje annak, hogy a költészethez közelítő terepen mélyedjek el benne. Immár nem megoldáskeresési céllal, hanem törődésként, aktív gondként. Az első vers, amelyet ebbe a ciklusba soroltam utólag, az egy számomra revelatív pillanatban született írás volt. Egy ideje nehezen alszom éjjel, és egy ilyen álmatlan éjszaka került a kezembe édesapám egyik kedvenc könyve, a *Három bajtárs*. Megütött valami, amikor a sorokat olvastam: azon kezdtem el gondolkodni, ő hogyan olvashatta. És ebből született még akkor éjjel egy vers, a korábbi írásaimhoz képest nagyon más poétikával. Ha úgy tetszik, ez a szöveg is ellépett a sűrített képszerűség felől a hétköznapibbnak látszó nyelvből kinyerhető poézis felé. Még aznap reggel elküldtem Beke Zsoltnak az azóta sajnos megszűnt *Dunszt.sk* portálhoz: borzasztóan kíváncsi voltam, mit szól hozzá, hisz ez nem az a végletekig csiszolt, hántolt szöveg volt, mint amiket korábban írtam. (Ennyit a Mészöly-ethoszról.) És nagyon jólesett, hogy értette, tetszett neki. Korábban, amikor fontos műveket soroltam föl, kihagytam Roland Barthes-tól a *Beszédtöredékek a szerelemről*-t. Ezt is épp mostanában olvastam újra. És ez adta az egyébként nyilvánvalóan túlzottan ambiciózus ötletet, hogy az új verseket rendezzem a *Beszédtöredékek a halálról* cikluscím alá. Utána annyira kedvet kaptam a folytatáshoz, hogy elkezdtem szinte „csuklóból", különösebb ihletettség nélkül írni darabokat, és azok nem is lettek jók. Ahogyan előbb hálás voltam a szerkesztői befogadókészségért, úgy most különösen hálás lehettem Pinczési Botondnak, a *KULTer.hu* fiatal és remek szerkesztőjének, hogy rámutatott a hibákra, ráadásul úgy, hogy abból beláttam, hogy nemcsak a konkrét művek rosszak, hanem az irány is. (Később, az irányba találás után a KULTeren is jött már belőle részlet.) Nem szabad sietni, mélyre kell menni az élményekért, amelyek megírhatók. Nem azé, aki akarja, és nem is azé, aki fut érte – úgy érzem, hogy nálam a versihlet az isteni kegyelem eredménye. Ezért bölcsen és alázattal kell bánni vele.

ELENGEDÉS, HIT, ÚJRAKEZDÉS: HÁT MOST KI LESZ AZ APA? (2012), VEGYES TECHNIKA, FÉNYVISSZAVERŐ REFLEXFÓLIA, JELZŐTÁBLA, 76x105 CM

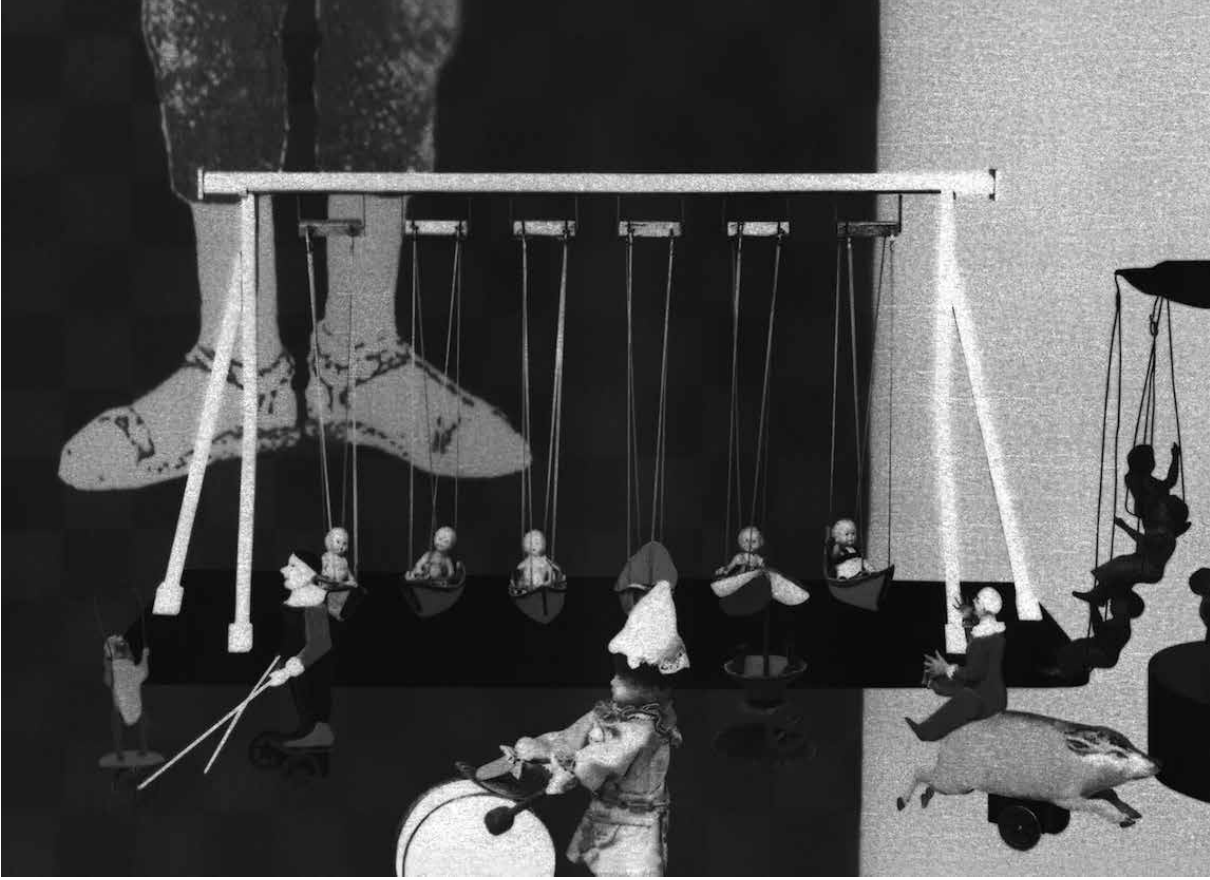

LAPIS JÓZSEF

AZ IGAZI KRITIKUS

Néha megremeg, mint a nyárfa.
Szőnyeg alá söpört ítélet
a járma.

Az igazi kritikus
színes és szélesvásznú,
meglepő, mint a kóboráram,
kényelmes, mint a jászol.

Az igazi kritikus feneketlen és pofátlan.
Kapukat kinyit,
ajtókat betesz.
Az igazi kritikus kulcs,
az igazi kritikus retesz.

Az igazi kritikus dadog.
Új barátokat nem szerez,
régieket hamar ad acta tesz.
Pálcikára lő, mellé.
Valaha beszélt nyelveket.

Az igazi kritikus
rajong, dühöng és szívet tép.
Eszköze
remény és szent akarat.
Hite
történelem és tapasztalat.
Az igazság kedvéért
a szerzőn is átlép.

Az igazi kritikus kopaszodik,
ráncosodik, fakul.
Lába visszeres, szeme karikás, mint a koszorú.
Néha elszív egy Gauloises-t.
Az igazi kritikus szomorú.

Az igazi kritikus délceg, daliás.
Vádlija duzzadt.
Kisportolt, kipihent.
A vizet szűrve, a kávét cukor nélkül issza.
Olykor könnyedén végigsétál a Váci utcán.
Az igazi kritikus szemérmetlenül vidám.

Az igazi kritikus elkötelezett.
Mint a beton.
Szolgál és véd,
környezetet, szegényt.
Szinte sohasem ironizál.

Az igazi kritikus elhull és eliramlik.
Tiszta, lágy szavára
a gyarlóság elhanyatlik.
Véleménye még sírnak is kemény.

Az igazi kritikus nyugatra hajózik,
fehérbort iszik,
és a partikról
szép csöndben eltűnik.
Meghallja az idők szavát.
Emészti kudarcait,
vigyázza a romokat,
számlálgatja felhalmozott vagyonát,
a halált.

LACKFI JÁNOS

A HÓMUNKÁSNAK JÓ

Kritikusnak lenni volna jó,
– mérgelődik az alanyi szerző –,
az ám a nagy móka, tét nélkül, tízezer év
irodalmának biztos fedezékéből
lefikázni lazán bármit,
ami kortárs, amit még élő,
esendő ember alkotott
vérverejtékkel, saját idegrendszerét
sanyargatva, miután
leadta az adóbevallását,
kiengesztelte anyósát,
aláírta Pistike intőjét,
vett banánt és szalámit,
végighallgatta a nyomasztó híreket.
És akkor iszonyú energiával,
szintetizálva a világegyetem
valamennyi jelenségét,
melyek pillanatok alatt átcikáznak
szinte betegesen érzékeny agyán,

megszül egy szöveget,
talán a túl korán érkező tavaszról,
talán a szomszéd flexelési szokásairól,
talán a béke törékenységéről,
talán férfi és nő természetéről.
És a darab lüktető húst
kitépi magából, felcímkézi,
és nosza, be a pultba,
sutty, a szerkesztőségnek,
mars, a kiadónak,
hopp, az internetre,
hadd legyen közkincs,
gyűljenek a hűséges olvasók,
az ítészek, mint a varjak.
Bezzeg a kritikus testét
golyóálló mellényként oltalmazza
jól bejáratott nevek
biztos marketingértéke,
feltépőzárazza magára
Shakespeare-t, Platónt vagy Proustot,
az épp most olvasott könyvbe
behajít pár hangzatos idézetet,
mint kézigránátot,
az olvasáshorizontról, bumm,
a nyelvi autonómiakísérletekről, bumm,
a narrativitás eredendő kockázatáról, bumm,
azzal becsapja gyorsan a borítót,
nehogy neki is baja essék,
óvatosan nyitja csak ki,
és perverz élvezettel szemléli
a szétszaggatott bekezdéseket,
verstesteket.
Bizonyára ízléstelen dolog
mostanában ilyen militáris nyelvezettel
beszélni irodalomról,
beszélni bármiről,
miközben minden a háborúról szól,
de hát békében is
minden a háborúról szól,
annak lelkekben továbböröklődő
lenyomatáról, és háború biza minden,
férfi a nő ellen, főnök a beosztott ellen,
gyerek a szülő ellen, szülő a tanár ellen,
tanár a gyerek ellen, tanár a politikus ellen,
politikus a politikus ellen,
mindenki a politikus ellen,

a politikus mindenki ellen.
Hogyan is beszélhetnénk
eltartott kisujjal a háborúról,
mikor a focibírót lelövik
a szent kikapcsolódás
igazsága jegyében,
mikor a brutális élettárs
kidobja párját a tizedikről,
mikor mi, fejlettebb országok,
nem lőjük agyon ugyan a fejletleneket,
sőt, rettentően tiszteljük
őket szavakkal,
ám a kaját mégis elesszük előlük,
meg a kis Netflix-előfizetésünket is akarjuk,
meg a fekete péntekünket,
meg az ingyenes házhozszállítást,
és nagyon sajnáljuk,
de nem tehetünk róla,
ha ebbe ők belehalnak
élelem híján, vakcina híján,
mely utóbbit mi vagy felvesszük,
vagy sem, attól függően,
hiszünk-e benne.
Ilyen az élet, igazságtalan.
Ezt dobta a gép.
Szóval harc van,
erre jöttem rá már
ifjonti, tudathasadt
irodalmárként, aki költött és prózaírt,
s mellette kritikuskodott.
Csakhogy bárkit elemez ki kegyetlenül
éles tekintettel az ember,
boncolva hibákat, nem hallgatva
a könyörület szavára,
fegyvere önmaga ellen fordul.
Hiszen ha nemzedéktársát húzza le,
csupa-csupa szakmai érvvel,
az nyilvánvalóan féltékenység,
vagy mert az illetőt jobban jegyzik,
vagy hogy ne is jegyezzék jobban
az irodalmi tőzsdén.
Ha valaki nagy öreget agyabugyál el
egzakt tudományos alapon,
akkor játssza a fenegyereket,
és úgy akar hírnevet szerezni,
hogy beleköt az élő klasszikusokba,

akiknek kisujjáig sem ér föl.
Nem kevésbé méltatlan és aljas
dolog részéről kezdőket kipécézni,
mintha már a kezdet kezdetén
szolidaritás helyett
földbe tiporni akarná
a kicsit, gyengét, védtelent.
Nincs jó megoldás, az éles hang
csak efféle nyegleséget jelent
ezen a tájon, s ha a kritikarovatokat
böngésszük, elcsodálkozunk,
hogy érdekes módon az összes
elbírált alkotó zseni.
Legcukibbak az elvi alapon
író kritikusok, akik felvázolják,
manapság hogyan szabad és lehet
újszerűen, forradalmian, érvényesen
alkotni, s mikor megrostálják
a kortársakat, hát hoppá-hoppá,
hát nem az jön ki a végén,
hogy a legnagyobb zsenik
pont az ő ivócimboráik,
luksógoraik, Tyukodi pajtásaik?
Micsoda elképesztő véletlen!
Úgyhogy mivel az életem arra is rövid,
hogy mindazt, mi jó, kritikusként
górcső alá vegyem, úgy döntöttem,
nem hadonászok szamurájkarddal,
arról írok, amit szeretek, ami igazán jó,
s hallgatok arról, ami nem tetszik.
Persze akkor már túl voltam
a „gyors és gyilkos" internetes rovat
csihi-puhi meccsein, ahol az (igaz, önkéntes)
véradóknak megmutattuk,
milyen pökhendi-magabiztosan
alkotunk ítéletet random szövegekről.
Ma meg már kritikát sem igen írok,
döntenem kellett, szét ne szakadjak,
néha egy-egy kötetbemutató,
kiállításmegnyitó, pici luxus,
mert amúgy saját műveim létrehozása izgat,
meg a párbeszéd a közönséggel,
meg hogy friss fejeket írni tanítok,
s közben élvezem a kincset,
mit lelkes olvasóra, rám bíztok,
gondos gyümölcsösgazdák, kollégák!

VÁMOS MIKLÓS

A KRITIKUSOK ÁJULÁSA

A kritikusok igazából kicsodák? – kérdezte a fülem hallatára egy filmrendező Mándy Ivántól. Mire ő, a briliáns novellista (egyben atyai barátom), azt felelte: Azt nem tudom pontosan, de azért… illik köszönni nekik.

Kisejlik e párbeszédből, a folytatásából pedig expressis verbis megtudhattam, hogy a filmrendező utolsó munkája nem aratott osztatlan sikert a hivatalos és hivatásos bírálóknál. Említett nézetcsere az akkor úgynevezett Különlegességi cukrászda járdára kitett asztalánál zajlott, szemközt a Szépművészeti Főiskolával (ma már egyetem), az Andrássy (akkor Népköztársaság) út és a ma is Izabella utca sarkán. Nem tegnap. 1970-ben, egy derűs őszi délelőttön. Iván napi rendszerességgel jelent meg ott vagy rossz idő esetén a benti részben. Nagyjából egy óra hosszáig maradt. Örült, ha valaki fölbukkant, hogy szót váltson vele. Ha nem, a presszóslányokkal igyekezett csevegni, nem sok sikerrel. Idővel összeveszett velük, s áttette székhelyét a Művészbe, mely tudtommal ma is üzemel, átlósan szemben az Operaházzal.

Nagyjából ilyen az írók, színészek, művészek viszonya a kritikusokkal. Elmondják őket mindennek. Kezdve az általános közhellyel, hogy az elfuserált írókból és művészekből lesznek az ítészek, akik eleve haragszanak mindenkire, akinek sikerült. Föl-fölvetődik, hogy a kritikus az a személy, aki már nem szeret olvasni, színházba és moziba járni. Mert sokkal többet kénytelen ezt tenni, mint amennyi jólesik, különben képtelen megélni, gyatra a fizetsége. Ebben is lehet némi igazság. Amiként abban is, hogy az író viszont az, aki nem szeret írni. Kivételként erősítem a szabályt, én szeretek. Lehet viszont, hogy nem is vagyok író. Ki tudja? Majd talán az utókor.

Kritikus biztosan nem vagyok. Pedig hosszú életem során viszonylag rendszeresen írtam könyvekről. Ifjúkoromban sokáig az *Élet és Irodalom*ba. Néha napilapokba. Az utóbbi években például a *Fidelio* nevű programmagazinba. Rovatom címe: *Választék*. Lényege, hogy recenzeálok könyveket, és az érintett – a szerző, a fordító, a szerkesztő – hozzáfűzheti a véleményét az enyémhez, egy oldalon jelennek meg. Tehát a céltábla visszalőhet, s ahhoz már nem szólok hozzá.

E duett jellegű megoldás akkor jutott eszembe, amikor a kilencvenes évek kezdetén bírálatot írtam Görgey Gábor *Varázsszőnyeg* című regényéről. Dicsértem. De bekezdéseim legvégén oda jutottam, hogy azért ez nem súlyos mű, akár ott is lehet hagyni a vonaton. Görgeyt valamennyire ismertem. Amikor legközelebb találkoztunk, szóba hozta a kritikámat. Azt mondta, többször elolvasta, s arra gondolt, ennek a srácnak eléggé tetszett a könyv, ezért a záró döfést igazán megspórolhatta volna neki az a gazember. Beláttam. Csakhogy ha elkezdjük figyelembe venni, mi hogyan esik a megbíráltnak, talán ne is írjunk kritikát. Ami engem illet, inkább kollegiális véleményeket fogalmazok, több szeretettel, mint harcos szenvedéllyel.

Már az általam nagyra becsült Bálint György is értekezett erről *A kritikusok árulása* című kisesszéjében. „Mindenekelőtt: ki a kritikus? Ma, Budapesten kritikusnak nevezünk mindenkit, aki napilapokban vagy esetleg folyóiratokban aktuális színdarabokról vagy könyvekről bírálatot ír. (A zene: és képzőművészeti kritikusokról most ne essék szó.) Az így

definiált kritikus polgári foglalkozására nézve rendszerint hírlapíró, esetleg fővárosi vagy sportrovatvezető (amitől még lehetne jó és becsületes kritikus is), és szűkebb kollégájának vallja Lessinget, Sainte-Beuve-öt és Gyulai Pált (amitől még ismerhetné is ezeket az írókat)."

Fölteszem, hogy Bálint György nevének hallatán az olvasók zöme Bálint gazdára gondol, aki az ország gazdájaként vált közismertté, 2020-ban halt meg (vigasztaló adat: hosszú, tartalmas élet végén, túl a százon). Bálint György, a publicista viszont kissé feledésbe merült, emlékét a Bálint György Újságíró Akadémia őrzi, annyira, amennyire. Munkaszolgálatosként pusztult el 1943-ban, sokadik behívása után. Sokan az akkori idők legokosabb emberének tartották, kis szépséghibával. Meggyőződéses szocialista volt, 1942 elején letartóztatták, több hónapra vizsgálati fogságban tartották ezzel kapcsolatos vádakkal, amelyek olyan gyönge lábakon álltak, hogy a bírósági szakaszig el sem jutott az ügye. Jegyezzük meg, hogy akkor azért mást jelentett a szocialista világnézet. Nekünk ezúttal az a fontos adat róla, hogy bár írt szépirodalmat, elsősorban kritikusként működött. Így a témakör szakértőjének tekinthetjük.

„…[M]egbocsáthatatlanul áruló a kritikus akkor, amikor munkája közben az a szempont irányítja (vagy az is irányítja), hogy egyes véleménynyilvánításai révén erkölcsi vagy anyagi haszonhoz juthat. Áruló a kritikus, aki írás közben szem előtt tartja azokat az előnyöket, melyeket a befolyásos szerző, színigazgató vagy primadonna hálája neki szerezhet, vagy amelyektől az illetők bosszúja őt elütheti. Ezt az árulást napról-napra követi el napilapjaink számos kritikusa, aki irodalmi és művészeti problémák útvesztőibe esetleg be sem merészkedik, de bravúrosan tájékozódik a sajtó-, törzskávéház-, színháziroda-dzsungel sokat rejtő indái között. […] Talán ez a mai kritikus legnagyobb bűne. (Mert az, hogy esetleg nem is ért az irodalomhoz, hiányzik a mélyebb kultúrája és világirodalmi perspektívája – nem az ő bűne, hanem kiadójáé, aki megtette kritikusnak. Napilapkiadóink jórészének kulturális nemtörődömségére jellemző, hogy gyakran tisztán személyi vagy adminisztratív szempontok szerint választják meg a kritikusokat. A rendőri rovat élére nem állítanak olyan újságírót, aki nem ért a rendőri riportázshoz, a kritika feladatára azonban sok esetben félművelt dilettánsokat is alkalmasnak tartanak)."

Szigorú mondatok a múltból, a huszadik század közepéről. Tűnődhetünk, milyen mértékben állhat ez a mostani kritikusokra, itthon és világszerte. Hagyom, ki-ki döntsön erről nélkülem.

Én sokkal földhözragadtabb lélek vagyok Bálint Györgynél, s kevésbé elméleti. Mindenekelőtt bátran kijelentem, hogy azokat a kritikusokat tartom sokra, akiknek tetszenek a könyveim. Sajnálom. Akiknek nem, azokról kijelentem, hogy nem értenek hozzá(m). Kész. Vessenek meg, de ez az igazság. Néha odáig megyek, hogy erősen összpontosítva kérem az Úrtól (anyagelvűeknek: a Sorstól): ez a kritikus most rögtön ájuljon el. Lehetőleg a szerkesztőségben. Nem kell, hogy beüsse a fejét, és semmiképp se gyógyuljon nyolc napon túl. Csak úgy terüljön ki, és soha ne felejtse el, hogy nem tanácsos belém kötni. Belátom, nem szép ez tőlem. Ki kéne alakítanom a bibliai megoldást: aki megdob szavai kövével, dobjam vissza az enyémek kenyerével. Ezen még dolgoznom kell.

Bonyolultabb a helyzet, amikor adott műítész nem az én dolgaimról alkot véleményt, hanem mondjuk egy kolléga produktumát elemzi. Ilyenkor is számít (kicsit), hogy a szóban forgó szö-

veget én szerettem-e. Ha igen, életbe lép a fönti szabály, amelyik kritikus dicséri, azt becsülöm, amelyik szidja, az ne kerüljön a szemem elé.

Most azért vérkomolyra fordítom a szót, noha – alkatomnál fogva – ez nehezebben megy. Fájlalom, hogy mind a hosszabb elemzés, mind a rövidebb bírálat fokozatosan eltünedezik a hazai kulturális életből. Kezdjük ott, hogy több fontos irodalmi lap megszűnt, anyagi okból. Kevesebb heti- és napilap maradt, s azok sem tartják fontosnak e műfajt, ami pedig a sajtóbeli irodalmi és művészeti színtér könnyűlovassága. Már csupán recenziók jelennek meg itt-ott. Ettől mindannyian szegényedünk.

Ráadásul a politika rátenyerelt a sajtóra, s a kritikusok ehhez köthető árulásaitól Bálint Györgynek bizonyára tátva maradna a szája, ha ott, ahol most van, érdeklődne még iránt unk. Képtelenség, hogy a nyomtatott és az internetes sajtó bírálatai magas százalékban ahhoz igazodnak, hogy az ezeket tulajdonoló cégek a kormányhoz mennyire közeliek. Ahogyan én látom, kevés maradt, amelyik nem, egyszerűen azért, mert a kormány dönt minden komoly pénzcsapról, s újabban centralizálja is azokat. Többnyire előre megmondhatjuk, hogy melyik szerző és művész kap hozsannát, függetlenül az aktuális teljesítményétől, és kiket gyaláznak rendszeresen, szintén függetlenül attól, hogy éppen milyen színvonalú a munkájuk. Ez a kritikusok – és a sajtó – megbocsáthatatlan árulása. Ám ha arra gondolunk, hogy ha gerincesek volnának, elveszthetnék állásukat vagy megélhetésüket, mindjárt szelídebb húrokat pengetünk. Igen. Nem mindenki walesi bárd. Az egyedülállóknak könnyebb. De majdnem mindenki házas, szülő, családfő, esetleg felnőtt gyerek idős fölmenőkkel s más eltartandó embertársakkal körülvéve.

Mielőtt ez a háborús helyzet kialakult volna a hazai kultúrában, én úgy gondoltam, kétféle kritikát érdemes írni és persze olvasni.

1. Szakértő bírálat. Ebben egy hozzáértő, a területen jártas és valamennyire képzett szakember avatja be az olvasókat abba, hogy miként tehetik magukévá a vizsgált könyvet (előadást, képet, filmet, szobrot stb.). Nem az a lényeg, hogy az hányast kap, noha az is része lehet az elemzésnek, hanem az, hogy MILYEN. Milyenféle. Fajta. Jellegű. Hová sorolható. Dosztojevszkij vagy inkább Tolsztoj imádóinak ajánlható. Melyek a rejtett szépségek, igazságok, összefüggések, amiket megkaphatunk, ha ihletetten közelítünk a vizsgált alkotáshoz.

2. Műélvező bírálat. A kritikus úgy tekinti, hogy ő csak egy olvasó (néző, moziba járó) a sok közül. Erre utaló kijelentéseket gyakran és többen írnak le. Így tehát egyszerűen elmeséli, miként hatott rá a regény, a dráma, a szobor. Ez az alapállás számomra elfogadható. Ám akkor én azt szeretném, ha mindennap, minden héten, minden hónapban egy másik olvasó (műélvező) kapna lehetőséget, hogy leírja, milyen élmény volt a befogadás. Ez azért demokratikus megoldás volna, ugye?

Bálint György szerint: „Így történik azután, hogy X. úr giccses bárgyúsága megkapja a signum laudist, egyszerűen azért, mert Y. úr a múlt hónapban még ennél is rosszabbat írt, és mert »a mai viszonyok között nem lehet olyan mértékkel mérni, mint stb«. Az irodalmi és színpadi termékek nívója tehát egyre alacsonyabb lesz, a kritikák pedig egyre elnézőbbek és dicsérőbbek. A kritikák után ítélve: remekművek tömege születik állandóan a magyar irodalmi műhelyekben. A dicséret-infláció egyre szélesebben hömpölyög, úgyhogy ha egyszer kivételesen mégiscsak szigorúbb bírálatot kap valamely író – rögtön személyes invektivának veszi."

Azért az esetek többségében a lehúzott alkotó nem is veheti másnak. Mert… ilyen az ember. Súlyos sérelmet él át a céltábla, ha a közepébe fúródik a mérgezett nyílvessző. Kevesen vagyunk akkora erkölcsi nagyságok, hogy belássuk, talált, süllyed.

Esetleg mi is elájulhatunk, a szó képletes vagy igazi értelmében.

MILBACHER RÓBERT

A KRITIKUSI TEKINTÉLYRŐL

A 19. század első harmadában, az intézményes kritika kialakulásának időszakában a legalapvetőbb vita a kritikusi felhatalmazással volt kapcsolatos. Értelemszerűen az addig magától értetődő, klasszicista normatív ízlés a romantika forradalmának következtében elvesztette a primátusát, és minthogy az abszolút szép ideája háttérbe szorult, vele együtt az azt érvényesítő kritikusi praxis is veszített legitimitásából. A korban sorra létrehozott kritikai fórumok (a legkülönfélébb lapoktól az akadémián át a Kisfaludy Társaságig) éppen ennek a legitimitásnak a hiányát próbálták pótolni, mert nagyon is jól tudták, a klasszicista normarendszer legföljebb is a formai, műfaji szabályok betartatására korlátozható, ám a mű értékének megítéléséhez már nem alkalmas alap.

Jellemző módon a névtelenséggel, az álnévhasználattal vagy a név fölvállalásával kapcsolatos viták hátterében is ez a legitimációs deficit, vagyis a „ki adta néked a hatalmat" kérdése állt. Sokan azt vallották, hogy az álnév a személysértés elkerülését szolgálja, mások szerint éppenséggel gyávaság álnév mögé bújva ítélkezni, hiszen onnan felelőtlenül lehet bármit kiabálni a számonkérés veszélye nélkül. Míg sokan úgy vélekedtek, hogy a név fölvállalása a saját értékrendszer érvényesítésének és az ítéletért felvállalt felelősségnek a gesztusa, addig megint mások azt vallották, hogy a név az értékelés szubjektivitásának beismerését, ezzel a kritikai kijelentések viszonylagosságát vagy egyenesen gyengeségét jelöli. A kérdés ekkor úgy fogalmazódott meg, hogy milyen alapon is kérheti számon a műtől bárki is saját ízlését, sokan ezért éppen a névtelenséggel gondolták ezt a csapdát elkerülni, mondván, hogy a kritika megjelenésének fóruma maga szavatol a kritika értékítéletének objektivitásáért. Éppen erre tartották alkalmasnak az akadémiát vagy a Kisfaludy Társaságot, amely a kollektív legitimitás talaján álló értékrendszert közvetíthetett, de így működött az 1840-es években például Erdélyi János *Magyar Szépirodalmi Szemlé*je is, amelyben tudatosan névtelenül közöltek bírálatokat, így nem a cikk írójának, hanem a mögötte álló szerkesztőség kollektív ítéletének tüntették föl a gyakran elég kemény értékeléseket.

Mindezen bizonytalanságot betetőzve pedig az 1840-es évek közepén berobbant a magyar irodalomba egy akkor még ismeretlen és meglehetősen pökhendi fiatalember, aki kifejtette, hogy ha nem volna a tejfölös torma a világon, akkor semmit nem utálna jobban a kritikusoknál.

Petőfi 1844-es *A természet vadvirága* című programadó szövege a kritikai studírozás helyébe az organikusságot helyezte, a kultúra helyébe a természetet állította mint abszolút referenciát, így a kritikusok ítéletének helyébe a közelebbről persze definiálhatatlan természet(esség) érvényesülésének mércéjét állította. Petőfi nyilván a romantikus zseniesztétikák egyfajta legitimáló erejét tudhatta programja mögött, miszerint a zsenin mint teremtő géniuszon semmiféle norma nem kérhető számon, lévén maga a normateremtő forrás. Vagyis a zseni alkotása valóban csak a termé-

szethez mérhető, hiszen magának a természetnek a szubsztrátuma, és a természeten sem kérhető számon a szépség vagy hasznosság, lévén a természet is fölötte áll ezeknek a nagyon is emberi léptékkel mérhető kategóriáknak és normáknak.

Valószínűleg Petőfinek a sokaság értékítéletére hivatkozó felfogása – vagyis a szép az, ami a többségnek tetszik – hasonló gondolatmeneten alapul, mint a természetre való hivatkozás tétele, miszerint a sokaság, az istenadta nép kollektív bölcsességet közvetít, így nem tévedhet. Az ízlés demokratizálása persze a maga korában forradalminak számító gesztus volt, ugyanakkor nagyban hozzájárult a kritika pozícióinak gyengüléséhez. A kritikus innentől kezdve tényleg csupán finnyás, kényes orrú és gyomrú kófic lehetett, aki ráadásul erőszakkal kívánja korlátozni az alkotó szabad szárnyalását: a kritika a hatalom eszköze, amelynek feladata a demokratikus irodalmiság helyett a hierarchikusan felépülő, kasztrendszerűen működő rend konzerválása.

Azt kell mondanunk, hogy a kritika, kis túlzással mindmáig, nem volt képes új megalapozó elbeszélésre szert tenni, hogy visszanyerje erősen megtépázott nimbuszát. Vagy tényleg hatalmi igények normatív kiszolgálójává vált, vagy/és jobb esetben mesterségbeli kompetenciák számonkérésének iskolás eszközévé lett, de a klasszicista normativitásnak az elvesztése óta valójában nem talált olyan öndefiníciót, amely megnyugtató választ volna képes adni az értékelésre való felhatalmazásra és vele az ítéletének érvényességére vagy érvénytelenségére.

Persze kompromisszumos megoldásként kínálkozott az egyes nyelvjáték- vagy értelmezői közösségekként felfogott fórumok saját esztétikai ízlésvilágának legitimációs bázisa, mondjuk a *Nyugat*tól a *Holmi* kritikarovatáig. Másfelől legalább ilyen, ha nem erősebb legitimitással bír minden ideológiai megalapozottságú kritikai praxis, amely jobbról a nemzeti szempontok érvényesítését, balról pedig különféle identitáspolitikai célokat keresi és kéri számon az egyes műveken. Ezek a kritikai diskurzusok azonban óhatatlanul is érvénytelenekké válnak buborékukon kívül, hiszen saját ideológiájuk kidolgozott filozófiai és esztétikai normáira támaszkodnak, amelyek ezeken a buborékokon kívül nagyon is preskriptív dogmaként hatnak, érvényességük pedig értelemszerűen ezen dogmák igazságrendjén nem képes túllépni, lévén céljuk, hogy ólmeleg biztonságot nyújtsanak a buborékon belül levők számára. Ez azonban felszámolja a kritika par exellence ethoszát, ugyanis éppenséggel nem kritikai szempontokat kínálnak, amivel akár a befogadó, akár a szerző számára nyitottá válik az egyszer már befejezett mű, hanem befogadó vagy kizáró rítusokat, rosszabb esetben hitvitákat folytatnak, és valójában annak a legitimációs bázisnak az affirmációját végzik el, amelyből kiindulnak.

A 2000-es évek első évtizedének végén az internetes kritikai fórumok megjelenésével a kritika totális demokratizálódásának lehetősége körvonalazódott. Sokan ettől a közösségivé váló kritikától remélték annak a fent emlegetett legitimációs hiátusnak a kitöltését, amely a kritikusi hatalom megalapozhatatlanságából eredt, ugyanakkor csalódniuk kellett. A feudálisnak tekintett véleményvezérek és fórumok hegemóniája semmivé vált ugyan, pontosabban az online tér relativizáló hatásának következtében jelentéktelenné vált, de ez nem vezetett az irodalomról való beszéd sokszínűségéhez, árnyalásához, hanem csupán a fogyasztói szempontok kritikai diskurzusban való érvényesülését hozta. A gyors reagálású recenziók, könyvismertetések soha nem látott dömpingjét értelemszerűen a kiadói érdekek csatornázták be, a kiadói érdekek pedig nem az árnyalt kritikai diskurzusban, hanem az eladott példányszámok növelését célzó (legtöbbször: ingyen) reklámot kínáló üzenetek megfogalmazásában érdekelt, akár valamely botrány révén is. Már a Petőfi körüli botrányok is előbb Vahot Imre, később Emich Gusztáv kiadói érdekeit szolgálták, persze Petőfi imázsépítési projektje mellett. Vicces módon az az Emich adta ki a *Honderü* című lapot, amelyben a legkitartóbban és legdurvábban ekézték Petőfit, aki

már 1846 nyarán 500 forintért megvásárolta az addig írt műveinek kiadási jogát, majd 1847-ben ki is adta Petőfi Sándor *Összes versei*t, amelyből az eladott 3000 példány bőven visszahozta a befektetést.

Persze nincsen ezzel baj, hiszen ez a piac természetes logikája, és ez a piacról élő kiadók magától értetődő érdeke, csakhogy az irodalom mint a szellem működésének egyik autonóm területe nem e szerint a logika szerint működik, vagy kellene működnie. A kritikának pedig éppen az volna a feladata, hogy ezt a piacitól természeténél fogva idegen, immanens és autonóm működést elemezze, értékelje és érvényesítse. Szóvá tegye a szavak mögött meghúzódó logikát. Persze erre csak az alkalmas, aki valamiféle felhatalmazással bír, amivel önfarkába harapó kígyóként visszajutottunk eredeti kérdésfelvetésünkhöz, hogy ugyanis mi a forrása annak a legitimációnak, amely hatalmat ad a kritikusnak a mű (és szerzője) fölött ítéletet mondani.

Minthogy mindmáig nincs elfogadható legitimációs elbeszélés sem az értékítéletek érvényességének, sem a kritikusi megszólalás jogosultságának megalapozására, így azt kell mondani, hogy az egyetlen szempont a praktikusan elhangzó kritikai kijelentések használhatóságában, vitathatóságában van, amely pedig egyszerűen abból a praxisból következik, ami egyes kritikusi habitusokat jellemez. Olyan kritikusról beszélek, aki nyilvánvalóvá teszi elfogultságait, és azokon hajlandó és képes túllépni, ha a bírált mű arra készteti; aki megkérdőjelezhetetlen kompetenciákkal rendelkezik, amit szakmai múltja igazol; aki mindezek birtokában képes olyan szempontokat kínálni egy-egy mű befogadása során, amelyeket az olvasó vagy éppenséggel az író önmagától nem vett észre; aki átlátja a kánon alakulásának folyamatait; és ebből következően akinek az orientációjára a későbbiekben is számíthat az író, olvasó. Mindezen hevenyészve és hiányosan felsorolt jellemzők megléte szükséges, de persze nem elégséges feltétele a kritikusi legitimitás megalapozásához, hiszen egy sor nem formulázható, legfeljebb az írások stílusában megfogható személyiségjegy is szükséges a tekintély kialakulásához és széles körben való elfogadottságához.

Egyszóval az az állításom, hogy soha nem volt még akkora szükség a szakmai értelemben vett nagy tekintélyű kritikusokra, mint most, amikor az irodalmi termelés kánaáni bősége nemcsak az olvasókat, de a szerzőket is zavarba hozza, hiszen a szerző maga sem képes meghatározni saját művének helyét, funkcióját, értékét a kor bábeli zűrzavarában. Egy irodalmi szöveg megírása ugyan nem igényel sem nagyon speciális eszközöket, sem pótolhatatlan képességeket – mint pl. a zene vagy akár a képzőművészet –, így egyszerűen és könnyen elsajátítható alapkompetenciák birtokában – ld. az íróakadémiák üdvözlendő gyarapodását – már bárki képes irodalmi művet létrehozni. Ugyanakkor az irodalom minden látszólagos demokratikussága ellenére nagyon is konzervatív, lassan változó, bonyolult kulturális építmény, és mint ilyen ugyan bárkit befogad, de nem mindenkit tart meg. Egyszerűbben szólva: valódi, értékes, időtálló stb. irodalmi mű létrehozása kutya nehéz dolognak tűnik. „Sokan vannak a meghívottak, de kevesen a választottak" – mondja az evangélista. Jobb híján – mint láttuk, a sokaság, értsd: a piac, értékítélete sem pró, sem kontra nem bír nagyobb felhatalmazással – éppen a tekintéllyel felruházott kritikus feladata volna, hogy megmondja, ki a meghívott és ki a választott, ugyanis még a tévedés rettenetes következményekkel járó kockázatával együtt sincs más lehetősége az írónak arra, hogy rálásson műve helyére az uralkodó kánon viszonyrendszerében, mint ahogy az olvasónak sincs arra, hogy valaki felvilágosítsa, éppenséggel nem egy egetverő, a piac által vezérelt szélhámosság gyanútlan áldozatává vált-e.

ZALÁN TIBOR

A KRITIKÁRÓL

A kritikáról töpreng És végül nem írja meg
Végső soron nem is a félelem tartja vissza
Inkább a dolog értelmetlensége Akárhogy
forgatja a borítékolt halhatatlanság csak
kritikus gyávaság és menekülés bármilyen
döntés következménye elől És a fogalom
nélküli tapasztalatot megszállják a varjak

És a fogalom nélküli tapasztalat varjak
vacsorája Megfontolt döntés következménye
az elhallgatás Kritikusok gyávasága a
borítékolt halhatatlansággal együtt Vagy a
dolgok eltolása két part felé A választás
félelem és árulás között Pestises csöndben
megíródik a meztelen király története

DEMETER ZSUZSA

DE KI LESZ A PÉNTEK?

Valahogy úgy kerültem kritikusi állásba, mint Pilátus a krédóba. K. Jakab Antal, az *Utunk* és a *Helikon* folyóirat egykori vitriolos tollú, nagy hatású kritikusának halálakor Szilágyi István megtisztelt azzal, hogy alig egy-két kritikával a hátam mögött rám bízta a *Helikon* kritikarovatának szerkesztését. Nem csoda, ha mai napig zavarba jövök a „kritikus" megnevezéstől, jószerével minden hiányzik belőlem, ami a kritikust kritikussá teszi. Mert mitől kritikus egy kritikus? Vagy mikortól számít valaki kritikusnak? A két kérdésre sokféle válasz adható, de abban kiegyezhetünk: kritikus az, aki kritikákat ír. Elnézve írásfóbiámat – lám, ezzel a szöveggel is mennyit kések –, kijelenthetem, hogy úgy vagyok kritikus, hogy nem is vagyok kritikus. Akkor már inkább olvasó vagyok, aki néha hivatásszerűen olvas, és szerkesztő, aki néha – főszerkesztői szigornak vagy felkéréseknek eleget téve – ír. Édeskevés ahhoz, hogy kritikusnak nevezzem magam. Nyilván K. Jakab Antal íróasztalánál ülve a kritikaírástól való ódzkodás akár érthető is lenne, a Bajor Andor, Szőcs István, Láng Gusztáv, Mózes Attila, Szilágyi Júlia (és még sorolhatnám) kritikusi örökségének súlya rátelepszik íróasztalomra, nem csoda, ha most is megnéztem, mit írtak anno ők a kritikáról. Mert az erdélyi irodalom egykori kiváló kritikusait is foglalkoztatta a kritika/kritikus

ismérveinek kérdése, náluk jobbat, szellemesebbet pedig nehezen tudok kitalálni, meg hát az általuk felvetett kérdések, lám, ma is időszerűek.

Kritikus az, aki kritikát ír, mondtam fentebb. Hadd cáfoljam meg akkor rögvest állításomat egy Szőcs István-passzussal, aki azt írja az *Utunk*ban: „létezik a kritikusnak egy olyan fajtája, amelyik sokkal nagyobb, illetve gyakorlati szempontból egyedül hatásos és döntő jelentőségű kritikus: ez a szerkesztő, a folyóiratok, hetilapok rovatvezetője és a könyvkiadók lektora. (…) Hiszen a szerkesztő dönti el, mi hogyan, milyen formában jelenik meg, hogy egy szerző mennyit módosít a szövegen. Róluk azonban kevesebbet hallunk: nemcsak írói alkatuk, hanem kritikusi alkatuk is rányomja a bélyegét a lapra, hogy mi jelenik meg s mi nem. Ők a legnagyobb hatású kritikusok." Ettől rögvest kritikusnak érzem magam, hiszen 15 évnyi szerkesztői múlttal a hátam mögött akarva-akaratlan valamilyen módon döntöttem arról, kiről/miről írunk a lap hasábjain. Büszkülésem egy Mark Twain-anekdotával hűti Szőcs, miszerint: „ha valaki író akar lenni és nem sikerül, kritikus lesz – de ha az se sikerül, szerkesztő lesz, és ezentúl ő dönt az irodalom élethalál-kérdéseiben." Még szerencse, hogy Erdélyben már rég nem élet-halál kérdése az irodalom...

Ha már valamennyire sikerült körüljárni, ki a kritikus, azon is érdemes eltöprengeni, milyen a jó kritika. Erről az elmúlt időszakban viszonylag kevés vita zajlott Erdélyben, s a különböző visszajelzések alapján újfent Szőcs Istvánnal kell egyetértenem: „A nyomtatásban megjelent kritika közvetett, azonnali hatással nem bír, legfeljebb a szerző hangulatára, de nem művére van következménye." Természetesen a bíráló kritikáról beszél Szőcs, amelyet – napjainkban legalábbis – az író mély mélabúval, sértődéssel, felháborodással, egyetértéssel – ki-ki vérmérséklete szerint –, az olvasók némi kárörömmel olvasnak (már amennyien vannak, mert ki olvas ma kritikát, ugye). Joggal érzi magát becsapottnak az író, hiszen olyasvalaki bírálja alkotását, aki maga nem foglalkozik szépirodalommal. Erre a vádra idézte az *Utunk* egyik kritikusa Kosztolányit, mondván: „Ha egy lágytojást eszem, meg tudom mondani, hogy az a tojás jó vagy nem, noha én nem tudok olyant tojni." Szintén az *Utunk* kritikusaitól olvastam azt a Montesquieu-megállapítást, miszerint a „kritikus olyan, mint a rossz tábornok, ha nem tudja elfoglalni az ellenség országát, legalább megmérgezi a kútjait". Sok kutat nem mérgezünk mostanában, bár elvétve akadnak kivételek, a bíráló kritika, bármennyire is jobban kedvelem, fehér holló manapság Erdélyben. „Aki nem tud felháborodni, az rendszerint a lelkesedéshez is mástól kér kölcsön egy kis ekszt̃ázist" – mondja Láng Gusztáv. A kortárs erdélyi kritikában nem annyira a felháborodással van gond, méltatlankodik eleget szerkesztő, szerző és olvasó, de rendszerint csak kocsmaasztal mellett. Írásban már kevésbé, így napjaink negatív/bíráló kritikáit zömmel a meg nem írt kritikák jelentik.

A *Helikon*ban megjelent kritikák – szándékom szerint legalábbis – az olvasónak és nem a szerzőnek íródnak. Hogy leglelkesebb olvasóink mégis a szerzők maguk, az sok mindent elárul a kortárs irodalom állapotáról (vagy a szerkesztőről). S bár a kritikus szeretné, szövege nem helyettesítheti az adott könyv olvasását. Ahogy Páskándi mondja: „Nincs az a csudás kritika, ami pótolhatná egyetlen igaz tehetség egyetlen igaz versét is." Nem árt ezt észben tartani, ha kritikaírásra szánná az ember magát. Mondanám, hogy legyen bármennyire rossz a könyv, ebben a gátfutásban a kritikus örök második, de nem lenne igazam: van olyan bűnrossz könyv, amiről nem nagy kunszt jobb kritikát írni. És itt a kritikán magát a szöveget értem, mert a jó kritika szerintem mindig ízlésítélet és vérmérséklet kérdése, s jellegénél fogva szubjektív és elfogult. Mindig magán viseli a szerzői/kritikusi védjegyet. Az író ír, az olvasó olvas, a kritikus meg valamilyen módon az irodalomról t*ársalog*. A kritikus, ahogy Láng Gusztáv mondaná, Robinson a könyv lakatlan szigetén. Csak kérdés, hogy ki lesz a Péntek.

BÁZIS (2014),
VEGYES TECHNIKA, FÉNYVISSZAVERŐ REFLEXFÓLIA, JELZŐTÁBLA, 76×105 CM

BAZSÁNYI SÁNDOR

SZÉGYEN

Amikor a kritikusra, saját magamra gondolok, szinte mindig eszembe jut Emil Cioran aforizmája: „Egy író »forrásai«: tulajdon szégyenei. Aki nem találja meg őket önmagában, avagy kitér előlük, plágiumra vagy kritikaírásra van kárhoztatva." (Réz Pál fordítása)

Persze a saját szégyen elől való kitéréssel kapcsolatos szégyen is csak szégyen. Ennek is lehet hangot adni. Nem beszélve a kitéréssel kapcsolatos szégyen elmaradásával kapcsolatos szégyenről. És még ennek is van saját hangja. És így tovább, a rossz végtelenbe nyúló szégyenkezelés megannyi egzisztenciális és műfaji változatán keresztül, amelyek között én most nem tennék semmiféle értékességi (mélységi, magassági, telítettségi…) különbséget. Nem mondanám például, hogy a szégyenérzetében kéjelgő Kafka teljesítménye értékesebb volna, mint az önmagát intézményesítő Thomas Manné. Vagy az önboncoló (voltában is szertartásosan viselkedő) Pilinszkyé, mint a szoborfaragó (volta miatt tartósan szenvedő) Nemes Nagy Ágnesé. Mint ahogyan a történetmondás elől folyamatosan kitérő – miközben

„kitérés" és „rátérés" szerves együttműködését hangoztató – Sterne regényét, a *Tristram Shandy*t sem utasítanám a nagy vallomástevők meséi mögé. És hát a plágium jogi kategóriájának szépirodalmilag ártalmatlanított változatát gyakorló Esterházy Pétert sem bántanám azért, mert nagyon ritkán beszél közvetlenül a saját szégyeneiről (és akkor is mindig modorosan) – hiszen az ő írói erénye éppen ez: a szégyenről való közvetett (és modoros) beszéd. Következésképpen nem gondolnám, hogy az Esterházyval oly sokszor párba vagy ellentétbe állított Nádas Péter is azért volna nagy író, mert gyakran fogalmaz vallomásosan – hol a saját nevében, hol a vele egylényegű hősei nevében (és most hadd ne menjek bele az „egylényegű" szó magyarázatába).

És persze az is egyfajta formája volna a szégyen áttételesebb megvallásának, ha egy kritikus feltűnően sokat foglalkozik a saját szégyenüket jóval közvetlenebb műfaji körülmények között megvalló írók egyikének alkotásaival. Mint például én Nádaséival.

Ez utóbbi bekezdés történetesen egy olyan mondattal ért véget, amelyből még csak nyelvtanilag sem tudtam kihagyni az egyes szám első személyű névmást. Ennél messzebbre menni (vagy menn*em*) a szégyen megvallásában most talán felesleges volna. És nem mellesleg műfajidegen.

BÁNKI ÉVA

NE ÍRJ KRITIKÁT!

Ugyan miért is ne írnál?

Hiszen boncolgatni egy elbeszélést, új szempontokat, új összefüggéseket találni maga a boldogság. A honorárium igazából csak ráadás. De akármiről vagy akárkiről mégsem írhatsz. Hiszen az állásfoglalásod könnyen elveszhet a parttalan rajongás vagy a parttalan elutasítás tengerében. Létezik egy meglehetősen elterjedt kritikatípus, a humanista panegyricus XX–XXI. századi megfelelője: A azért ír B-ről, hogy kijelölje ezzel a saját helyét az értelmező közösségben. Ez a fajta hálózatépítés a legtöbb olvasó számára meglehetősen érdektelen, az agyba-főbe dicsért műnek pedig egyenesen káros, hiszen az ilyen „kritikátlanság" izgalmas alkotásokat is képes elszürkíteni. (Ma a hatvanas-hetvenes évek hány „rajongva tisztelt" alkotójára emlékezünk? Ennek talán csak egyik oka az irodalmi ízlés megváltozása. A másik – meglehet – az effajta kritikák ellentmondásokat láttatni képtelen jellege.) A panegyricustól elválaszthatatlan a becsmérlő, olykor becsületsértő kritika. Hiszen hogy is képzelheti B, hogy beletartozhat ACDE közösségébe? Ezek a fajta kritikák – melyek között akad okos, szellemes, problémaérzékeny is – többnyire az irodalmi élet csoportdinamikáit tükrözik.

Én többnyire ódzkodom is az ilyen (irodalom)politikai hitvallásnak is tekinthető kritikáktól, ezért többnyire a saját életkörülményeimtől távoli, nem túlságosan sztárolt vagy olykor megvetett alkotókról írok, Tormayról, Tar Sándorról, Kemény Zsigmondról; mégpedig azért, mert úgy gondoltam, róluk *bármit* írhatok. De hiába

a szándék, ha ezeket a kritikákat is többnyire önleleplezésként olvassák. Bárósággal eddig még senki sem gyanúsított, de több kommentben tituláltak már Kádár és Horthy rajongójának, leszbikusnak, prolinak, fasisztának, egyik olvasóm pedig kelet-magyarországi tahónak.

A jó kritika persze mindenképpen személyes, de nem azért, mert egy mű ürügyén a kritikus a saját identitását akarja igazolni.

Ha a kritikát saját magunk pozicionálására tett kísérletnek tekintjük, akkor lemondunk arról, hogy a művek és a potenciális olvasók közé hidat építsünk, más társadalmi helyzetű embereket is megszólítsunk. Márpedig szerintem ez lenne a kritikaírás igazi célja – az invenció, a logika, az elemzőkészség, a rejtett összefüggések feltárásának vágya csak az *alap***.** Amikor a kritikusok szellemességéről beszélünk, akkor azt dicsérjük, hogy képes kilépni az irodalomtudomány fogalmi meghatározottságából, és más nyelvet beszélőket is megszólítani. De ezek a *mások* Magyarországon többnyire a nagyvárosi, kozmopolita olvasók, a kritikusok többsége többnyire nekik próbál megfelelni.

Pedig az irodalmi kánont – bevallva, bevallatlanul – azért alakítják a szélesebb olvasóközönség irodalmi preferenciái is. Tar Sándorról, Szabó Magdáról, Hamvas Béláról nyilván a széles rajongótáboruk miatt nem lehet (nem lehetett) megfeledkezni. Ennek ellenére is nagyon keveset tudunk arról, hogy bizonyos társadalmi osztályok mit várnak az irodalomtól, miért fogékonyak erre vagy arra a műre, nyelvre vagy tematikára, hogy mit és miért szeretnének olvasni.

Bár nyilván létezik olyan irodalommal kapcsolatos elvárás is, amit az irodalmi kritikának nem feltétlenül kell kielégítenie. Én a költők, írók nemi élete iránti csillapíthatatlan kíváncsiságot sokáig a bulvár hatásának tulajdonítottam. Aztán szembesültem azzal, hogy a középkor trubadúrantológiáinak *vidá*i (szerzői életrajzai) is már celebekként (hírhedt nőcsábászokként, balfékekként, botrányhősökként) mutatják be a XII–XIII. század nagy költőit, miközben a költészetükre nem sok szót vesztegetnek. Számomra ez azt bizonyítja, hogy a középkorban is többen érdeklődtek a költők botrányai iránt, mint ahányan a verseikben gyönyörködtek. Úgy tűnik, nagyon régi olvasói igény ez. Ám nem hiszem, hogy egy kritikusnak feladata, hogy ilyen olvasói elvárásokat is kielégítsen.

Más a helyzet az írók-költők híres-hírhedt, Kelet-Közép-Európában oly sokat emlegetett morális hitelével. Az irodalomtudósok és kritikusok felhördülése a morális hitel hallatán teljesen érthető, hiszen a legemelkedettebb erkölcsi felfogás sem garantál remekműveket. Lehetsz jó hazafi és csapnivaló költő – ki ne tudná ezt. Ám Kelet-Közép-Európában mintha mégiscsak azt várnák az írástudóktól, hogy legyenek szolidárisak a nagyobb közösségükkel. Hát nem teljességgel idejétmúlt olvasói elvárás ez?

Ami azt illeti, nem teljességgel idejétmúlt. Amikor egyesek ma azt követelik, hogy csak fekete, roma, nőnemű szerző írjon fekete, roma, nőnemű szereplőkről, akkor a fentihez hasonló, de jóval egyszerűbb elvárást fogalmaznak meg – a nemzeti kánonon nevelkedett, régi vágású olvasók ugyanis még valamiféle teljesítményt, erkölcsi kiállást is elvártak a jó öreg identitás mellé. És miközben a hitelesség így, a szemünk láttára át-(vagy inkább fel-)értékelődik, a kritikusok többsége azt hangsúlyozza, hogy ő csakis esztétikai alapon ítél írók és írók között. Ami azért nem teljesen igaz. A hivatalos kánon is érvényesít morális, politikai, sőt osztályszempontokat (Tormay nyilván az antiszemitizmusa, a politikai nézetei miatt nem része a bevett irodalmi kánonnak, ahogy az is érdekes, hogy Tar írásművészete is abban a pillanatban kezdett „hanyatlani", mikor kiderült, hogy elárulta értelmiségi pártfogóit).

Én nevetségesnek tartom az egyes alkotók kipellengérezését, de zavarba jövök, ha az irodalmi élet egészének felelősségéről beszélünk. Az ötvenes években kitüntetésekkel

dekorált népi írók színe előtt tették tönkre a magyar parasztságot, a kilencvenes években (épp százezrek, milliók kifosztása idején) számított amatőr dolognak „leereszkedni" a társadalomhoz. Kétségünk ne legyen, a társadalomhoz való „leereszkedés" nem garantált volna automatikusan remekműveket, ám az irodalom reputációjának mégiscsak jót tett volna – még oly korban is, mikor az irodalomnak a mainál nagyobb tekintélye volt. (Szinte hihetetlen már, a rendszerváltás utáni Magyarország első köztársasági elnöke egy író volt.)

Itt, Kelet-Közép-Európában, ahol hagyományosan útmutatást is várnak az íróktól, az írástudókban (az „elitben") való csalódás szinte kézzelfogható. Az írók sokak szerint fellengzős szemétládák, akik pár forintért és egy plecsniért mindenre hajlandók. És az irodalmi kritika mintha tudomást sem venne az olvasók eltávolodásáról. Nem próbál nyitni más társadalmi csoportok felé, nem mérlegel más, az urbánus értelmiségitől eltérő társadalmi vagy akár befogadói tapasztalatot. A populáris álláspontok, tapasztalatok még ellenvéleményként sem kerülnek bele az irodalmi kritikába. Ki vesz ma komolyan egy Wass Albert-rajongót – legalább annyira, hogy „leüljön" hozzá? Vagy legalább „lenézzen" rá?

A sok „elfogadott" irodalomtörténész közül Beke Albert az, aki azt a meglehetősen elterjedt álláspontot képviseli, hogy a magyar irodalom leszerepelt, a XX. századi magyar írók többsége csicska, szemétláda, megalkuvó volt. Persze Bekét is csak abban az értelemben nevezhetjük „elfogadottnak", hogy nézeteit nyomtatott könyvek lapjain képviseli, sokan így is botrányhősnek, csodabogárnak tekintik. Beke azt nyújtja, amit számos olvasója elvár: válogatott szemétségek, árulások, pálfordulások történetét, vagyis a magyar irodalom botránykrónikáját. (Amúgy izgalmas kérdés, mért nem a rendszerváltás után jelentek meg ezek a kritikák.) Én történeti szempontból meglehetősen értelmezhetetlennek tartom ezeket a Beke-féle leleplezéseket, és ez igaz nemcsak az *Illyés Gyula, a kommunista – Népfi vagy kegyenc?* szemléletére, hanem *A behódolt velszi bárdok kora* íróportréira is. Úgy vélem, a XX. század második felében élt írók megalkuvásait nem lehet más értelmiségi csoportok kompromisszumaitól függetlenül vizsgálni. Ezek az íróportrék igazából egy, a szocializmusról szóló nagymonográfiában nyerhetnék el a helyüket – vagy egy abszurd elemekkel átszőtt, *Karnevál*-szerű nagyregényben.

A populáris és a magas irodalomszemlélet között nem volt mindig éles határvonal. Szörnyülködhetünk a trubadúrokat celebekként bemutató XII–XIII. századi *vidá*kon. De tudnunk kell, hogy ezek az innen-onnan összekapart, sokszor a versek ihletésére született történetecskék lesznek majd a késő középkori, reneszánsz szerelmi novella fontos előzményei. Néhány évtized vagy inkább évszázad múlva megtalálják a helyüket a magas irodalomban.

Vannak-e hasonló közeledésnek manapság jelei?

Én úgy látom, a „nép ítélőszéke"-kritika, a Beke-féle kipellengérezés nem társul valódi esztétikai érzékenységgel. Illyés-monográfiája olvasgatása közben az embernek kedve támad felütni a költő kései prózaverseit. Egy író, persze, nemcsak alanyban-állítmányban gondolkodik, de alanyt és állítmányt használ – Illyés ráadásul nem is akárhogyan: a költői mondatot valami lebegő, megfoghatatlan sokértelműség felé tágítja. Az öreg Illyés hol pimasznak, hol bölcsnek tetsző (talán Rimbaud prózaverseit is tükröző) szószátyársága elgondolkodtat: a posztmodern vajon a prózában született, vagy bizonyos elemei felbukkannak már a hetvenes évek költészetében? Ezzel kapcsolatban kíváncsi lennék Beke Albert véleményére, de az ő irodalomfelfogása mintha nem terjedne ki magára a nyelvre.

Pedig nyilván nem kevesen gondolkodnak így.

Az író „helytállása" néhány radikális baloldali és konzervatív szemében már-már független a nyelvtől. De akkor miről ír egy kritikus? Mit „kritizál"? Nehéz kérdés. Beke irodalomfelfogása azért

jelzés abból a világból, amiről a kritika – és persze az irodalomtanítás – nem hajlandó tudomást venni. Lehangoló jelzés, mert azt sugallja, ma nincs olyan szempontrendszer, értékrend, amely a különféle világok, irodalomértések közötti szakadékokat képes lenne áthidalni.

A kritika nem összeköt, hanem elválaszt.

Hát jól gondold meg, ha kritikaírásra adod a fejed.

BOLDOG ZOLTÁN

ISTEN ÓVJA A KRITIKUSOKAT A SZERZŐTŐL!

Azóta nem vállalok a Nagy Írónő műveiről kritikát, mióta nézeteltérésbe keveredtem vele egy irodalmi táborban. A konfliktus abból adódott, hogy a szervezők és maga a sztárszerző is engedélyt adott a forgatásra, de az összevágott anyaggal nem volt elégedett, állítólag nem tetszett magának, ezért megpróbálta eltávolíttatni a felvételt az irodalmi lap oldaláról és a YouTube-ról. Nem engedtem, ellenálltam, ahogy a rendszerváltás utáni március 15-i ünnepségeken felnevelkedett fiatal újságíróhoz, kritikushoz illik. Akkor sem döntöttem másképp, amikor a rendezvény szervezői kérték a bezúzást. Aztán jött a telefon az államtitkártól, az egykori kollégától, hogy legyünk szívesek levenni a vágott anyagot, mert az írónő ezt kéri. Gondoltam, megvárom, amíg a miniszterelnök telefonál. De odáig nem jutott az ügy. Végül megírtam egy jegyzetben. Ez volt a megegyezés a főszerkesztőmmel: a videó megy, de születik a helyzetről egy írás. Úgy engedtek meghátrálni, hogy kiadhattam a dühömet.

Azóta másképp olvasom a Nagy Írónő műveit, de azóta is kiváló, európai mércével is meghatározó költőnek, írónak tartom, ám nem vállalok a műveiről kritikát, mert nem tudok elvonatkoztatni a személyétől, a konfliktusunktól, és félek, hogy ítéletemben tudattalanul megjelenne ebből valami. Ha pedig dicsérem, felmerülne bennem a kérdés, hogy nem a megbánás jeleként teszem-e. Nem tudom őt tiszta lappal olvasni a személyes érintettségem miatt. Vagyis nem erkölcsi aggályaim vannak vele szemben, hanem érzelmiek. Nem is az ő érzelmeivel vannak bajok, mert talán úgy reagált erre a helyzetre, ahogy egy végtelenül érzékeny embernek kell, ahogy egy sztárírónak őrködnie kell az imázsán. Magamtól féltem, és nem engedtem a dühnek, mint ahogy nem engedtem az elfojtásnak sem. Bár már anekdotává szelídítette az élet a történteket, inkább óvatos vagyok. Tartom a távolságot.

De már elkövettem életemben azt a hibát, hogy dühből írtam kritikát.

Az egyik legjobb barátom megpofozta a Pökhendi Fiatal Költőt egy kocsma vécéjében, mert az megjegyzéseket tett az édesanyjára. Ezzel akár elintézettnek vehettem volna az ügyet, amely nem is az enyém volt, mert nem az én egyik családtagomat vonták be egy eposzijelző-adási kísérletbe. De zavart a Pökhendi Fiatal Költő stílusa, megmondóemberes jelenléte a digitális térben. A kötete pont nálam volt, régen elvállaltam róla a kritikát, és már nem lehetett visszamondani. Életem egyik legfrusztráltabb, legigazságtalanabb

írása született meg az események láncolata nyomán. Ezt onnan tudom, hogy amikor újra elővettem a Pökhendi Fiatal Költő kötetét, akkor néhány verse erősen bekarmolt. Örömmel hallottam vissza őket az iskolai szavalóversenyen. Szóval bocs, szerző, hibáztam! A – magammal, az érzéseimmel kapcsolatos – félelmem beigazolódott. A szerzőhöz fűződő viszonyom befolyásolta az ítéletemet.

A közösségi oldalak tele vannak csapdákkal. Írók, költők lettek a barátaim, ismerőseim, akik megkértek, hogy írjak a könyveikről. Néha nehezen mondtam nemet, mert nem tudtam eldönteni, tényleg csak a szövegeik miatt tetszik-e ennyire a kötet, vagy az ő személyük is belejátszik ebbe. Dicsérni egyébként is nehezebb, mert az is hasonlóan gyanús, mint a lehúzás, de kevésbé népszerű, nem vonzza annyira a figyelmet. Mégis sokszor megalkudtam, mert elhitettem magammal, hogy a könyvek az ő személyük nélkül is elég jók. De soha nem tudom meg, hogy ez valóban így van-e, mert a harag nálam könnyebben múlik, mint a szeretet. Ha meg összeveszem velük, akkor éppen azt nem tudhatom, hogy a negatív érzések játszanak-e bele aktuális ítéletembe. Mint ahogy az is gyakran előfordul, hogy egy-egy szerkesztő a kritika tárgyául választott könyv szerzőjével igen közeli barátságban van, és ezért nem jelenteti meg a róla szóló kemény bírálatot.

Kritikusként nekem a legjobb, ha nem ismerem személyesen a szerzőt. De azt is mondhatnám: Isten óvja a kritikusokat a szerzőtől! Jaj nektek, ha együtt kocsmáztok írásotok tárgyával! Döntsétek el, hogy a barátság vagy az írás a fontosabb! Ha meg összehaverkodtatok, hagyjátok másra a kritikát!

Néhány éve majdnem elkövettem azt a hibát, hogy elutaztam Oravecz Imréhez, egyik kedvenc magyar írómhoz, de végül lemondtam róla. Pedig Szajlát megjártam volna egy nap alatt oda s vissza. Amikor egykori kollégám meglátogatta őt, az első emberről, akitől útbaigazítást kért Oravecz Imréhez, kiderült, hogy maga Oravecz Imre. De én nem szeretném megtudni róla, hogy utál veteményezni, vagy nem bírja a gyerekzsivajt, esetleg oltásellenes. Mert ekkor már nem ugyanúgy írnék róla. És ez össze sem hasonlítható azzal, ha egy interjúban mondja mindezeket. Az nem alakítja olyan mértékben a róla formálódott képet, mint a személyes találkozás.

Szóval mostanában csak olyan szerzők könyveiről vállalok kritikát, akikkel még sohasem találkoztam. De elég egy köszönet vagy egy elharapott bazmeg, egy alattomos komment, és akkor vége a felhőtlen kapcsolatunknak. A barátok könyveiről szóló véleményemet megírom az érintetteknek Messengeren, e-mailen, vagy személyes beszélgetésen osztom meg velük a véleményemet, ha kérdezik. Azzal hitegetem magam, hogy ezzel is teszek egy-egy erőtlen, láthatatlan lépést a kortárs irodalom sokat emlegetett, hírhedt belterjességének felszámolásáért.

HARMATH ARTEMISZ

IDEGNYUGTATÓ FELHŐJÁTÉK

A kritikáról

Nem vagyok kritikus. A definíció szerint. Kár. Pedig kitűnő ízlésem van. Kiszagolom a tehetséget, és biztos kézzel ragadom ki a kivételes első könyveket. A nagy név önmagában sosem hódoltat, az általános vélekedés csak kacagtat. Szűkre húzott szemmel mustrálom, szimatolom a várva várt, vízre bocsátott szöveget, mintha először látnám a szerző munkáját: van-e szél a vitorlában?

Kár, hogy nem írok, (mert) nem olvasok. Szomorú. És egyszerű. Egy kisgyerekes, egy két kisgyerekes, egy két kisgyerekes családfenntartó, egy két kisgyerekes családfenntartó, egyedülálló anya mikor olvas? Altatáskor. Mit olvas? Gyerekkönyvet. Így hát még lehet gyerekirodalom-kritikus, ha elég szorgalmas és találékony. Nem vagyok kritikus. Milyen kár…

Pedig. Pedig csalhatatlan orrom van, mondtam már? Kit érdekel mégis, ha nem jól írom meg, s főleg, ha nem írom meg. S ha megírom és jól, akkor is kit érdekel? Nem szabad ám kijönni a gyakorlatból! Én pedig jöttem-mentem, ki a gyakorlatból, be a gyakorlatba. Tanítás, gyerekszülés, házassággondozás, aztán hagyatékgondozás stb. Hol is tartottam?

A méltató kritikáról

Hangosan horkol a legtöbb könyvajánló, de még a kritika is. Ez ma is lázít. *Hahó, Öcsi! Mondják meg Zsófikának! Hannelore, mi lesz belőled?* Néhány kedvenc kritikusom pedig egy harmadik bűnbe esik. Ők nem untatnak, mert roppant szórakoztatóak, velem ellentétben rengeteget olvasnak, ezért nagy történeti íveket fognak át, rendszeresen publikálnak, remekül hajtogatják a szöveget színére, visszájára, szépen lapjára is rakják, csak épp sajnos az a szöveg, amelyről olyan frappánsan értekeznek, nos, igen, az, az, az kegyetlenül rossz. Sovi. Gyöngécskén nyögdécsel. Micsoda mellényúlások! A legokosabb kedvenc kritikusom bezzeg rájött a tévedhetőségére, és visszavonult. Micsoda téves következtetés! És hogy tisztelem érte!

Az elmarasztaló kritikáról

Másokról olvasni a legjobb. Magunkról olvasni: szégyen, bosszúság vagy legjobb esetben keserű derű. Már magam is kifentem, és egyszer-kétszer meg is mutattam a macskakarmaimat kiadóm és tanáraim biztatására és kárörömére, állítólag „nagy háborgás volt" a szeretett szerzők körében. Három percig hárman háborogtak. Először jólesett. Aztán azt gondoltam, „valószínű, hogy a kritika gyenge az úgynevezett valósággal szemben; gyenge, nevetséges, szánalmas az előre megmondom mindazt, amit majd csak utólag tudok meg. Gyenge, nevetséges, szánalmas, szép, vicces, megható." (Kukorelly Endre: *Kilenc részlet a kritikáról*) Ráadásul meg is bántam. Nem méltóságos dolog kezdő lírikusokat pöckölni. Csak hát a felháborodásom, amit a gyönge teljesítmény és a mögötte álló gőg,

vagyis hogy mindez valakik szerint a nyilvánosságra érdemes, váltott ki tartós dühöt. Ez az indulat olyan sokáig tartott, hogy volt időm leírni, elküldeni, finomítani-korrektúrázni, visszaküldeni. Plusz magánéleti válság, amiből az indulat a legmélyebben táplálkozott. Bizony, a bió mindig belóg! A csúnya és személyeskedő, az értetlenség mocsarát dagasztó ÉS-beli *Káli holtak*-kritika sem véletlenül született. Utólag értesültem, éppen gyászolt a kritikus. Nem jött be neki a pop. Egyszer én is visszaadtam a *Luther kutyái*t a Revizornak, igaz, fordított hangulati okokból. Megéreztem, hogy ez az utolsó felhőtlen nyarunk a családdal, nem akartam, egyszerűen nem bírtam haldoklásról gondolkozni. Pedig semmit sem sejtettem. A kritikához gondolkozni kell. Ez a legjobb benne. Éspedig arról kell gondolkozni, amire a könyv irányítja a figyelmet. Ez roppant kockázatos. Főleg merész dolog elárulni a gondolatainkat, hiszen mindig magunkról beszélünk.

Nő, kritikus

Miért női szerzőkre tartogattam az első negatív kritikákat? Biztos a harcmodor miatt. Egy nőnek a magyar irodalom intézményeiben csak „cicaharcolni" lehet (a fiúk mondják így), különben kivégzik. Vagy legyen férfi! Akadnak azért ilyen kritikusok is (akik nők), fekete garbót vagy újabban piros zakót hordanak, és tökre értem. A színszakértő szerint az erő, a hatalom jelképe a piros. Én például csak akkor hordok pirosat, ha szerelmes vagyok. Ennyit a szakértőkről. Vagy a nő, ha véleménye van, foglalkozzon gyerekirodalommal! Ott megtűrik. Cserébe még élvezi is, és időt is tud rá szakítani. Áll az alku. Áll a bál.

A végén ismét Bandit fogom idézni, mert ő az, aki a legelső könyvkritikámat beajánlotta a Kritika című lapba. Ő volt az is, aki húsz évvel később bemutatott leendő és most már néhai férjemnek, és aki leültetett mellé. Hogy jön ez ide? Sehogy, csak jólesik beszélni róla. Mert mi Jánossal az ízlésünkben találkoztunk legmélyebben és hajszálpontosan. A kritikában. Borzadásban és rajongásban. (Kivéve a fiatal magyar színésznők színpadi teljesítményeit.)

A kritikában és az ünnepben.

Ígértem egy idézetet. „A kritika, a különböző értelmezések, ha nem használhatók is, hasznosulnak annak számára, aki ír. (…) *idegnyugtató felhőjáték:* hozzájárul ahhoz, hogy lenyugodj." (Kukorelly Endre*: Kilenc részlet a kritikáról) Igen, lenyugszom.* Nyugszol te is.

„Nyúgotaaan, nyúgotaaaan!" (Térey János)

PETŐCZ ANDRÁS

A KRITIKA MINT HÁBORÚS ESZKÖZ

Mondják, hogy a szerző *ne reagáljon* az őt ért támadásokra, főleg ne, ha a támadás az egyik munkájáról szóló kritikaként vagy „kritikaként" jelenik meg. A szerző ír, publikál, és mintegy „elviseli" mindazt, amit „kap", hideget, meleget.

Pedig jól tudjuk, még a kritikus is ember. Ha olykor ez nem is olyan egyértelmű. Mivelhogy „emberből van", ezért mindenféle elfogultság, indulat vezérelheti, éppen ezért értékítélete sok esetben igencsak megkérdőjelezhető. Amit számos, sőt számtalan példa bizonyít.

Ráadásul, és ez a kritikus számára nem oly szívderítő, az említett „értékítélet" nagyon is efemer, vagyis, mint tudjuk, igencsak ritkán állja ki az idő próbáját. Ma már közismert, sőt tankönyvi példák szólnak arról, hogy a kritikus tévedése milyen mértékben volt adott esetben nevetséges, előítéletes, hibás. Érdemes emlékeztetni néhány ilyen – valóban tananyagba kívánkozó – esetre. Mint tudjuk, Kölcsey bántó bírálatot fogalmazott meg Berzsenyi verseiről, amely bírálat mára az adott korszak stílusváltásának dokumentuma. Az adott korban a klasszicista hagyományokat képviselő Kölcsey nem nagyon értette a nála korszerűbb és az újabb szemléletre érzékenyebb költőtárs műveit, bírálata erről szólt. Más kérdés, hogy Kölcsey feltehetően igen komoly károkat okozott: Berzsenyi évekig nem tudta feldolgozni a fiatalabb pályatárs bírálatát, újabb műveket emiatt sokkal kevesebbet írt, mondhatjuk tehát, hogy Kölcsey kritikája megfosztott minket Berzsenyitől származó lehetséges, talán kiváló költeményektől.

Hasonló, látványosnak mondható tévedés Gyulai Pál kritikai életműve, tevékenysége. Gyulai, mint tudjuk, igen nagyra tartotta Arany Jánost, és ez dicséretes is, Vajda János költészetét viszont kifejezetten negatívan fogadta, és Vajdát magát számos módon támadta is, olykor egzisztenciális nehézségeket is okozva ezzel a költőnek. Gyulai befolyása a Kisfaludy Társaságban, illetve a Magyar Tudományos Akadémián Vajda számára meglehetősen kedvezőtlen volt az adott időszakban. Vajda Jánost aztán Ady Endre emeli fel, ő az, aki valamilyen szinten rehabilitálja elődjét, és teszi be ilyen módon az irodalomtörténeti kánonba. Ady óta tudjuk, hogy Vajda személyében egy igencsak jelentős költőről beszélünk, akit a pályatársa, Gyulai Pál, mind szakmailag, mind emberileg – nincs erre jobb szó – tönkretett.

Végtelenségig lehetne sorolni a különböző, nagyon is negatív példákat, amelyek mögött igen sokszor személyes indulat, elfogultság érhető tetten. Még két – szintén közismert – példa gazdag irodalomtörténetünkből, a két példával azt is jelezve, hogy olykor az sem mindegy, *kiről is ír* negatívat az adott bíráló. Kosztolányi szinte senkiről nem írt rosszat „kritikusként", egyedül Ady Endréről, bírálata a mai napig filológusi „csemege". És – persze – József Attila Babits Mihályról szóló írása is hasonló. A hálás vagy éppen hálátlan utókor néha kéjes borzongással olvassa ezeket a munkákat, akár – helyzettől függ – még igazat is adva az elfogultságoktól korántsem mentes irományoknak.

Egy-egy szerző feltűnése irodalmi közéletünkben olykor viharos és nemtelen támadásokat szül. Tamkó Sirató Károly *Papírember* című kötetének 1928-as megjelenésekor egyes recenzensek szinte élvezkedtek abban, hogy a szerzőt „kicsinálják", Tamkót nevez-

ték őrültnek, dilettánsnak, olyannak, akinek a jelenléte „veszélyes" a hazai közéletre. Ezeknek a támadásoknak a hatására döntött úgy Tamkó, hogy mintegy „emigrál" Párizsba, ahol a munkáival igencsak komoly sikert aratott, és megalapította az izmusok történetében máig fontos szerepet betöltő dimenzionizmust, megfogalmazta a *Dimenzionista kiáltvány*t. Mára tudjuk, hogy a „bírálói" tévedtek – Tamkó olyasmit hozott a magyar művészeti és irodalmi világba, amire méltán lehetünk büszkék.

A kritikai támadások a legújabb korban is jelen vannak. A 90-es években a Holmi kritikai rovata próbált – talán jobbító szándékkal – olyan írásokat közölni, amelyek egy-egy közismert szerzőt, illetve annak egy-egy munkáját vették célba. Közismert tény, hogy Balassa Péterről két alkalommal is egészen durva bírálat jelent meg a Holmiban, és azt is tudni lehet, tanú vagyok erre, hogy Balassát mindez nagyon megviselte. Hasonlóan komoly kritika jelent meg Nádas Péterről is ugyanebben a lapban. Ezek a kritikák a 90-es években nem kicsi vihart kavartak. Nyilván, hogy a szerzőket igencsak rosszul érintette mindez, és hogy emberileg hogyan is tudták feldolgozni az őket ért támadásokat, az sok mindentől függ. Visszatérve az irodalomtörténeti példára, tudjuk, hogy Berzsenyi soha nem tudta megemészteni Kölcsey már említett kritikáját.

Nyilvánvalóan ez a legnehezebb. Amikor megszületik egy munka, és arról megjelenik valami nagyon ledorongoló, nagyon negatív írás. Mindezt csak úgy lehet feldolgozni, ha a szerző nem is nagyon olvassa el a róla szóló bírálatokat. Akkor sem feltétlenül ajánlatos komolyan venni az ilyen jellegű irományokat, ha azok – véletlenül – pozitívak. Volt alkalmam néhány olyan bírálattal találkozni, amelyek olvasásakor a szó szoros értelmében úgy éreztem, „vége van mindennek", de legalábbis az úgynevezett „életnek". Nem tudom, hogy elmondható-e valóban, hogy az idő „begyógyítja" a sebeket. Talán annyi mégis, hogy abban az esetben, ha az adott és keményen megbírált műalkotás még évtizedek múlva is jelen van a szakmában, akkor a bírálónak *nem volt igaza*, vagy hogy pontosabban fogalmazzunk, bizonyos értékeket, amelyek több évtized után is fenntartják az adott művet a szakmai körökben, a bíráló nem ismert fel, vagy bírálatában nem jelezte ezeket megfelelően. Lehet tehát „ledorongolni" bármilyen szerzőt, bármilyen művet, de pillanatnyi győzelem ez a kritikus számára, mert ha az adott munka még a későbbiekben is jelen van, akkor inkább mosolygunk – utólag – a kritikuson, mint az adott mű szerzőjén.

A Holmi közölt 1991 májusában tanulmányhosszúságú bírálatot az akkoriban megjelent eszszékötetemről, amelynek *A jelben-létezés méltósága* címet adtam. Ebben a kötetben próbáltam összefoglalni mindazt, amit abban az időben fontosnak éreztem kifejteni a művészethez való viszonyomról, megjelent benne egy meglehetősen éles különbségtevés az úgynevezett „kiáltás típusú" és „jel típusú" avantgárd között, én az utóbbi mellett tettem le a voksomat, akkor a művészetnek ez a sokkal introvertáltabb irányzata vonzott. A bírálóm Nagy Attila Kristóf volt, akit a pályán valamiképpen én indítottam el, 1983-ban az akkori Jelenlét vezető szerkesztőjeként az első verseit én közöltem. Nagy Attila Kristóf elképzelhetetlenül éles támadást intézett ellenem a Holmiban, írásában „nagyképűnek" és „skizofrénnek" nevezett. A mai napig nem is értem, hogy ilyen, a kritikai terminus technicusokon túli fogalmakat hogyan is engedhetett be a lapba a Holmi szerkesztője. Nem túlzás azt mondani, hogy megviselt az írás. Telefonon felhívtam Réz Pált, akivel nem volt rossz a viszonyom. Ő azt mondta, „nem árt ez nekem", és van bennem

„nagyképűség". Biztos így volt, de ma is azt gondolom, hogy mindezt nem egy könyvről szóló bírálatban kellett volna velem közölni.

Az érdekes mindebben, hogy ez az esszékötetem a mai napig ismert munka, volt időszak, hogy ajánlott olvasmányként jelent meg esztétika szakos egyetemi hallgatók irodalomjegyzékén. Harminc év telt el a megjelent kritika óta, a könyvet még ma is keresik sokan, antikváriumokban. Valami miatt mégis kíváncsiak rá, annak ellenére, hogy a kritika rosszul fogadta.

Hasonló módon jártam a 80-as években írt úgynevezett zárójelverseimmel. Csajka Gábor Cyprián 1989-ben az Élet és Irodalomban dorongolt le, látta teljességgel értelmetlennek azokat a repetitív verseket, amelyek a mai napig élnek, mind elemzésekben, mind felolvasásokon előjönnek. Nyilván nem esett jól mindaz, amit Csajka írt, és ráadásul központi helyen írta, akkor, mint az ÉS belső munkatársa. Írása óta eltelt 33 év, krisztusi kor. Vajon már elmondhatom, hogy nem volt igaza? Nem tudom.

Még egy példa: a *Médium-Art* antológia 1990-ben jelent meg a Magvetőnél, szerkesztésemben, a JAK-füzetek sorozatában. A rendszerváltás hajnalán, amikor új lapok jöttek létre, a frissen alakult Magyar Naplóban Marno János ment neki az antológiának, kemény szavakkal illette, nem szeretném idézni. Ez az antológia azóta is fogalom, mint a modern experimentális, vizuális költészet egyik fontos kiadványa. Talán mégiscsak tévedett valamiben a kritikus, amikor egyetlen jó szava sem volt erről a gyűjteményről.

Háborús időket élünk, sajnálatos tény. És tény az is, hogy maga a szakma, az irodalom is háborús terep, örökké az. Sajátos harcokat vívunk egymással, mindig is így volt. A kritika, a ledorongoló bírálat fegyver, háborús eszköz, nagyon tud ártani, ha megfelelő helyen, megfelelő pillanatban jelenik meg. Mint minden háborúban, lehetséges a pillanatnyi „győzelem". De azt, hogy végül kinek adunk igazat, a szerzőnek vagy a kritikusának, az idő dönti el.

SZARKA KLÁRA

HARKÁLYOK, TORTASÜTÉS VERSUS RECENZIÓ

Kellett ez nekem? Minek vállaltam el? Csak baj van a könyvekkel. Már megmondta Vörösmarty is. Ha jól emlékszem. Keressek rá a neten? Hú de hosszú vers, valahogy nem erre emlékeztem. Na, jól kezdődik, mondhatom. Ha idézném az elejét, akkor az ötödik sornál már össze tudnám ugrasztani a politikai szekértáborokat. De hát nem akarom. Még ezt a recenziót sem akarom megírni.

Rájövök ugyanis, helyesebben: rájövök megint, hogy könyvkritikát írni a legrosszabb a világon. Mert. Ha rosszabb a könyv, mint amire számítottam, azért. Ha meg jobb, akkor azért. Mit is kezdjek egy gyönge könyvvel? Már olvasás közben nem győzöm sajnálni magamat. Mi a jó csudáért fecsérlem agg koromban a piszkosul rövid életemet arra, hogy ha már olvasok – pedig kevesebbet olvasok, mint régen, be kell ismernem –, nem a legjobbat veszem kézbe. Ha meg jó? Akkor még rosszabb. Ahelyett, hogy átadhatnám magam a felelőtlen műélvezetnek, muszáj tudatosnak és fókuszáltnak maradnom, különben hogyan is kezdhetnék bele a recenzióba.

Ha. Ha belekezdek valamikor egyáltalán. Mert ezzel is csak gond van. A kezdéssel. Amint elolvastam az utolsó sort, essek neki? A még friss élménnyel, a sorjázó asszociációkkal a fejemben, a csalhatatlan, de piszkosul illékony első benyomást szorongatva? Vagy érleljem egy kicsit inkább? Halasszam? Van még időm. Utánanézhetek a már megjelent kritikáknak, esetleges szerzői interjúknak, s azokra is reflektálhatok. Hacsak, hacsak el nem borít közben a többi feladatom, programom. A nap is kisüthet közben, még a nyugágy is helyet talál a teraszon, a harkályok már megint az én nagy fűzfám odújában nevelik a fiókákat, s ezzel azért nem nagyon versenyezhet a minőségi szépirodalom sem. Ki kell próbálnom a legújabb torta receptjét, amit a főzős tévében láttam, mert jön a család. Ó, család, napsütés, madárcsicsergés, szabadság!

Még az íméljeimet sem nézem meg napokig dacosan. De aztán mégis. És meglátom a szerkesztő levelét! Ó, te jó ég, már régen lejárt a határidő. Csak a baj van a könyvekkel. Pedig a szerkesztő megint szépen, türelmesen, bizalommal ír: Kedves Klára, ugye számíthatok a kritikára? Anyám! Irány az íróasztal. Válogatom, hajigálom a papírok szelíd dombjait. Hol vannak a jegyzeteim?

Ha megvannak, az a rossz, ha nem találom, még rosszabb. Mit kezdjek a buta és pontatlan jegyzeteimmel? Ki sem bírom olvasni a kézírásomat. Na végre. Van itt két idézet. Nem is rosszak. De nem írtam oda az oldalszámot. Ó, drága Bak Borbála tanárnő, az ELTE Történeti Segédtudományi Tanszékének szívós oktatója, aki a korrekt tudományos kutatás módszertanát szeretted volna fél évszázada a fejünkbe verni. Igen, a jegyzetelést is. És tessék, még most sem tudom, hogyan kell. Kínlódok, lapozgatom a könyvet. Beleolvasok újra. Kínlódok. Minek vállaltam el?

Na de. Ha meg sem találom a jegyzeteket? Talán nem is voltak, hasít belém a kétség. A flagellánsok mártíriumával fordítok hátat nyugágynak, harkálynak, készülő tortának. Olvasok, jegyzetelek, a neten informálódok, más könyveket is leveszek a polcról, filmek, zenék, történetek jutnak az eszembe. Azokat is csekkolom. Már van egy gondolatom. Egy legalább. Ülök a klaviatúrához, és püfölöm. Miközben fogalmazok, a „nagy gondolat" leírva hülyeségnek bizonyul. Átírom. Aztán átírom az egészet. Kilátástalan, de hátha mégis lesz belőle valami.

Óvatosan és kedvesen válaszolok végre a szerkesztőmnek: a hétvégét még megkaphatnám? Ha szerencsém van, akkor nemet mond, s nyerek majd negyedévet. De ha nem? Valamit írnom kell. Elolvasom, javítom. Nagyon átjavítom. Megint előveszem a könyvet, az utolsó harmadát az éjjel újra elolvasom. Reggel frissen meredek a monitorra. Milyen felületes, nyegle, zavaros írás, a betyárját. Ezt a harkály írhatta. Próbálom átdolgozni. Délben kihajítom az egészet. Járkálok egy kicsit, hogy lehiggadjak, s közben megtalálom a régi jegyzetemet. Ugyan nincs benne semmi használható, de mégis jókedvem lesz tőle.

Kiszalad egy jó első sor. S aztán jön a többi. Amikor készen van, felolvasom magamnak hangosan. Nahát, egész értelmes. Egy-két korrekció. Már mehet is a könnyed hangú levél, csatolom a jó kis recenziót. Derűsen töltöm a nap hátralévő részét, mint a bölcs öregek. Hozom a létrát. Leveszem a kétkötetes nagy klasszikust. Negyven éve tartozom magamnak vele. Viszem a teraszra az e-könyv-olvasóval együtt. Felváltva fogom olvasni a nagy franciát a kortárs magyar szerzővel. Igen, azzal, akiről recenziót kell írnom a téli számba. Igazi férfimunka, gondolom én is, ahogy Vörösmarty – nem túl píszín – zárta sorait.

PÉCSI GYÖRGYI

KRITIKA, AKTUÁL

Paul & Mary, Mary & Paul. Paul, a Hamilton, jóképű, mindig derűs, pozitív, kicsit lezser, kockás ing, farmer, ápolt, pont annyira. Mary kilencven vagy már több, aszalt szilva vagy körte, protézis kicsit túllóg, huzigálja a száját, májfoltos kéz, finom smink, tökéletes frizura, mintha paróka lenne, minden tipp-topp.

Ki lesz a sütimester?

(Paul vagy Mary): Ez már majdnem tökéletes! Az ízek harmóniája, a kis kuszkusz a tojáshab tetején meg a karamellizált lóbab, hm, izgalmas! Konyakot tettél bele? Inkább rumot kellett volna, a vanília viszont semlegesít… látszik, hogy sokat vacakoltál, a látvány meggyőző, viszont a textúrája…

(Mary vagy Paul): Igen, a textúrája, tömör, ennek könnyednek kellene lenni, de összeszottyadt, sajnos ehetetlen! De ha kis kurkumát még beleforgattál volna, vagy egy kis csilit, mondjuk az édes és a sós, a keserű meg a savanyú vegyítésével kijött volna valami igazán eredeti... ezt nem is tudom, mihez hasonlítsam.

(Cukrász 1., 2., 3., 4.): Húh, rohadtul ideges vagyok, mit szól Mary vagy Paul, valahogy éljem túl, nem szeretnék kiesni, nem baj, ha nem én nyerek, de jussak be a döntőbe!

Paul & Mary, Mary vagy Paul mosolyognak, ceccegnek, drukkolnak. Olyan nyíltan, egyenesen, kedvesen mondja Mary, hogy drágám, ezt rendesen elszúrtad, vagy kis fejcsóválgatással Paul, hogy „sajnálom, de ez nagyon nem jött be". Cukrász 1., 2., 3., 4. pityereg, szívja a fogát, belül robban szét, mindegy, a reflexió mindig önreflexív, „miért nem voltam ügyesebb, előrelátóbb, miért nem gondoltam arra, hogy…", „pedig meg tudtam volna csinálni...". Legalábbis a képernyőn, a nyilvánosság előtt. Magában, otthon, családja, barátai körében, persze, lehet, hogy elengedi magát: „az a rohadt vén kurva, direkt el akart vágni, Paul meg rendesen benyalt neki, csak vigyorgott, a vénasszony meg a szeme sarkából leste; színjáték volt, eleve tudták, kit akarnak nyertesnek kihozni."

Az öreg kritikus ül a tévé előtt, ósdi detektívtörténeteket néz, meg gasztroműsorokat. Morfondírozik. Ne hasonlítsuk a *Ki lesz a sütimester*? tévés cukrászversenyét az irodalomhoz, a kuktáskodást a műteremtéshez, Paul & Maryt a kritikushoz. Vagy mégis…? A kritikus ízkóstoló, nem tudná maga megfőzni, -sütni, de a szája jár. *Én sem tudnék verset, regényt, drámát írni, de…* A kérdés nem az, hogy van-e joga, autoritása a kritikusnak választani, mérlegelni, dönteni, értékelni (pro vagy kontra). A kérdés az, hogy érdemes-e.

A kritikus *ül hosszú méla lesben*, vár az alkalomra. A kritikus középen ül, a szerző meg a szerkesztő között. A szerkesztő, a Főúr, rendel, instruál – nem ellensége önmagának. A kritikus sem ellensége önmagának, nem elefánt a porcelánboltban, érzékenyen fülel, tud. veszi, hogy van, amiről (akiről) nem lehet megírni, hogy *sajnálom, de ez nagyon nem jött be,* van, amiről (akiről) igen; van, hogy *nem jött be,* de ne

mi lőjük ki; közepes a mű, de a szerző barátunk; jó, de nem a mi szerzőnk, stb., és persze ezt az igen-nemet tovább lehet variálni.

A kritikus szenved, izzad, megírja, ahogy sikerül, építgeti szerény kritikusi életművét, és drukkol, hogy ne találkozzon a szerzővel („kinyírtatok!"; „köszi, hogy megdicsértél, de pont a lényeget nem vetted észre!"), ne találkozzon más szerzővel („fölhúztad X-et, pedig azt hittem, te legalább…"; „neked nem *róla* kéne írnod, az én zsenimet meg észre sem veszed!"), más kritikussal („igen, értem, miért írtad, de…"). Vagy nyeregben érzi magát, dönget, „én megírtam, én írtam meg, már akkor, hogy zseni, vagy hogy reménytelen".

A kritika, a kritikus… bizonytalan entitás. Célkeresztben van, vagy célkeresztben érzi magát. Kétszer is elolvasta a könyvet, nagyon figyelt, mit nem vett észre? Annyira visszafogottan bírált, hogy nyírta volna ki? Megdicsérte, de ha tényleg jó, akkor meg…?

Az öreg kritikus ül a tévé előtt, ósdi detektívtörténeteket néz, meg gasztroműsorokat. Az öreg kritikus már nem akar kritikus kritikus lenni. Fiatalon még hitte, hogy rendet lehet vágni, öregen tudja, hogy nem érdemes több ellenséget szerezni. Visszatekint, mérleget von. Megérte, nem érte meg? Pénzügyileg… a kritikára fordított élőmunkaerő/órabér – ne számolgassuk… kritikusnak lenni egzisztenciális értelemben nem valami kívánatos pályamodell. Presztízs? Mint a sportolóknál, csak az élsportoló számít, minimum legyen olimpikon. Kritikus nem lehet nemzet művésze, nem kaphat Kossuth-díjat… Igaz, a József Attila- is életjáradékos.

Érdemes volt a mindenféle szövegekkel a sok-sok sziszifuszi piszmorgás? Végül is a társaság jó volt, voltak barátok, voltak igazán nagy írószemélyiségek és más kiváló elmék, és főleg emberségben nagyok, akiktől sok mindent kapott (a kritikus tényleg megöregedett, ezen a ponton kis híján elérzékenyül). Az öreg kritikus boldogan gondol vissza azokra az évekre, amikor azt érezte, hogy őáltala is megy a világ elébb. De megírta-e, hogy a pörkölt el van cseszve, nyúlós a dödölle, a kovászos uborka meg kifordul a szájból? Akárhogy is, az igazi ínyencséget talán észrevette, észrevett, meglátott valamit, amit más talán nem, fölfigyelt valamire, hogy *hopp, itt valami egészen új, izgalmas született!*

Az öreg kritikus ül a tévé előtt, ósdi detektívtörténeteket néz, meg gasztroműsorokat. Tűnődik: megírtam pár száz kritikát, de mi marad utánam? – legföljebb lábjegyzetben marad fönn a nevem, és boldog lehetek, hogy nem azért, mert valami bődületes szamárságot írtam. Megöregedtem, elfáradtam, az agysejtek kezdenek ellustulni, leépülni, már nem akarok harcolni, rendőrködni, új vizeken új hajózni… de ez a Mary, a maga kilencven évével, semmi depresszió, a rohadt életbe, még most is pörög, meg fenemód élvezi az életet! Talán ha én is… talán ha én is… talán ezt még én is megpróbálhatnám…

SZÍV
ERNŐ

A KRITIKUS FELESÉGE

Az nem föltétlenül igaz, hogy a kritikus ki nem állhatja az írót, és azon dühöng, hogy sok van belőle. Íróból valóban túl sok lett az utóbbi években, megjegyzem, erről a kritikus is tehet, belőle viszont nem lett több, sőt nyugodtan ki lehet jelenteni, hogy a jó kritikus irodalmi hiánycikk. Az irodalom leghálátlanabb szakmája az övé. Neki kell a legtöbbet dolgoznia, olvasnia, elemeznie és értenie, s mindezt éhbérért, illetve az író haragjáért. Azt mondják, a kritikus nem az írónak ír, és ez így is van, viszont a kritikákat mégiscsak az író olvassa, hiába is állítja nagy nyilvánosság előtt, hogy nem, őt csak az olvasó véleménye érdekli. Tipikus írói hazugság. A kritikus nem kap kitüntetést, díjat, és ha egy férfi vagy egy nő azt mondja, a szerelmem, a társam kritikus, senki sem kapja föl a fejét, senki nem kérdez rá, hogy az milyen, bezzeg egy írónál kitágulnak a pupillák, megremeg az udvaron fölállított hóember répaorra, hú, az milyen érdekes, milyen izgalmas, egy íróval élni, beszélgetni, a nagy művek megszületésének közelében időzni. A kritikus szereti az írót, főleg akkor, ha az hibázik, illetve ha ő készítette vele a legtöbb interjút, életinterjút is, természetesen.

Közhely, és számtalanszor el lett mondva, hogy a kritikus is író szeretett volna lenni. Még mindig megvannak a gimnazista versei és az egyetem alatt elkezdett, később be nem fejezett regénye, melyet Esterházy vagy Nádas Péter modorában írt. Aztán fölfedezte Hamvast is, de ma már nem hisz neki.

Máskülönben egy idő óta a kritikus látja, hogy író is nyugodtan lehetett volna, de azóta annyi silány, közhelyes mondat, annyi pocsék könyv került a szeme elé, hogy szinte örül, hogy nem lett az. Őrült szerencse! Az író követelőző, sértődékeny, megbántott, hiú, és nem felejt. És kulturálatlan. A kritikus is hiú, szeretne iskolát teremteni, tekintélyt kivívni, és a tetszés beismerését sokszor gyöngeségnek fogja föl. Az elragadtatott kritikus gyanús. Elragadtatás és hisztéria az irodalomban édestestvérek.

Általában elég kínos következményekkel jár, ha a kritikus mégis írni kezd. Előbb novellák, aztán regény. Ha más író adna ki a kezéből ilyesmit, a kritikus rezzenéstelen arccal legyilkolná. Saját magával szembe azonban ő is esendően vak. Ráadásul ott van a kritikus felesége. Minden szakma működésében ott a gyönge láncszem. A kritikus életében az ő felesége jelenti a gyönge láncszemet, aki olyan írót szeret, akit a kritikus semmibe vesz, és olyat nem szeret, akit a kritikus magasztal. A kritikus szereti megmondani, melyik a legjobb regény, ki a legjobb író, szeret listákat állítani. A kritikus lényéből árad a kérlelhetetlenség, aztán kiderül, hogy ő is vágyik a simogatásra, az ölelésre, tud kézből enni, és még pitizni is, mint az írók többsége.

Az eset, amelyet most elmesélek, igaz. Minden szava az. Nem színeztem, nem képzelegtem. Meglehet, hogy rosszul írom meg, ahogy némely kritikus vagy az a néhány olvasó, aki elé e történet odatéved, így ítéli majd meg, de hát legyen. Az igazság gyakran csúnya, és koldul.

A kritikus sajnos egy savanyú pofa volt, szarkasztikus, nehezen érzékelhető, visszafogott öniróniától sem mentes humorral. Zárt típus, mindig csak másokról beszélt. Nem mondott bolondságokat, de a felesége olykor már jó néven vette volna, ha fordít

egyet-kettőt saját lelkének kulcsán, s kitárja, mi lakozik belül. Mennyire szereti őt? Mennyire kívánja őt? Boldog-e vele? És mikor mennek el már végre kerékpárral Vonyarcvashegyre? De a kritikus egy új írónő regényéről beszélt. Hol rontotta el. Mert mindig el van rontva. Az a picike seb, ami túlordítja az egészséges testet.

Egyik este a kritikus és a felesége irodalmi esten vettek részt, ahol az az író lépett föl, akit a kritikus egyáltalán nem szeretett. Szerénységét álságosnak, írásmódját modorosnak, eszmefuttatásait okoskodó üresfejűségnek tartotta. Ennek megfelelően melle előtt karba font kézzel és rezzenéstelen arccal hallgatta végig az estet, és amikor vége lett, és kérdezni lehetett, csak egyszer tette föl a kezét, hogy annál a jelenetnél, amikor a vak és amnéziás öregember levesz egy könyvet a polcról, és véletlenül vagy szándékosan, ki tudja, a tűzbe ejti, nem erre az íróra gondolt-e az író, és a kritikus úgy mondta ki a nevet, hogy azt érteni senki nem tudta, német, angol, amerikai vagy flamand író lehetett. Mindenesetre az író, mint akit rajtakaptak, sápadtan annyit mondott, igen, rá gondolt.

A kritikus bólintott, na persze, divat manapság a norvégokra hivatkozni.

Mindeközben nem vette észre, hogy a felesége milyen izgatott lett. Kipirult, mint egy kislány, ha a melleit nézik. Volt oka rá. A felolvasott rész éppenséggel egy nőről szól. A nő lelkéről és testéről, hosszan, aprólékosan és érzékien és olyan empátiával, amilyennel a kritikus felesége, jóllehet olvasott ember volt, még nem találkozott. Ez a nő, akit az író ilyen beleéléssel festett meg, természetesen nem ő volt, mégis az volt a legszebb az egészben, hogy ő is lehetett volna. Ebbéli gyanúját erősítette, hogy a köldök, majd a térdkalács leírásánál az író kétszer is fölpillantott, és egyenesen a kritikus feleségére nézett.

Néhány nap múlva találkoztak egy múzeum kávézójában. Az írónak tetszettek a néma tájképek, a kritikus felesége, akit Magdának hívtak, túl beszédesnek találta őket. Magda meggyőzőbben érvelt, az író váratlanul be is adta a derekát. A kevesebb néha több, a csönd néha hangosabb, mint a háború. Magda azt is megkérdezte, tudja-e az író, hogy hol van Vonyarcvashegy, mire az természetesen bólintott, hát persze.

Na, hol, csillagom.

Valahol keleten, mondta az író. Nem?

Persze, Sopronhoz képest, jót nevettek. A következő hónapban az író írt öt novellát, mind az öt főszereplője hasonlított rá, az egyikben elhagyták, kétszer ő hagyott el férfit, a másikban öregasszony volt, az utolsóban pedig meghalt. Ez volt a legszebb, Magda megsiratta. Tényleg, mintha magát gyászolta volna.

Rendkívül üdítő volt, hogy az író csak magáról beszélt. Nem úgy, mint férje, a kritikus. Az leginkább másokat szapult, többnyire a kritikaírás gyötrelmeit és hiábavalóságát ecsetelte, ezzel szemben az író fogalmazásainak, témáinak tárgya csak ő maga volt, hol esendő kisgyerekként, elhagyott ifjúként szerepelt az elbeszélések és az önvallomások szélfútta színpadján, máskor pedig meg nem értett, gáncsokkal és irigyekkel küzdő, a mondat gebéjén harcoló hős volt. Tkp. Don Quijote, de legalábbis Svejk. Az író nevetett, volt öniróniája.

Magda egyszer kérdezte meg, hogy az író mit gondol őróla.

Az író sokáig gondolkodott, szép volt közben. Mintha írt volna, mintha máshol lett volna.

Aztán azt mondta, nekem olyan jó veled.

Milyen?

Soha senki nem figyelt még úgy rám, mint te. Senki nem értett meg úgy, ahogy te.

És te értesz engem?

Nem, mondta az író őszintén. Nem értem, hogy mit szeretsz bennem, hogy mit akarsz tőlem, de tudom, hogy egyszer olyat adok neked, amit soha senki nem adhatna. Értem én az életet? Hát persze hogy nem. Ahogy téged se értelek. Te vagy az élet nekem.

Magda bólintott.

János, ő volt a kritikus, a hétvégén konferenciára utazik. Menjünk el Vonyarcvashegyre.

Az író meghökkent, de hát hogyan?

Megszállunk Szigligeten, te ott bármikor kapsz szobát, ott kerékpárt kölcsönzünk, majd elgurulunk Vonyarcvashegyre. Kis kaland. Lehet, hogy elázunk. Na und?

Jó, mondta kis gondolkodás után az író, szerencsére a felesége a szüleihez utazik, betegeskedik az apósa. Na jó, haldoklik.

Az az igazság, hogy ennek a ténynek a leszögezésétől Magda még tartózkodott, de a kritikus jobbnak tűnt az ágyban. Az író figyelmetlen volt. Mintha szerelmeskedés közben is másra gondolt volna, írt, jelenetezett, ha valami meglepő mozdulatsorhoz folyamodott, az is olyan volt, mintha egy regény pillanatait próbálta volna ki a valóságban. Vagy az is lehet, hogy izgult. Ötven fölött egy új testtel megismerkedni.

Nem voltak már olyan fiatalok, de hátizsákkal és kulacsokkal vonatoztak, ez fölszabadította őket. Az író kulacsában hűtött francia pezsgő volt, kolosszális ötlet. Fehérvártól Keneséig csókolóztak. A kalauznő fölismerte az írót. Leült, hosszan beszélgetett velük, Magda élvezte a szerepét, hogy az író feleségének gondolják.

Miután a kalauznő elment, az író valahogy rátért a kritikusra, és elég bántó módon szapulni kezdte. Magda sok mindenben egyetértett, de fájt is neki, a kritikus mégiscsak a férje volt, húsz éve élnek együtt, fölneveltek két gyereket, akik most táborban vannak valahol, de nem akart vitatkozni. Ez egy buta, fölfuvalkodott ember. Morális csőd. Ilyen mondatok is elhangzottak, és Magda a Balaton smaragdzöld tündöklésében és a vitorlák fehér villanásaiban vigasztalódott. Ő inkább vívódó természetnek gondolta a férjét. Este a kastélyban Magda berúgott kicsit, direkt több bort ivott a kelleténél, rosszkedvű volt, nem akarta bevallani magának, hogy mennyire fáj neki az író kifakadása. Nem is szeretkeztek. Az író sem kapacitálta a dolgot, egész éjszaka írt. Magda többször fölriadt. A szeretkezéses jeleneteknél az író mindig gyorsabban írt, mint az értekezéses, úgynevezett gondolati részeknél.

Reggel alig sikerült az íróba életet lehelni, dupladupla kávé, hideg zuhany, egy-két könnyű, pajkos rántás a hímtagon, és végre elindultak. Az író boldog volt. Az úton többször megálltak, megcsókolta Magdát, és azt is mondta neki, hogy szereti. Beleordított az erdőbe, mint egy gyerek. Szeretem! Imádom! Életem! Egyszer Magda is mondta halkan, szeretlek.

Hangosabban, kérlek.

Amikor egy kisebb emelkedőnél egy röhögő gyerekcsapat szeme láttára Magda biciklilánca leesett, az író leordította a büdös kölköket, a fiatal tanárnőt szintúgy, majd bemutatkozott, és a láncot ripsz-ropsz visszarakta. Ezt a férje biztosan nem így csinálta volna, sőt, valószínűleg a láncot se tudta volna visszarakni, gondolta Magda. A falutáblánál még megálltak, és az író váratlanul azt kérdezte, hogy tudott vele élni idáig?! Ez olyan volt, mint valami számonkérés. Vád.

Hogyhogy hogy? Mondta ő, így Magda, az író feleségére, hogy egy picsa?

Az író elsápadt, nem szólt.

Mire Vonyarcvashegyre értek, elborult. Az író reszelős hangon azt mondta, tud egy jó helyet, Rétes presszó. De kezdjenek unikummal. Magda nem ellenkezett, rábízta magát a sorsra. Szótlanul hajtottak odáig, Magda biciklije nagyokat recsegett, és a szeme előtt többször is elsuhant egy pávatollas plakát, irodalmi, kritikai konferencia, de nem akart törődni vele. Nem jutott el az agyáig, ahogy mondják. Nyelte a könnyeit. Szidta magát. Semmit nem értett. Bachot szeretnék hallgatni egy üres szobában, ahol csak egy ágy van. Jó, és egy üveg fehérbor még, vulkáni. Megérkeztek a Rétes presszóhoz. Az író izzadt volt. A hátán nagy folt, a hóna alatt is feketéllt az izzadság. Nem fogta meg Magda kezét, miután leszálltak és lakatoltak, de kényszeredetten jobbra és balra is köszöngetett, szia, szervusz, örvendek. Nahát, ti is?! Mintha azt is mondta volna magának, na, bazmeg. Beléptek a híres-nevezetes Rétes presszóba.

Közvetlenül az ajtó mellett a kritikus ült, fogta az író feleségének a kezét, aki sápadt volt, egészen elgyötört. Mint aki évek óta könyörögne, rimánkodna, imádkozna valamiért. Nem mindjárt vették őket észre. Még hallották, hogy a kritikus az írót szidja, és még hozzáteszi, hogy jó, jó, egye meg a fene az egészet, csinál egy életinterjút azzal a hülyével.

TOROCZKAY ANDRÁS

ROSZAK ROBI, A KÖLTŐ COACH ÉS A PETŐFI SÁNDOR ÖNKÉPZŐKÖR ESETE

Egyszer volt, hol nem, volt egy falu valahol az Alföldön, a Kárpátokon is túl, de még az Alpokon innen. Elég az hozzá, ebben a faluban működött a Petőfi Sándor önképzőkör. Tizenkét mindenre elszánt ember: nők, férfiak, idősek és fiatalok. A legkisebb közülük hétéves volt, egy kislány, a legidősebb egy hetvenhét éves öregúr. Volt köztük egészséges, akadt betegeskedő. Volt orvos és uránbányász. Egyikük nagygazdag, néhányan a középosztályhoz tartoztak, de azért szegény tagja is akadt ennek az önképzőkörnek. Tulajdonképpen egyetlenegy dolog kötötte össze őket: mind költők voltak.

De nem is akármilyen költők! Rossz költők!

Ettől függetlenül írtak. Verseket, mert az rövidebb, és mert kiválasztottnak hitték magukat. Kiválasztottnak, fontosnak, személyiségüket pedig jelentőségteljesnek. Egyszóval azt érezték: tehetségesek. Azt is érezték, hogy egy elitklub tagjai. És nem csak az önképzőkörükre gondoltak, mikor ez megfogalmazódott bennük, sőt, elsősorban nem arra, hiszen oda mindenkit felvettek, ugyanis ez a falu, mint általában a falvak, kis falu volt, ahol mindenki ismert mindenkit. Nem, ők a magyar és a világirodalom elitklubjába tartozónak gondolták magukat.

Egyébként festettek is közülük többen, voltak, akik szépirodalmi és festészeti tevékenységük mellett még szobrászkodtak is, sőt valaki harakirizett. Vagyis dehogy! Origamizott! De elsősorban mindenki költő volt, és mindannyiukban ott fészkelt a

vágy, hogy uramisten, milyen jó lenne megjelenni valahol, mondjuk egy irodalmi folyóiratban. Milyen jó is volna, ha nyomtatásban olvashatnák a nevüket, a nevük alatt a versüket, egymásét, a sajátjaikat, azokat a szép verseket, amiket eddig írtak, vagy újakat, mindegy. Csak vigyék, vigyék a hírét a falunak, akár a szomszéd faluig is. Hogyha ott kinyitják a zsurnált, azt mondják, hogy... Nem is tudom. És ők sem tudták, hogy mit szeretnének hallani, talán, hogy jajdejó, milyen tehetséges ez a Márton, jajdejó, milyen tehetséges ez a Rozi, milyen szépen ír ez a Teó. Jajdejó, jajdejó!

Ez, sajnos, nem jött össze nekik.

Az istennek sem tudták begyömöszölni műveiket sehova. Gyömöszkélték ők, dugdosták, erőltették, tömködték, szuszakolták volna költeményeiket, de nem hozott áttörést semmi. Minden évet úgy búcsúztattak, hogy majd jövőre, és minden évet úgy zártak, hogy na, megint nem sikerült egyikőjüknek sem. Hiába volt minden. Próbálkoztak szabadverssel, kötött formákkal, hosszabb, rövidebb, önmegszólító, tárgyias, újtárgyias, posztmodern, poszthumán, kolonális, brutális, pregyengéd, empirikus, didaktikus, alanyi, antipatikus szövegekkel, egyikük még fordítással is. De nem sikerült.

Nem voltak boldogtalanok ezek az emberek. Sőt! Jól, mit jól, pompásan érezték magukat, miközben össze-összegyűltek, kirándultak, táncoltak, megesküdtek, elváltak, gyerekük született, ők is megesküdtek, ők is elváltak, szóval lubickoltak a parádés élet folyójában, mint a napos halacskák.

Egymás műveit egyébként általában őszintén dicsérték, szerették, ajnározták, körbenyalták. Valóban tetszett nekik a másik műve, vagy csak féltek kimondani a véleményüket, mert féltek, hogy mikor rájuk kerül a sor, nekik mondanak csúnyákat? Soha nem tudjuk meg. Illetve én tudom, de most nem ez a lényeg.

Hanem: egyiküknek, a hétéves kislánynak, Rozinak, eszébe jutott, hogy miért nem hívják el közéjük a Költő Coach-ot, Roszak Robit?

Az meg kicsoda, kérdezték. Főleg a 77 éves Marci bácsi értetlenkedett, aki hátfájós volt.

A Költő Coach, Roszak Robi benne van a tévében, Marci bácsi, mondta Rozika anyukája, Rozika is ott látta. Tehetségkutatóban zsűrielnök, egyébként kritikus, több tanulmánykötet szerzője, hozzá járulnak a népek az egész országból. De jön ő házhoz is, kiszáll, ha megfizetik.

És mit csinál, Rozika?

Hát, megmondja, hogy lehet bejutni a folyóiratokba!

Erre Marci bácsi felhorkant. Ugyan már! Azt senki se tudja, hogy kell! Csak a szerkesztők barátai, rokonai jutnak be! Meg az ügyeletes sztárok!

Jaj, Marci bácsi, egy próbát megér. Hány éve is próbál folyóiratban megjelenni?

Erre már Marci bácsi nem válaszolt. Ugyanis a fél élete ezzel ment el. A kubai rakétaválság idején próbálkozott be először az Élet és Irodalomnál, a rendszerváltáskor nagyon reménykedett, majd minden kormányváltásnál, ahogy szerkesztőváltáskor is mindig felhorgadt benne a „csalfavak", de végül, habár egyébként a Petőfi Sándor önképzőkör teljes tagsága szurkolt neki (ahogy persze mindenki másnak is, és Marci bácsi is szurkolt a fiatalabbaknak), a végén semmi eredményre nem jutott.

Már úgy volt vele, hogy hagyja az egészet a francba, írja tele a folyóiratokat más.

Ezt el is mondta az önképzőköri összejövetel után, a vasárnapi húslevesnél a feleségének, Juliska néninek. Hiba volt megalapítani az egész önképzőkört, mondta keserűen, miközben a forró húslevest fújta, és fél kézzel a fájós hátát simogatta.

Miért ilyen átkozottul forró ez a húsleves mindig, az áldóját?!

Jaj, fiam, ne dohogj! Mindig dohogsz. Mikor a lapokat olvasod, mikor a posta jön. Már a postást is utálom miattad, fiam.

Eh!, mondta erre Terebélyes Márton, aki egyébként hentes volt, mint az apja és annak az apja.

Végül az önképzőkör elnöke úgy döntött, hogy egy próbát megér. Elkerített egy kisebb összeget a karácsonyi ünnepség büdzséjéből, majd megkérte Rozikát, hogy segítsen, vegyék fel a kapcsolatot ezzel a Roszak Róberttel, ezzel a Költő kócsaggal (a coach szó jelentését nem ismerte).

Így is lett, e-mailen leegyeztettek mindent, majd pár nap múlva már ott állt a József Attila Művelődési Ház egyik szobájában a tábla előtt az amúgy túlsúlyos, korpás hajú, kusza fogsorú pacák, akit az egész ország csak Roszak Robiként ismert.

– Hogy kell bekerülni egy folyóiratba? Tessék! Ki tudja? – tette fel a költői kérdést.

Persze senki nem jelentkezett. Rozika akart, de nem mert. Egy légy próbált meg a feszült légkörű szobából a szabadba menekülni, de sehogy se tudta magát átfúrni az ablaküvegen.

– Jó verseket kell írni! – üvöltött fel váratlanul a tévékritikus, a Petőfi Sándor önképzőkör tagjai pedig mélyen hallgattak.

– De ki mondja meg, hogy mi a jó? Igen, a szerkesztők.

Csöndben ültek. A légy pánikolva küzdött.

– Honnan tudják a szerkesztők, hogy mi a jó? Hogy tudják eldönteni? Talán olyan olvasottak? Jó az ízlésük? Okosabbak, mint önök itt? Tényleg ezt hiszik?

Senki nem mert mondani semmit. Meg voltak zavarodva. Ilyen üvöltözésre nem számítottak. Mégiscsak ők fizetik ezt az embert. Amúgy pedig nem utáltak, nem néztek le ők senkit, még Terebélyes Márton elnök úr sem. Nem voltak ők irigyek, se rosszindulatúak. Egyszerűen csak nem értették, hogy ami másnak olyan egyszerűen megy, nekik miért nem.

– Nos, lehet. Igen, ismétlem: lehet! Lehet, hogy okosabbak, mint önök, talán olvasottabbak is, és az ízlésük is jobb.

Ettől mindnyájan elszomorodtak, Rozika el is pityeredett, az anyja csendben vigasztalta.

– De van egy recept – suttogta kissé talán teátrálisan Roszak Róbert, és közben bólogatott, hogy nyugodtan el lehet hinni neki, ha ő mondja: van recept!

Rozika erre abbahagyta a sírást, ez azért reménykeltő, ez a recept, és több háziasszony is érdeklődve hajolt kissé közelebb.

– Akkor mondom. A recept a következő. Egy hétig, vagyis inkább legyen egy hónap, szóval egy hónapig, de ez nagyon fontos: mindennap! írjunk le egy szót egy cetlire. Ne gondolkozzunk, mi az a szó. Lehet, hogy az jut eszünkbe, hogy bárány, talán az, hogy nokedli, mindegy, csak írjuk le. Aztán ezt a cetlit rakjuk egy átlátszó falú dobozba. Az IKEA-ban is árulnak ilyet, de teljesen mindegy, hogy hol veszik. Viszont az fontos, hogy egy pincében kell tárolni. Bármelyik pince nem alkalmas erre, csak a téglafalú pince, amiben legalább három hete nem gyújtottak fel villanyt. Vigyük le a cetlikkel teli dobozunkat, de vigyázzunk, nehogy feloltsuk előtte a villanyt. Botorkáljunk csak, botladozzunk! Azért persze vigyázva az anyagra, nehogy hasra essünk vele. Egy hónap elteltével menjünk le a pincébe, megint csak muszáj hangsúlyoznom a sötétség fontosságát, nyissuk ki a dobozunk tetejét, majd hagyjuk el a pincénket, de vigyázzunk, csak a saját lábnyomunkba lépjünk visszafele. Teljen el egy hét, menjünk vissza a dobozunkhoz, zárjuk le megint. Gyorsan szaladjunk fel a pincelépcsőn a házba, majd a kandalló melegétől izzadva vegyük kezünkbe a dobozt.

Ekkor a falu zeneiskolájának gondnoka, Lobogó Teó felnyújtotta kezét, és megkérdezte, hogy mi van, ha nincs kandallója. Roszak Róbert végigmérte, majd engedékenyen azt mondta, hogy jó a gáztűzhely is.

– Szóval vegyük kezünkbe a dobozt, és jól rázzuk meg. Rázás közben gondoljunk valami szomorú dologra, majd nyissuk ki a tetejét, próbáljunk belepislogni a dobozba, de úgy, hogy betűt találjon a könnycsepp. Zárjuk vissza, és folytassuk a rázást. Aztán újabb nyitás következik, most az izzadt homlokunkról csöppenjen rá a lapra a verejték. Csukjuk a dobozt, folytassuk a rázást. Következő nyitásnál tépjünk ki egy marék hajat, és dobjuk a dobozba. Zárás, rázás, majd hívjunk be valakit az utcáról, fontos, hogy ne családtag legyen, de lehetőleg rendőr. Nyissuk ki előtte a dobozt, és kérjük meg, hogy mosolyogva húzzon ki egy szót a dobozból. Jegyezzük fel. Majd újra és megint, majd megint és újra! Amíg el nem készülünk a verssel. A dobozt égessük el, vagy tegyük el későbbre.

A Petőfi Sándor önképzőkör tagjainak volt még pár kérdésük (hogy kell rázni?, jó-e fonott kosár?, az üveg?, muszáj-e mosolyogni a húzónak?, lehet-e tűzoltó vagy határőr?), amikre választ kaptak, és miután a Költő Coach elhagyta a falut, mindenki reménykedve hajtotta álomra fejét. Talán már jövő hónapban sikerül! Ha így nem, akkor hogy?

Hogy mesémet rövidre fogjam, végül mindannyiuknak sikerült bejutniuk az irodalmi élet krémjébe, a dobozos trükk mindegyik szerkesztőnél bevált, de még hogy! Az irodalomtudomány a Tizenketteknek nevezte el őket. Terebélyes Márton posztumusz Kossuth-díjat kapott, Lobogó Teó pedig háromszoros Kosztolányi-ösztöndíjas lett, Rozika egy vidéki újság performanszrovatát vezette. A többiekről már nem is beszélve.

A siker nem változtatta meg őket, de azért egy picit büszkébben haltak meg, mint ha nem fogadták volna meg Roszak Robi tanácsait.

NÉMETH ZOLTÁN

„OLYAN SZÉP, HOGY NEKROLÓGNAK IS MEGTESZI"

Bevezetés Tsúszó Sándor kritikusi pályafutásába

Az 1907-ben Ederden született Tsúszó Sándor a szlovákiai magyar irodalom par excellence költője, akit abban az esetben is költőként tartana számon az irodalomtörténet és a közvélekedés, ha egyetlen sort sem írt volna le. A jelenleg Wakanaiban, Pápua Új-Guineában élő 115 éves költő kritikusi pályafutása eddig jórészt homályban maradt, hiszen elvakítja azt pazar szépírói tevékenysége, a hatástörténetbe helyezett versek és prózák örvénylő energiája.

Mivel birtokomban vannak Tsúszó 12 éves korától 112 éves koráig írt feljegyzései és vonalas füzetekben vezetett naplói, bizton állíthatom, hogy Tsúszó számára a kritikusi tevékenység szépirodalmi céljainak kísérőjelensége volt. Azért olvasott irodalomelméleti tanulmánykötéteket, irodalomtörténeteket, azért követte az irodalmi lapok kritikarovatát, mert a tökéletesség iránti vágyában mintegy „külső" perspektívából is kontrollálni szerette volna saját szépirodalmi tevékenységét, a szövegalkotás fázisait és hatásmechanizmusait. A megértés – imitáció – ráépítés fázisainak feszültségében manifesztálódó Tsúszó-kritikák éppen ezért a költő versről és prózáról kialakított aktuális véleményének kontrollindikátoraként értelmezhetők.

Ebben az esszében terjedelmi okok miatt sajnos nem tudunk foglalkozni Tsúszó Sándor kritikáinak teljes spektrumával, ehhez több önálló monografikus feldolgozás szükségeltetne. Nem tudunk kitérni részletesebben arra sem, hogy az 1920-as években a heideggeri „In-der-Welt-sein" logikáját követve és némiképp félreértelmezve Tsúszó hogyan írt verses kritikákat, sőt ismeretes kritikaeposza (!) is, mint ahogy az 1930-as években írt kritikaregényeire sem térhetünk ki (ez utóbbi műfaji jellegzetességeit Peter Macsovszky, azaz Macsovszky Péter szlovák nyelven írt *Tantalópolis* (2015) című regényében látjuk visszaköszönni). Éppígy terjedelmi okok miatt nem foglalkozhatunk azzal sem, hogy voltak olyan évek, sőt volt évtized (1982–1992), amikor Tsúszó a feminizmus hatására csak és kizárólag nők által írott művekkel foglalkozott, az „écriture féminine" szellemében, sőt évekig csak és kizárólag női néven írta kritikáit, tökéletes női alteregókat hozva létre az olvasott-értelmezett könyvek ideális olvasója számára. Nem, nem foglalkozhatunk kizárólag interpunkciókból álló kritikáival sem, amelyeket varsói évei (1948–1970) alatt kísérletezett ki, sem azzal a technikával, amely által szóról szóra haladva, minden szó helyére rákérdezve, sőt a szavakat és helyüket egymás után minősítve egy tízpontos skálán, tulajdonképpen egy olyan értékelő mechanizmust, kritikai kottát (!) dolgozott ki (1978–1981 táján), amely egy-egy irodalmi alkotást az elejétől a végéig szavanként pontozott és kommentált. És így tovább.

Bennünket sokkal inkább érdekel most az az anekdotagyűjtemény, amely az említett füzetekben elszórva jelent meg, és ha a jövőben valaha sor kerül majd Tsúszó Sándor összes műveinek, sőt Tsúszó műveinek kritikai kiadására, akkor az *Anekdoták* minden bizonnyal megérdemelne egy önálló kötetet. Ebből az is belátható lesz majd, hogy Tsúszó kritikusi pályája korántsem volt konfliktusmentes, sőt – mint azt ő maga meg is fogalmazza – „...az irodalom – benne az önmagában vett szépirodalommal és irodalomkritikával – mindig is a priori a konfliktus terepe. Ott, ahol szövegek verekednek, az emberek között is elcsattan egy-két valódi vagy képzeletbeli pofon." (Tsúszó Sándor, 45. füzet, 1965/1966)

Tsúszó többször visszatér kedvenc anekdotáihoz, újra- és újraértelmezi azokat feljegyzéseiben, naplóiban. Ilyen például az az eset, amikor egyik kritikája után, december közepén telefonon felhívta őt az Alanyi Költő, kikérte magának a kritikát, a kritikában Tsúszó által bírált kifejezéseket, mint például a „világszép szemeim"-et. Az Alanyi Költő ezeket a kifejezéseket iróniának nevezte, amely iróniát Tsúszó (vélhetően korlátolt értelmezői horizontja miatt) nem volt képes felismerni. Ez után többször elismételte, hogy Tsúszó elrontotta a karácsonyát, „elrontottad a karácsonyomat", ismételte meg többször is. Az eset azáltal eredményezett egyre magasabb amplitúdót, hogy a telefonvonal folyton megszakadt, „elrontottad a karácsonyomat", reccs, süket csönd, csörgés, „ott hagytam abba, hogy elrontottad a karácsonyomat", mindez ötször, hatszor, a végén feltételezve, hogy Tsúszó minduntalan leteszi a telefonkagylót. A nyolcadik félbeszakadt mondat után aztán már nem jött hívás, néma maradt a telefon.

A feljegyzésekben többször találkoztunk az Avantgárd Költővel is. Tsúszó éppen Pozsonyba utazott, és a lévai autóbusz-pályaudvaron észrevette az Avantgárd Költőt egy közös ismerősük társaságában. Sajnos, már nem tudta észrevétlenné tenni magát. Amikor kölcsönösen bemutatták őket egymásnak, az Avantgárd Költő örömteli rikkantást hallatott: „Ó, hát Te vagy a Tsúszó Sándor! A Főszerkesztő Úr már értesített, hogy írtál a legújabb kötetemről." Miután Tsúszó óvatosan jelezte, hogy a kritika nem lesz egyértelműen pozitív, az Avantgárd Költő beléfojtotta a szót: „Nem számít, lehet negatív kritika! Az a fő, hogy írjanak az emberről! Nekem nem számít!", és megveregette Tsúszó vállát. Pár hét elteltével, miután az Avantgárd Költő elolvasta a Tsúszó-kritikát, egymás után hívta fel telefonon az ismerőseit, kritikusokat, irodalomtudósokat,

legalább tíz-tizenkettőt azzal, hogy „írjatok Tsúszó ellen!". (Sajnos, minden eredmény nélkül, pedig a Tsúszó-recepciónak minden bizonnyal hasznára vált volna egy ilyen reflexiócunami.) Aztán néhány év elteltével találkoztak egy irodalmi rendezvényen. A WC-ből kifelé menet az Avantgárd Költő odalépett Tsúszóhoz, és azt mondta: „Neked kell lépned! Én meg tudok bocsátani!"

A füzetekben találkozhatunk azzal az esettel is, amikor a megbírált könyv szerkesztője hívta fel Tsúszót, mondván: „Tanulj meg olvasni!" Majd egy későbbi alkalommal hisztériás rohamot kapott Tsúszó okfejtésétől, és így reagált rá: „Tudom, Tsúszókám, hogy ti mindnyájan dilettánsnak gondoltok engem, én belelátok a fejetekbe, látom a gondolataitokat, engem nem vertek át!" Az eset további stációinak ismertetésétől időhiányra hivatkozva most eltekintünk.

Tsúszó a magyar irodalom külföldi fordításaival is többször foglalkozott, számára – mint igazi „transzkulturális kozmonomád"-nak (Ariana Dagnino) – a fordítás a létezés metaforája volt. Az egyik fordításkritikája után a kötet kiadójának vezetője felhívta Tsúszó főnökét, a Párizsi Magyar Kulturális Intézet attaséját, mondván, nem várta volna éppen az intézet alkalmazottjától, hogy „a magyar irodalom rossz hírét kelti" külföldön, és „a saját fészkébe piszkít". Az attasé behívatta Tsúszót, és hosszasan ecsetelte, hogy itt, Franciaországban, a nemzetközi helyzet miatt amúgy is feszült környezetben „mi, írók amúgy is kultúrmissziót töltünk be", és „nem kelthetjük a magyar irodalom rossz hírét", „nem piszkíthatunk a saját fészkünkbe". „Ha egy fordítás annyira rossz, amit én elképzelni sem tudok, de tegyük fel, hogy mégis, akkor egész egyszerűen NE írjunk róla" – tette hozzá az attasé.

Persze Tsúszó naplójában a kritikusi pályafutását kísérő elismerésekre is bőven találhatunk példákat. Így számos alkalommal említi a Tudós Költőt, aki egyszer ezt az üzenetet juttatta el Tsúszóhoz (a levélkét Tsúszó kivágta, és beragasztotta füzetébe): „Ajánlom soraimat Tsúszó Sándornak, a kiváló kritikusnak, aki annyira tökéletesen érti önmagát, mint amely tökéletességgel értelmez irodalmi műveket!"

Tsúszó füzetei mozaikszerűen tárják elénk egy gazdag és végeérhetetlen pálya kavargó irodalmi életének darabkáit: neopozitivista igénnyel írt, idézetekből felépülő részleteket követnek hermeneutikai eszmefuttatások, amelyekben értelmezi az egyes anekdotákat, ezt gyakorta destruálja, új konstrukciókat vázol fel, amelyeket tágabb, hatalomelméleti diskurzusba helyezett, miközben olyan kulcsszavak mentén haladt, amelyek a szellemtörténettől a kritikai növényelméletig terjednek.

Így aztán nem csoda, ha rendkívül bő példatárat találunk arra, milyen elismerő kijelentések szegélyezték-szegélyezik Tsúszó Sándor kritikusi pályáját. A Nagy Irodalomtörténész például saját kezűleg írt levelet küldött Tsúszónak, amelyben azt ecseteli, hogy „Nagy Műved belátásait majd csak a jövő generációi fogják értékelni."A Korszakos Költő egy Tsúszó-szösszenetre, -recenzióra úgy reflektált, hogy „Tsúszókám, Te ha csak rögtönzöl, az is működik!", míg a Tudós Költőnőtől ilyen üzenet áll a 72. füzetben: „Sanyi, ilyen gyönyörűen még sose írtak rólam, köszi!"

Mint írásom elején említettem, ha méltóképpen próbálunk közelíteni Tsúszó Sándor kritikusi pályafutásához, akkor minimum 500 oldalas monográfiát kellene szentelnünk neki, kitérve a Tsúszó-kritikákra és a *Füzetek* anekdotáira egyaránt, valamint a kritikákban elemzett könyvekre, illetve elhelyezve mindezt a korabeli recepció keretei közé, továbbá a kortárs magyar és világirodalom szépirodalmi, irodalomelméleti és irodalomkritikai folyamataiba. Tsúszó fenomenális költői, műfordítói, multimediális és kritikai pályafutása kapcsán azonban arra is utalhatunk, hogy nem tenne jót az életműnek, ha pusztán egyetlen ilyen szempontú monográfia születne meg. Nem! Tsúszó kritikai pályafutásáról legalább hat-hét 500 oldalas monográfia szükséges, hogy

az irodalmi élet különböző pozícióinak perspektívájából táruljon fel e sokszínű és sokhangú életmű gazdagsága. És természetesen legalább tíz-tizenkét 500 oldalas monográfia lenne szükséges a költő Tsúszó Sándor lírai nagyságának, ha nem is a feltérképezéséhez, de minimálisan a megsejtéséhez.

Szerény írásom csak a kezdőlökést kívánta megadni ehhez a „nem megspórolható" feladathoz, remélem, sikerrel. És addig is, amíg az életmű méltó értelmezése várat magára, a 71. füzetből vett idézettel búcsúzunk, amelyet a Nagy Multimediális Teoretikus írt Tsúszóhoz:

„Most jutott el hozzám szerény könyvemről írott alapos méltatásod – köszönöm a neki szánt figyelmet, a szempontgazdagságot, a szakmaiságot, szóval mindent. Ahogy egykor egy nyugdíjba vonuló főiskolai kolléganőm mondta, miután elolvasta az általam írott kitüntetési fölterjesztését: »Olyan szép, hogy nekrológnak is megteszi.«"

MOHÁCSI BALÁZS

VERS AMELYNEK A SZERKESZTŐ KÉRÉSÉRE MEGVÁLTOZTATTAM A CÍMÉT

egyszer meg akartam írni hogy el akartam menni
a fiatal pornósztárok találkozójára de végül
sosem jutottam el vagy sosem jutottam be
aztán a kino is bezárt és most már az fpt is
csak névleg létezik azt hiszem ritkán vagy a tagok külön-külön

egyszer utólag betoldott zárójelben arra gondoltam
meg kellene magyarázni az előző szakaszt hiszen
egyszer egy kritikusnál nem mentek át a pécsi reáliák
na jó igazából több olvasónál sem de ez egy anaforás vers úgyhogy
egyszer arra jutottam guglizzanak rá ahogy én a budapesti dolgokra ha érdekelnek egyáltalán

egyszer vissza akartam lopni egy mondatot
amit a balatonfüredi fordítóház verandáján mondtam
részegen bepötyögte a telefonjába hogy az legyen a 61. mondata
talán a szalagavatótáncunkról talán az amerikai zenekarról beszéltem
chaos chaos az amőba latin neve legalábbis azt hiszem

egyszer egy 000LÓFASZ című fájlba kezdtem el gyűjteni az új verseimet
egyszer elégiát akartam írni iggy popról
egyszer elsírtam magam a joan jettről szóló dokumentumfilmen
egyszer leírtam azt a mondatot hogy a szeretetinkubátorban pénteki nap sütött
fekete angyal amikor rád néztem rózsaszínű fény gyúlt a tarkóm mögött

egyszer az rímelt apámra hogy epe
egyszer nem sokkal később perforált apámban az epe
egyszer egy rossz versben azzal vicceltem hogy nem akarok rosszmájú lenni mint az apám
egyszer nem sokkal később begörcsölt az epém
egyszer azt gondoltam van karma vagy a költészetnek van hatalma

szóval amikor a hétköznapok ihlettelenségéről beszélek
akkor a vegyesfajú társas kifutónkról beszélek
és amikor beszélek a költészetről az élet-
ről beszélek és fordítva amikor beszélek
az életről a költészetről van szó

egyszer azt gondoltam ez egyszerű
avantgárd szemfényvesztés vagyis egyszerű
duma de aztán és ez már nem volt olyan egyszerű
elkezdtem írni és akkor egyszerű-
en *ez* történt bonyolult lenne elmagyarázni el is rontom inkább egy egyszerű
viccel

egyszer kizökkentem a formámból és talán nem is találtam vissza
egyszer azt gondoltam ezt örökké lehetne folytatni
de aztán nem sokkal később azt gondoltam hogy ***ez*** a vers kicsit talán simonmarcis
és nemrég épp azzal utasítottam vissza valakinek a versét hogy túl simonmarcis
aztán egyszer csak úgy döntöttem nem érdekel minden más egyébként is kassákos

egyszer jóval később helyesbíteni akartam
azt mondani hogy billy collins vagy hera lindsay bird
de egyszer csak elfelejtettem és egyébként sem voltam
biztos abban hogy helyes-e utólag betoldani vagy csillagozni kellene inkább kérdőjel
aztán egyszer ismét eszembe jutott és akkor megírtam ezt a szakaszt is

egyszer eltűnődtem ezen-azon és akkor fölháborodtam
hogy vannak 21-edik századi emberek akiknek a derekát ideológiák feszítik
akartam is mondani erről valamit de éppen zuhanyoztam
kivételesen tehát nem a vécén ültem de a fürdőszobában voltam
ám mire kiértem elfelejtettem mi is lehetett volna a magvas üzenet

esetleg annyi hogy
én MOHÁCSI BALÁZS vagyok
és mostanában
a hatos úton járok
hazafelé.

ELJEGYZÉS (2013),
VEGYES TECHNIKA, FÉNYVISSZAVERŐ REFLEXFÓLIA,
JELZŐTÁBLA, 105X76 CM

FERDINANDY GYÖRGY

HAJNALI HANGOK

Réges-régi hangok. Szófoszlányok. Szeretném megőrizni őket. Átadni öcsémnek, húgomnak, a fiaimnak.

Felsorolom őket, egyiket a másik után. Nekem könnyeket csalnak a szemembe. Az utánam jövők számára talán már érdektelenek.

Reggel, fogmosás után például én még ma, nyolcvanas éveimben is szorgalmasan gargarizálok. Miközben minden reggel apám hajnali toroköblítésére gondolok. Gargarizálni tőle tanultam. De ne siessünk.

Hajnalban mindennap kint hallgatóztam a fürdőszoba előtt.

– Gyere be! – apám elmagyarázta, hogy mire szolgál a toroköblögetés. Azóta is így kezdem minden napomat.

Aztán apa Mucinak szólítja anyámat, ő pedig félálomban Pofinak. Ki tudja ma már, hogyan becézték egymást a szülei, mielőtt felkel a nap.

Más hangok. A reggelizőkocsi előtt apa vékony oszlopokra szeleteli a friss kenyeret, megpirítja, a lágytojásba mártogatja. Ezek a kárókatonák. Azóta se hallottam ezt a furcsa nevet – kivéve, ha a halastavak nyúlánk madarairól esik szó. De a kárókatonákért sorban álltunk, gyerekek. Belemártogattuk őket a langyos tojásba. Finomabbat azóta se ettem. Ropogtatom az illatos kárókatonát.

Anya szigorú asszony, de apánk igényli a kényeztetést. Kishúgom például *Puppy. Puppybaba*. És csak utána mi, a többiek. Aztán ülünk az asztalnál. Ebédelünk. Vasárnap van. Apánk kezéből kiesik a kés. Elügyetlenedett. Félrenyel, köhög. Cigányútra ment. Leeszi magát. Ne nevessetek, kéri anyácskám.

Bácska–Baja–Pécs. Húgom felkapaszkodik az ölébe. Légiveszély. Anya hangja. Megyünk a légópince felé. Fel, fel, vitézek, a csatára! Légiveszély, Budapest!

És az utolsó emlék: ülünk egy fehér kórházi szobában.

– Tedd a kezemre a kezed! – apa hangja. Ráteszem, langyos és meleg. Múlnak a napok, a hetek.

Ilyenkor, hajnalonta most is érzem. És hallom a hangját. „Fiacskám, tedd a kezemre a kezed!"

SZÓL A KAKAS

Ezen a világrészen minden más. Hajnalban nem bőgnek a tehenek, és nem kukorékolnak a kakasok. Egyre távolabbról hallom őket, ha Almáskeresztúrról álmodom. Még nem kelt fel a nap, amikor Disztl Miklóséknál az alvégen rázendítettek a kakasok.

Így indult útnak nap mint nap az élet, ahol csak felnőttem, a Fácánosban, Kisdorogon. Csak most jövök rá, ezen a világrészen, hogy az ilyen hajnali hangok milyen fontosak. A telepek lakói errefelé türelmetlenek. Nehezen viselik el a számukra szokatlan, idegen zajokat. Ki és miért tartana baromfit egy huszadik emeleti balkonon vagy egy lakónegyedben! Hatósági rendelet tiltja a rikácsoló szárnyasokat.

*

Azt hittem, én is álmodom, amikor a minap megszólalt a közelben egy kakas.

– Hallod? – ráztam meg a feleségemet.

Hosszú, fájdalmas rikoltás borzolta fel a hajnalt. Felültünk.

– Ennyi! – legyintett. – Reggel levágják.

– Vagy kiutálják.

Reggel a rend őrei már házról házra járva kereste a rendbontó szárnyast.

– Kit zavarna! – békítgettem a biztonsági őrt, aki vállvonogatva felelt: ha egyszer tiltja a törvény, ha egyszer nem szabad, akkor nincs mit tenni.

Ezen a világrészen nincsenek évszakok. Se tél, se nyár. Ősszel nem költöznek el, és tavasszal nem csiripelnek a madarak. Amerikai álom. Akik itt élnek, és megtehetik, azok délig alszanak. Most azonban mindennap, újra meg újra, megszólalt a kakas.

– Hallod? – suttogta feleségem. Nemsokára felkel a nap!

*

A magányos sírás azonban lassan elbizonytalanodott. De nem tűnt el teljesen: megszólalt most már este is. Nem tudta kivárni, hogy felkeljen a nap.

– Majd megvirrad már! – biztattam szipogó asszonyomat.

Egyszer csak vége lesz ennek a hosszúra nyúlt pandémiának. Tülkölnek újra a gyárak, és visszajönnek az énekesmadarak. Akárcsak ők, majd útnak indulunk mi is, hogy visszatérjünk a fészkembe. Keresztúron újra bőgnek a tehenek, és kukorékolnak a kakasok.

Csak most ez a csend. Falom az utamat: múlnak a napok. A trópusi szárnyas elhallgatott.

NAVARRAI MÉSZÁROS MÁRTON

FERDINANDY GYÖRGY ÁLMODIK

Hamvazószerda. Ferdinandy György már nyolcszázhetvenkilenc napja nem járt a szülőföldjén. Az elmúlt két és fél évet a floridai Miamiban, a Tamiami Trail vonalától és az Everglades mocsaraitól nem messze fekvő tengerentúli (tengereninneni) otthonában töltötte.

Hajnalban, amikor egymásnak csicseregtek a szajkók, egyik fáról a másikra szálltak a sirató gerlék, és kihúztak a nílusi ludak a kert előtt elterülő tavacska vízéről, szemerkélt az eső. Néhány órával később, mikor az író felébredt, és elvégezte napindító rutinjait, a szakadozó felhőzetet verőfényes napsütés váltotta. Együtt reggeliztünk a kertre és a kóbor macskáinak – Gatónak és Negrónak – épített bázisra néző üvegajtó mellett.

Ma van hamvazószerda?, kérdezett vissza, miután mondtam, hogy elmegyek az esti szentmisére a Guadalupei Miasszonyunk tiszteletére emelt templomba. Ahá, *hamvas szerda*, ízelgette a nagyböjt kezdőnapjának régies elnevezését. Felidézte anyai nagyapja, a főváros ostromakor bombatámadás áldozatává lett fül-orr-gégész professzor emlékét. Hívő ember és tudós volt: szociális érzékenységgel megáldott orvos, igazi humanista. Vallásos nevelést tulajdonképpen csak tőle kaptam, mondja, ő beszélt nekem először az Emberfia tanításairól, Jézus szocializmusáról. Ma is a fülembe csengenek a szavai.

Amikor megkérdeztem, szokott-e még álmodni róla, azt felelte: igen, reggelente mindig ő vitt a mackós iskolába. Hajnalonta gyakran álmodom arról, hogy kézen fogva vezet le a hegyről a Németvölgyi útra.

Barátom mindennap álmodik. Ahhoz a generációhoz tartozik, amelyiknek még fekete-fehérben kavarognak az álmai. A nyugalom utóbbi éveiben végérvényesen trópusivá vált: reggel nyolc-kilenc körül ébred, későn kel ki az ágyból. A délelőtti órában elköltött reggeliig van ideje átgondolni, miről szólnak az álmai. Ha nem felejti, hogy az előző éjjel merre kalandozott, délelőtt és kora délután elmeséli egy fehér papírlapon.

Gyakran csak foszlányok maradnak az álmokból. Máskor teljes történetek, életutak bontakoznak ki, rég nem látott arcok – beteljesült vagy plátói szerelmek, barátok és útitársak, ismerősök, kollégák, családtagok és szülők – derengenek fel.

„És jön a következő hajnali álom", írja készülő kötetének (*Szól a kakas*) a gödöllői gyermekkor éveit újramondó szövegében. „Puszta véletlen, hogy álmaimban a Hegy déli oldala eszembe jutott. Az Adlersberger rizlinget, a bajorok borát is csak álmomban kóstolgatom", állapítja meg a *Túl a Sashegyen* című, szűkebb pátriáját megrajzoló írásában. A *Leltár*ban szomorúan rögzíti: „És már én is csak álmomban járkálok a Sashegyen." A *Háziállatok* című, felkérésre született műhelyesszéjében arra jut, nem lehet véletlen, hogy a régi emlékek éppen most keresik fel. Jelentése van mindegyiknek, üzenetértékkel bírnak.

Ugyanitt fogalmazza meg, hogy a Ferdinandy-univerzum ezen galaxisában valamenynyi prózája többnyire a saját sorsból, az elmúlt bő nyolc évtizedben átéltekből táplálkozik. Végtére is, mit tehet az író, aki hazulról nemcsak idegenbe, hanem egy kontinensnyire szakadva – s ráadásul a koronavírus-járvány miatt itt rekedve – él kisebb-nagyobb egészségügyi panaszaival? Jobb híján álmában „meglátogatja a múltat", megírja az

egyaránt hazájának számító Sashegyet és Pestet, Gödöllőt és Strasbourgot, San Juant és Miamit. Pontosítja (vagy ahogy ő fogalmaz: kisatírozza a fehér foltokat) az életművében hiányosnak számító részleteket, újramond és újraír számtalan történetet. Családi titkokat tár fel, társadalmi igazságtalanságokon háborog, irodalmi kérdéseket elemez.

A *Szól a kakas* kötetkonstrukcióját (miként az elmúlt tizenvalahány évben a Magyar Napló kiadásában megjelent könyvek többségét) látszólag csak a megírás időbelisége építi. Valójában azonban nem így van: a 2021 nyara és 2022 tavasza között született írások első része az egykori kisfiú autofikció tárgyává tett gyermekkorát meséli el. Az énelbeszélő, aki folyton önmagát keresi és értelmezi, felidézi a második világháború borzalmait, megfesti szülei portréját. A második ciklusban már az 1956-os szabadságharc után járunk: sikerült megvetnie a lábát idegenben, francia íróvá, férjjé és apává érett. A kötet szépprózákat tartalmazó első része enumerációval zárul, az immár megöregedett író végigveszi élettörténetének fontosabb mozzanatait, jelképes fordulatait, a régi társakat. Mulasztásait, gyarlóságait sem hallgatja el, s ha valamit megbánt, vagy ha valamivel elégedetlen, azt sem titkolja.

Az emlékezést és a kiegészítést ezúttal is széljegyzetek, rövid elmélkedések zárják irodalomról, konkrét kötetekről és filmekről, járványügyi intézkedésekről, hazaszeretetről és a karanténlétről. Az élet a trópusokon próbára teszi a testet és a lelket is. Ha Ferdinandy azt állítja, nincs mondandója, akkor is van. Igaz, az elmúlt két és fél évben nem hagyta el Miami határát, jobbára a házából is alig lépett ki, de így is felsorakoztat egy csomó témát, amelyekről érvényeset tud mondani.

Megírtam az utolsó írást, fordul felém a napi penzum teljesítése után. Kezembe adja a dolgozatot. Vékony nyelű, szürke gerincű, feketén fogó tollal, nagy ákombákom betűkkel teleírt papírlapok. Öt-hét oldal, felül számozottak. Megbeszéljük, hogy legépelem, szerkesztem, és beillesztem a kéziratba.

Az nagyon jó lesz, feleli. Te pedig még írsz hozzá egy utószót, s akkor be is fejeztük.

Hamvazószerda van, késő délután, lezárjuk a kéziratot.

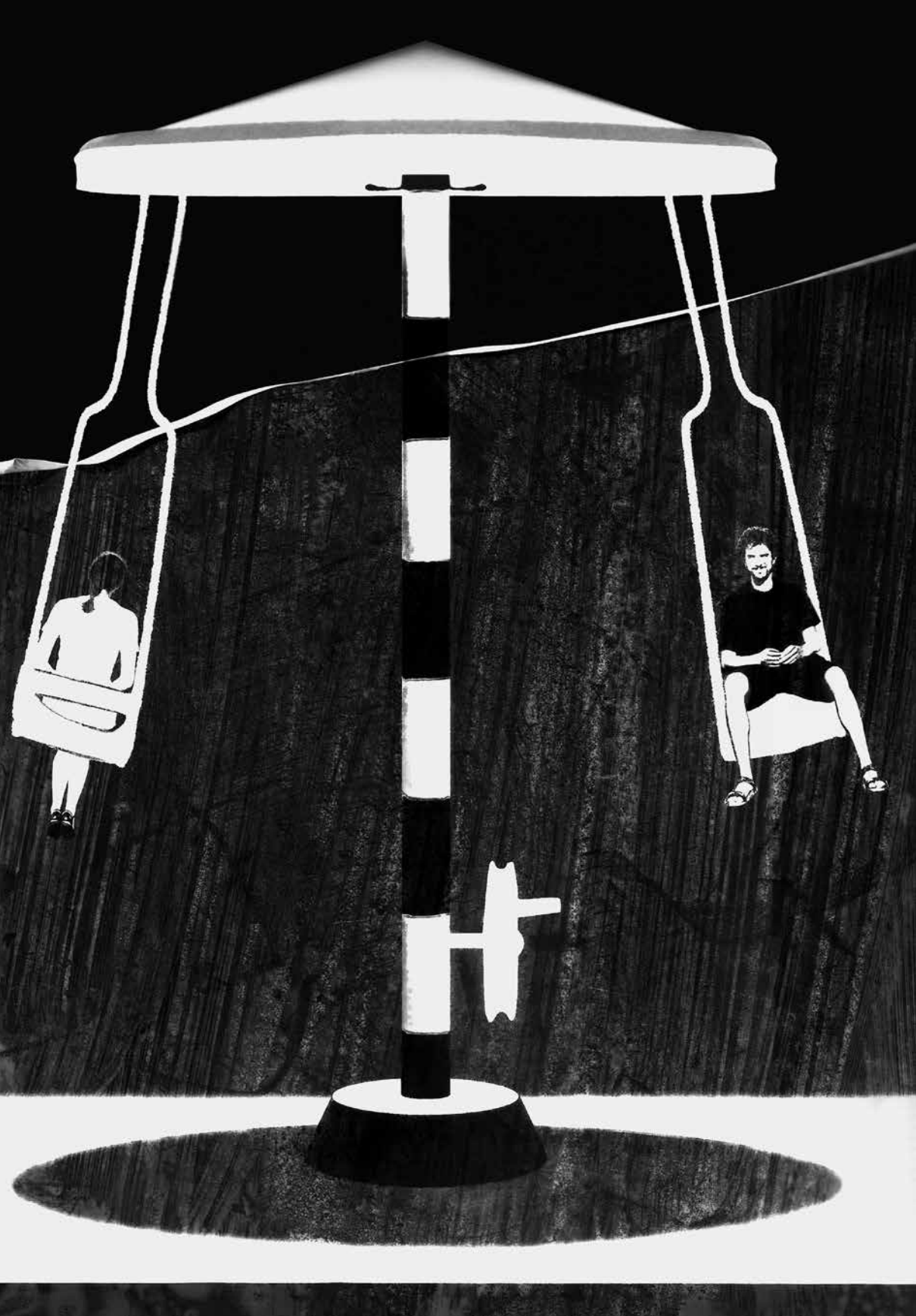

ORBÁN OTTÓ

VOJTINA RECEPCIÓESZTÉTIKÁJA

manapság valamire való költő
nem kezdi úgy a versét hogy ó jaj
és nem folytatja úgy hogy hová lett ez meg az
még kevésbé úgy hogy a mélységből kiáltok hozzád uram
tudja amit tud
ő is jól van informálva
emilezik
csatornát vált a távirányítóval
látja mi van hogy
az énköltészet kiment a divatból
és a tavalyi toposzok oda kerülnek ahová valók
a kukába a rohadó salátalevelek közé
különben is költőnek kuss ha komoly dolgokról van szó
az irodalom egyetemes jelenség tehát az egyetem felségterülete
és ez nagyon is jól van így
nincs szebb mint a bíbor alkonyatban hazafelé tartó tanszemélyzet
a lenyugvó nap sugarában
meg-megcsillan ércsisakjuk és kengyelvasuk
kezükben kétélű kard az átértékelés
senki sem műveli náluk magasabb szinten az elméletet
márpedig az elméleten múlik minden
elmélet nélkül a vers csak a bolygó hollandi hajója
jól is néznénk ki trendek és tőzsdeindex nélkül
ha nem tudnánk hogy a mai napon
hány pontot emelkedett kosztolányi hányat esett babits
a multikulturális játszótéren mindeközben
a csengő hangú tanszékek kánonban énekelnek
és kemény profi teniszt játszanak
most én adogatok és te fogadod
majd fordulunk
és te adogatsz és én fogadom
megfelelünk a korszak elvárásainak
reflektálunk egymás textusára
ami mindkettőnknek előnyös
köztudott hogy
a reflektálatlan textus nem üdvözül
a reflektált viszont igen

MEGSZAKADT PÁRBESZÉD (2011),
VEGYES TECHNIKA, FÉNYVISSZAVERŐ REFLEXFÓLIA, JELZŐTÁBLA, 50×70CM

tizenöt semmi harminc semmi negyven semmi
ennyiből már bőven kijön egy könyv
bizony mondom neked
ha nem botlasz bele minden szir-szar emberi gondba
de koncentrálsz és ahogy azt joggal várják tőled a múzsák
hozod a mérkőzéslabdádat
fölkerülhetsz még a profik rangsorában
a kis nyelv költőjének elérhető legelőkelőbb
hatezerhatszázhatvanhatodik helyre

DÉRCZY PÉTER

A MESTERSÉGRŐL ÉS A KÖLTÉSZETRŐL

Orbán Ottó: *Vojtina recepcióesztétikája*

Másodszor „botlom bele" Orbán Ottó *Vojtina recepcióesztétikája* című versébe, legalábbis úgy másodszor, hogy írnom is kell róla, mert amúgy nem is tudom, hányszor olvastam csak akkor, amikor verseit összegyűjtöttem és sajtó alá rendeztem. Pedig nem is tartozik a kedvenc verseim közé, és azt is nyugodtan elmondhatom, hogy a hatalmas életműben Orbán Ottónak bizony nem ez a műve a legjobb, magamtól talán soha nem választottam volna elemzésre. Így több mint másfél évtizeddel ezelőtt Sipos Lajos irodalomtörténész felkérésére, egy tanulmánykötet számára írtam egy meglehetősen részletes elemzést róla, s ennyi idő után az *Eső* főszerkesztője kért valami hasonlóra; hogy ugyanis miként tekintek e műre *most.* Zavarban voltam és vagyok, mert elsőre azt gondoltam, nem valószínű, hogy mást gondolok a versről, akár ennyi idő után sem, nem valószínű, hogy jobbnak, szebbnek fogom látni, mint valamikor, és nem hiszem, hogy jobban fogom szeretni, mert őszintén szólva nem nagyon szerettem. Orbán Ottónak a költészettel is foglalkozó művei között jó pár sokkal szerethetőbb és lebilincselőbb van, mint a *Vojtina recepcióesztétikája.* Az viszont mindenképpen mellette szól, hogy talán sokkal pontosabban és tisztábban átlátható benne az, hogyan is gondolkodik a költő önmagáról, a költészetről (s benne saját működéséről) s a korszak viszonyáról e költészethez, a versíráshoz, sőt magához a költőhöz mint teremtő erőhöz és mint valóságos emberi alakhoz. De először mégis arról legyen itt pár szó, amit korábban éppen csak halványan megemlítettem.

Orbán Ottó korai költészetét, elsősorban a hatvanas években, erősen megérintette az avantgárd és az úgynevezett amerikai „beatköltészet", élén Ginsberggel, Corsóval. Ennek jellegzetes lenyomatai a nagy lélegzetű, hosszú, sokszor képileg is agyonzsúfolt művei. Ez persze hosszabb elemzést igényelne, amelyben aztán az is benne lenne, hogy e beszédmóddal, a fullasztó képi világgal a hetvenes évektől kezdve fokozatosan leszámolt, nem tagadta meg e korszakát, de nagyon éles és egyre erősödő kritikával illette

verseiben. Az indulás és a helykeresés hangneméhez képest meglepő azonban, hogy pályáján mindvégig mennyire tisztelte és magához közel érezte Arany Jánost és életművét, és nincs olyan szakasza e pályának, amikor valamilyen módon ne fordult volna oda a nagy elődhöz. S itt a „nagy elől" nem az én szegényes retorikai-stilisztikai fogásom; Orbán Ottó nem hagyott kétséget afelől, hogy pontosan így gondolkodik kettejük költészetéről és lehetséges kapcsolódási pontjaikról. Olyan sok versében foglalkozott Arannyal, hogy amikor összegyűjtötte *A költészet hatalma* című kötetének anyagát (1994), kiderült, hogy Arany Jánosról van a legtöbb verse, ennél többet csak József Attiláról írt (de ez talán egyáltalán nem meglepő), és még Vas Istvánról írt többször is, aki láthatóan igen közel állt hozzá: „nem tudom mikor gondoltam először EZ AZ APÁM", szól a *Rokonok* (1975) egyik sora. Ráadásul e művek a pálya vonalán a legváltozatosabb időpontokban tűnnek föl. Az *Arany János a Múzeumkertben* 1971-ből való, *Az öreg Arany* 1974-es, az *Arany Jánoshoz* 1982-ben született, míg az *Epilógus* 1992-ben, és itt is megjelent a vicces/tréfálkozó *Itt a Ott o levele Uszkár Kukuska fess tőhöz* (*Vojtina's Bridge over Troubled Waters*) című/alcímű vers (1993). Az egyetlen, ami Orbán Ottónak e kiváló, nagyszerű könyvéből kimaradt, az éppen a *Vojtina recepcióesztétikája*, hiszen az 1998-ban született. Ha Vas Istvánt szimbolikusan apafiguraként örökíti meg a *Rokonok*ban (a *Vas István halálára* [1992] írt versben újra hasonlóképpen nevezi meg: „apánk, barátunk, Pista"), aki „a klasszikus közvetlenség költője" (*Vas*, 1980), akkor nem meglepő, hogy Arany, a „Megfontolt Nagymester", a „mesterek közt mester" (*Arany Jánoshoz*) ugyanebben a szimbolikában megkapja a „bronz-ükapám" (*Arany János a Múzeumkertben*) szerepet e „családtörténetben". Orbán Ottó Arany-kultusza aztán odáig is elmegy, hogy furcsamód – azért furcsa, mert a posztmodern szemléletnek nem volt nagy híve – egy posztmodern gesztussal „újraírja" Arany *Epilogus*át (1877), átvéve a címet (*Epilógus*) és lemásolva a vers strofikus szerkezetét, rímképletét, zenei hangzásvilágát.

A *Vojtina recepcióesztétikája* azonban nemcsak a címében utal Aranyra (s persze rajta keresztül visszafelé tekintve ars poeticák sorára), hanem a harmadik verssorban is a nagy költőtársra céloz egy torzított idézettel: a „hová lett ez meg az" egészen nyilvánvalóan a *Letészem a lantot* (1850. márc. 19.) sorait eleveníti föl: „Hová lettél, hová levél / Oh lelkem ifjusága!". Anélkül hogy itt és most részletekbe merülnék, a versben hol utalásként, hol név szerint is fölbukkannak olyan klasszikus modern költők, mint Babits (ő idézetként és névvel is), valamint Kosztolányi. Tudjuk, hogy a Nyugat első generációja, az „alapító atyák" Arany Jánost mintegy a modern magyar költészet előfutárának tartották, legalább olyan kultusza alakult ki e szempontból, mint korábban a hivatalos irodalomértelmezésben Petőfinek (akit egyébként a Nyugat, különösen Babits híres tanulmányában [*Petőfi és Arany*] szintén nagyra tartott, csak a váteszköltő paradigmájával volt vitája). Ezzel tulajdonképpen nagyon széles ecsetvonásokkal föl is vázoltam, hogy milyen költészettípus vagy -ideál, illetve költői magatartás fejthető ki Orbán Ottó művéből. Persze bánjunk óvatosan a szavakkal: a költő ebben a versében expressis verbis nem szól erről, csak közelítően utal rá, amikor épp ezeket a költőelődöket idézi meg így vagy úgy. Egyetlen sorban azonban mégis közvetlenebbül árul el valamit arról, hogy miként képzeli el a huszadik század végén a költői létet: „az énköltészet kiment a divatból", azaz valójában kigúnyolja a posztmodern szemlélet azon részét, mely az énnek éppen a relativizálódását jelzi. Más Orbán-versekből jól tudjuk, hogy a költő, bár valóban szembenézett az énvesztéssel, az identitás problémáival, a viszonylagosság lehetőségeivel, és ez verseiben – különösen időskori műveiben – mind formai, mind szemléleti változásokat is eredményezett, amennyiben minden ellenérzése dacára közeledett a posztmodern versalakításhoz, de azt az alapelvét, hogy tudniillik van egy „sugárzó, szilárd mag", s hogy a „[d]arabjaira szétesző személyiségünk / minden szilánkjával az Egészre mutat" (*A*

sugárzó, szilárd mag), soha nem adta föl. Nyilván ezért fontos mintegy megerősítésként az Arany János–Babits–Kosztolányi vonulat felsorakoztatása, azaz a Vas Istvánról írt, de Aranyra legalább ennyire érvényes klasszikus közvetlenség, valamint a klasszikus modernség felmutatása. (Zárójelben kell megjegyeznem, hogy másfél évtizeddel ezelőtt valamit nem ismertem föl; abban a sorban, hogy „nem kezdi úgy a versét hogy ó jaj", én csak Babits nagy versének refrénjét láttam meg [„ó jaj, meg kell halni, meg kell halni" – *Ősz és tavasz között*], de azóta fölmerült bennem, hogy vajon nem inkább Walter von der Vogelweide középkori trubadúr költő gyönyörű, *Ó jaj, hogy eltűnt minden* című versére [Radnóti Miklós fordításában] és „ó jaj"-jal kezdődő három nagy versszakára utalt-e Orbán – amivel természetesen még szélesebb kontextusban helyezi el a költészetről vallott nézeteit. Annál is inkább, mert már 1982-ben írt verset ezzel a címmel: *Vogelweide dallamára*, s ahogy azt a tíz évvel későbbi Arany-verssel, az *Epilógus*sal tette, itt is megidézte nemcsak a vers címét is adó híres nyitó szavait, de versébe emelte az egész mű szerkezetét és tagoltságát is – rókamosollyal mondhatnám, mintegy megelőzte a posztmodern magyarországi előretörését…)

Az említett utalások, (torzított) idézetek, azt hiszem, felkeltik a kíváncsiságot, hogy e „játékok" vajon mire, hova futnak ki. És szerintem ezzel van a baj. Nyilván sokunk számára rokonszenves, és csak egyetértően tudunk bólogatni a klasszikus modern költészet ezen ethoszára s az ebből fakadó költői magatartásra, melyben egyszerre érvényesül az a gondolat, hogy a vers az mesterség kérdése is, de ugyanilyen erővel annak a hatalma is, hogy valamit megnevezünk, aminek korábban talán nem volt neve. Orbán Ottó számára ez alaptétel, mintegy költészetének alapvetése (amit ő maga egyébként a gyerekként, kiskamaszként átélt háborús tapasztalatainak tulajdonított). Ennek az ethosznak az őrzése aztán egész költészetén végigvonul, amit többek közt Arannyal kapcsolatosan úgy fogalmazott meg: „Arany János aranypénze, / melyet nem váltottam rézre / de megőrzök". Ám miközben a magam részéről ezt a „megőrzöm és továbbírom" magatartást mint a klasszikus modernség alapvonását mélységesen akceptálom, amellett azért nem lehet elmenni, hogy a *Vojtina recepcióesztétikája* (egyébként sok más Orbán Ottó-verssel vagy legalábbis versrészlettel együtt) erősen pamflet jellegű, szatirikus, olykor kifejezetten gúnyolódó modalitása a szöveget mint verset rombolja. Persze sok tekintetben érthető az elfogultsága, sőt magyarázható is. Költészetét különböző korszakokban ugyan, és más-más aspektusból, gyakran érték bírálatok, olykor kifejezetten rosszindulatú kritikák, amelyekre a hangnemtől függően alkalmanként válaszolt is, hol versben, hol prózában, hol békésen-békülékenyen, hol csontig hatoló gúnnyal. Egyik utolsó verskötetének és abban egy egész ciklusnak a címe az, hogy: *Ostromgyűrűben*, amelynek sok más, egyéb jelentése mellett lehetséges egy olyan értelmezése is, hogy a költészete ilyen vagy olyan módon, de állandó támadások alatt van. Bizonyos értelemben ezt foglalta össze a ciklus *Műelemzők rémuralma* beszédes című darabjában imígyen: „a műszavaival mankózó műelemző receptje nyomán / még soha senki nem főzött levest… / A művészi hatás alján mindig is maradni fog valamennyi sötétség, / melyet előbb derít föl egy csatakos hímtag, mintsem az agy". A *Vojtina recepcióesztétikája* tulajdonképpen jóval korábban ugyanezt a felfogást tárja elénk, csak talán kevésbé költői nyelven és élesebb gúnnyal. De mint már jeleztem korábban, ez a fura küzdelem önmaga költészetének recepciójával végigkíséri szinte egész pályáját, bár kétségtelen, hogy (verses) reakciói, úgy tűnik, a kilencvenes években erősödtek föl. Feltételezem, összefüggésben azzal, hogy abban a korban futott föl valóban a recepcióesztétika (egyébként rengeteg új szempontot és megközelítésmódot felvető, s így termékenynek bizonyuló) elméleti irányzata, amelyre azonban az ehhez az „iskolához" tartozók sokszor általános, mindenre ráhúzható és így mindenre megoldást

nyújtó „csodaszerre" tekintettek (nemritkán agresszíven fellépve más szemléletek ellenében). Orbán Ottó tehát bár néha igaztalanul és túlzott vehemenciával támadja akár ezen elemzőket is (de versei olvasójának olykor van olyan érzése, mintha minden elméleti értelmezés ellenében is fellépne), azért van, amit nagyon pontosan lát, noha ez épp nem ebből a versből derül ki. Kétségtelen, hogy egy műalkotást nagyon sokféleképpen lehet interpretálni, el lehet menni egészen aprólékos elemzésekig (a hozzám legközelebb álló strukturalizmus, ugye, egészen a fonémákig is lehatolt, hogy feltárja egy mű mélyszerkezetét), de azért az az igazság – amire tulajdonképpen Orbán Ottó is hivatkozik, a *Vojtiná*ban indirekt módon –, hogy van egy pont, ahonnét racionálisan nem tudunk továbblépni; hogy van minden műnek, verseknek, a sűrítés révén, talán fokozottabban, egy olyan rétege, ami nem objektivizálható, nem racionalizálható, nem magyarázható; hogy van ott valami, ami hat ránk, ami a bűvkörébe von bennünket, amit érzünk, de nem tudjuk pontosan, hogy mi is az. És ez a „nemtudás" nem keverendő össze például a természettudományok egyébként nagyon hasonló vonásaival, hogy tudniillik hány olyan felfedezés volt már az emberiség történetében, amikor a tudósok tudták, hogy kell ott lennie egy elemnek, egy földrésznek vagy valaminek, s aztán egyszer csak bebizonyosodott, hogy hát valóban. Orbán Ottó költészetfelfogásában (de általában véve is) nyilván ilyen nincs, noha az azért van, hogy a versnek újabb és újabb rétege bukkan elő tüzetes vizsgálatok alkalmával, de végső válaszokat aligha kapunk. Ehhez a rejtélyhez ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy Orbán miközben kicsúfolja/kigúnyolja az egyetemek, a tanszékek „profi teniszezőit", azért hozzáteszi, hogy a baj valójában azzal van, hogy ez az „egyetemi költészet" kevéssé törődik az emberi lét nagy történeteivel. Kikerekedik előttünk (bár más versek segítségére is szükségünk van ehhez), mintha egy fénykép negatívját néznénk, az az alkotói szemlélet, mely a verset egyszerre tekinti „iparosmunkának", igazi mesterségnek, melynek elsajátítása kötelesség, és olyan különös tevékenységnek, mely kötelességszerűen és kitüntetetten az emberi „gonddal" foglalkozik.

TURCZI ISTVÁN

STILIZÁLATLAN CSEND

(A háttérben Orbán Ottó: *Vojtina recepcióesztétikája*)

Manapság valamirevaló költő
nem ír verset
és azt sem írja meg
hogy nem ír verset
Így szeplőtelen lesz
a fogadtatása
Mindenről, amit látott
hallgat
messzire űzi a szem árnyait
az utat mind elzárja
és körmeit régi szavakba vájva

hallgat, makacsul így üzen
Akkor jár jól, ha minél távolabb marad –
sűrű a rengeteg, áttörhetetlen
hangorkán, föld alatti zajok
felesleges gőzölgés, folyamatos vég
Ne most kapják rajt' az elmúlt vétkeken
hagyják csak saját levében főni
hagyják csak romokban őt:
akkor törik meg, ha jónak látja
Tétlen kezét nem emeli az égnek
a hálában úgysem lesz köszönet
hisz a költő mindennél koldusabb
hiába könyörög figyelemért
meleg könnyeket sír a papírra
és a gyengédséget soronként porciózza
fejére olvassák legjobb verseit
szemére hányják, hogy közel merészkedik
mint csillag a fenyőfák hegyéhez
s ha elérte a kritikus magasságot
jobb, ha zuhanórepülésbe kezd
Kérdőjelként mind lejjebb hanyatló
karja suhogását elnyeli az est
Ismétlődnek a napszakok
A stilizálatlan csendben
az öreg olvasólámpa alatt
egy összeégett lepke maradványai
Nézi, addig nézi, amíg szép nem lesz megint

FILIP TAMÁS

ROSSZ IDŐK JÁRNAK A KÖLTÉSZETRE

az énköltészet nekem sose ment
nem engedtem be ha kopogni merészelt
tudtam hogy az én éppen eléggé kitölt engem is
de abba nem megyek bele
hogy még a versembe is beférkőzzön
a közköltészetnek meg egyenesen befellegzett
amit annak szeretnek látni egyesek
én csak átlapozom
a másik közköltészetéhez nekem nincs közöm

annyi biztos tehát hogy rossz idők járnak az énre és a közre
de köztudott hogy régi szép idők sem voltak soha
sőt ha továbbgondolom
már azt sem tudom mi a költészet
hogy vannak-e még költők
miközben versek biztosan vannak
a csapból is versek folynak
a tiszta versekkel főzni lehetne
a piszkosakkal meg lehúzni a vécét
most hogy ezt írom
testvéres tankok zörögnek nem messze innen
ott háború van
itt maszk és home office
mi online nézzük mi nékik jelenléti harc
mi csak ahhoz értünk hogy a lövészárkokat olyan mélyre ássuk
hogy ne lássunk ki belőle
kiabálunk és hadonászunk miközben nem látjuk a másikat
és elfeledkezünk arról hogy az övé is
emberi arc
eluntam már hogy szégyelljem magam
adjátok vissza az elefántcsonttornyomat
még van annyi erőm hogy megmásszam
hatezer-hatszázhatvanhat lépcsőjét
és ígérem többé nem jövök le onnan

PETŐCZ ANDRÁS

VOJTINA FÖLDJÉN

Orbán Ottónak
és Arany Jánosnak is

Manapság mindenki költő,
és úgy kezdi a versét, hogy
ó, jaj,
és nyomul, egyre csak nyomul,
mert nyomulni jó.

Manapság *gyönnek* a költők,
nyakra is, főre is,
némelyik büdöske olykor,
merthogy nem nagyon mosdik,
de költő az istenadta,
és tartja a markát a pénzért,
merthogy a *zseton*, az neki jár,
merthogy az olyan,
gondolja magában.

Igen, ma már *mindenik* így van,
vagyis költő lehet boldog is
meg boldogtalan,
nincsen mese,
költőnek lenni jó,
megvan az életpálya,
meg a modell is megvan,
meg lehet élni belőle,
nem hittünk *ilyesmi eztet*
korábban sohasem.

Verset írni jó,
kiömlik akkor valami,
a lélekből ömlik rá a papírra
vagy éppen a laptopba
bele.

Gyönnek a költők, és írnak,
nemigen tudnak olvasni sem,
gyönnek, és öntik a fejünkre mindazt,
amit megtermel kicsinke agyuk.

Így vagyunk mi itten,
errefelé,
Vojtina gyönyörű földjén:
szaporán bólogatunk,
meg sírunk rá a papírra,
Vojtina vigasztal minket,
pohárka borral is
kedveskedik.

Ó, jaj, mesélem éppen Vojtinának,
nem bírom már a borodat, barátom,
savanykás lőre csak,
nem igazán költészet ez.

Tán eljön majd megint az idő,
hogy nem lehet efféle
versekből megélni,
akkor tán majd a költők is
újra megszületnek itt,

Vojtina gyönyörű földjén.

PÁL
SÁNDOR ATTILA

VOJTINA IRODALOMSZOCIOLÓGIÁJA

Leszel az, aki mindig is érdekelt: Elfeledett Költő.

A rövid távú emlékezet még megtart egy darabig,
egy éve, két éve, öt éve hunytál el,
idézetek, képek
– portréfilm talán? élsz addig? –,
mindez persze csak szőrmentén,
tematikus blokk, jó, de konferencia már nem,
nem forgolódtál köztük, vagy nem eleget,
az irodalmi élet közepében, azt se tudtad, hol van az,
vagy hogy van neki közepe,
életedben tehát nem voltál sikeres, homályos kritériumok szerint,
és nem fordítottad ezt egészségtelen zsenitudattal gőgbe,
haragba, sértettségbe, de még depresszióba sem,
csak mondtad a magadét,
horribile dictu: éltél.
Kétségkívül nem voltál zseni.

Később, sokévnyi kihagyással pár emlékező cikk,
rácsodálkozás, volt egy ilyen költő, érdekes,
kijutva a purgatóriumból a poklot választotta.
(Református volt pedig!)

Több műfajban írtál, de voltaképpen végig marginális maradtál,
poétikailag nem csináltál igazán izgalmas dolgokat,
nem hoztad lázba, nem csigáztad fel az értelmezőket,
a kritikusokat, irodalomtudósokat pláne,
nem helyeztél más megvilágításba semmit,
nem újítottál meg műfajokat, csak írtál bennük, hülye,
nem váltottál paradigmát. Nem váltottál.

Évfordulókon elővesznek majd, egy-két jó vers,
novella, inkább csak részletek,
frappáns legyen, maximum százötven leütés, képre lesz,
legjobb köteted a második, ki tudja,
ha akkor abba és nem amabba az irányba indulsz,
mi lehetett volna, de ennek a kérdésnek, ugye, se a történelemben,
se a fociban, se az irodalomban nincs értelme,
mondják.

Egy-két mindenáron különbözni akaró,
kétségbeesetten irodalmi apát kereső gyereknek imponálsz majd,
de később ők is továbblépnek,
leszel helyben általános iskola, esetleg utca,
könyveid könyvtárak raktáraiban, antikváriumokban,
selejtezéseken tűnnének föl tömegével,
ha a szocializmusba születsz,
de így nem lesznek sehol.

Emlékező, magazinos cikksorozat egy darabja:
Elsüllyedt Szerzők CL.
Csónakká változott, valahol a Kacsa-szigetnél keresd a folyómederben.

Volt egy ilyen meg ilyen nevű költő,
mondja majd egy tudálékos,
egészségtelen zsenitudattal megáldott,
maga is írogató gyerek egy pár fős szemináriumon vagy irodalmi esten,
talán hallottátok a nevét,
persze van ott még pár ilyen srác meg csaj, bölcsészek,
akik hallották, de nem olvastak tőle semmit,
szóval, nem szólnak.
Nem hallották.

(Egyvalaki felírja valahová, de elkeveri a cetlit,
jaj, ugyan,
szóval, elkallódik az a jegyzetfájl.
Nem nyitja többet meg.)

Az Elfeledett Szerzők különben sokszínű,
azt mondhatjuk, mókás, bár kevéssé összetartó társaság,
az egész odaát csak kártyázás egy asztalnál,
gyorsan változik az összetétel, jönnek-mennek aszerint,
az élők éppen kit mire taksálnak, de azért van egy törzsgárda,
ki pókerezne, ki ultizna,
a tét az úgynevezett mű, a művek,
ti írtátok őket,
az irodalom devalvált pénze, mint ahogyan sárga, barna,
vörös levél az őszé.
Nem számít, ki volt grafomán s ki szűkszavú.

Nem volt szerencséd a traumákkal, bazmeg, ez van,
fiatal, majd persze egyre idősödő férfi egy kelet-közép-európai,
vagy ahogy az egyetemen tanultad, köztes-európai országban,
szomszédos háborúk, valódi és kiber
(ha legalább tényleg robotok nyírták volna egymást),
elbaszott politika,
miféle problémáid lehettek azon túl,
hogy idővel egy öreg gyerek lettél,
hogy meghaltak körülötted,
hogy magyarnak születtél,
az érdekelt,
hogy kik jártak előtted,
meg akartad érteni a múltad, a helyed, a jelened,
a jövővel csak játszottál, hisz nem létezik,
a korod különben nem volt se jobb,
se rosszabb a többinél,
ugyanolyan elviselhetetlen,
mint bármelyik elmúlt vagy eljövendő,
figyelted az embereket,
elmentetted a képeket a vincseszterre a fejedben,
aztán megpróbáltad leírni őket,
ezzel telt az életed,
bocs,
ez volt az életműved.

Korszerűtlen, kismester, ködlovag,
csupa kemény ká,
mindig ezeket az alakokat bírtad,
olvastad, utalgattál rájuk,
kerestél-kutattál köztük, hátha rejtett kincsre lelsz,
leltél is, csak ritkábban, mint gondoltad,
mindig ez az ellentartás a mainstreammel szemben,
mi volt ez benned,
a kamaszéned félig elhalt ikerként ott élt még,
s egy idő után láthatóvá vált, neked is itt a helyed,
ezek az Elfeledett Költők,
vagy éppen úgy is mondhatnánk: szimpatikus kiscsapat,
nem ölte a focit,
játszani akart,
a támadójátékot részesítette előnyben,
de hát beleszaladt a nagy pofonba,
a védekezés az alapja mindennek,
ilyen a korszerű játék,
küzdött ez a lelkes gárda a bentmaradásért,
a tisztes helytállásért,
és lehet, hogy a meccset a nagycsapat nyerte,
ami ebben az esetben nem tudom, ki lenne, nincs erre kész analógiám,
de a szívünket,
a szívünket a kiscsapat.

PUROSZ LEONIDASZ

MI, AKIK HATEZER-HATSZÁZHATVANHATODIKAK VAGYUNK,

ha a zsűri döntésének értelmében
hatezer-hatszázhatvanöten jutnak állami kerethez,
és ötödikek, ha a Tisztelt Kuratórium
négy főnek szavaz bizalmat,
12-es méretű Times New Roman betűtípussal
írjuk egyre letisztultabb verseinket.
Ahogy azt a felhívásban kérték.

Egyetlen hajszállal csúszunk le
a Szívgörcs folyóirat pályázatáról.
Nem részesít kiemelt honoráriumban,
épphogy nem, a Göröngyösi Figyelő.
A Fancy Dreaming irodalmi referense
megdicsér, feszes munkatervünk
elkápráztatja a nagyvállalatot.
Ó, bár eggyel több személyre
írták volna ki az ösztöndíjukat!
Talán ha nekik is az ironikus változatot
küldjük, amin olyan jól szórakozott
a Kakukktojás Alapítvány kollégiuma,
hogy majdnem megfinanszírozták…

Végig kell olvasni mindent,
klasszikustól formanyomtatványig.
Fel kell állni, menni kell tovább.
Konkretizálni az alkotói elképzelést,
munka, munka, nem elég a heti bontás.
Ti hivatásként gondoltok a költészetre?
Min dolgoztok majd a negyvenedik napon?
Könnyű elveszni a versek labirintusában.
Ha adhatunk egy tippet, a másfeles sorköz
hatékonyan segíti a tájékozódást.

Avatatlan tekintetnek ezek csupán
félállásnyi bruttó összegek,
de mi minden sűrűsödik össze
az eredményhirdetés előtti pillanatban!
Amikor végre megkapjuk az e-mailt,
lecsapódik a kristálytiszta élményanyag.
És most rántsuk be a motort: érzelmi
kitörés ellenőrzött körülmények között.
Újra nekifoghatunk a pallérozódásnak,
a papírmunka termékeny erőpróbát biztosít.
A sírástól sem szabad megijedni,
jutalomból gördül le a könny.

Ti, akik elnyeritek előlünk a pénzt,
szépek vagytok, és gyors lejáratúak:
idolok karizmával, világnézet nélkül.
Tollal javítjuk a vesszőhibátokat.
Most még szabadkoztok, nem baj,
később elhúzódtok, természetes.
Csak tegyetek úgy, mintha mi is ott lennénk.
Ismerjetek magatokra bennünk,
hiszen tőlünk tanultatok pályázatot írni.
Az önkormányzat meleg hangvételű javaslatát
megfogadva jövőre is próbálkozni fogunk.

GÁL HUNOR

A KILÉGZÉS NAPJA

„mendacem oportet esse memorem"

akarsz repülni, Vojtina? hisz hatalmas voltál,
míg az idő neked dolgozott. sárból és
kövekből összeállt mező. hatalmas, mint
téli fagyban a napmeleg. *you'll regret it all
some day.* hát világ törpéi, egyesüljetek.
ez most egy új évezred, itt is ugyanúgy
mennek a dolgok, csak gyorsabban. itt
már csak előre gondolkodunk, nincs idő
megfigyelésre. most az ítélőszék nem a
szavakban lakik, hanem bárhol és bármikor.
Európa, én többé már nem szeretlek, *but,
look at the horizon.*

\legalább próbálkozunk, ha nem születnek testek, akkor is. ha nem marad semmi a szörnyfilozófián kívül, hiszen *enged a kötél,* és *tele vagyunk dallal***.** lám, fordult a kocka, alatta tengerek és kontinensek törnek szét, hisz nyelvével él a nemzet. Európa, többé nem hiszek neked. mert minden, amid van, az én vagyok, és az *örömtől idegen*. fürdőszoba fotellel. kilátás és kényelem, meg persze büszke öntudat, még véletlenül se lássa senki, hogy meginognak benned a bádogfellegek.

\valahol a metafizikában, ahol már nem lenne szükség semmire, éppen ezért szükségessé kell, hogy váljon minden. csalódtunk, és erre nincs igazi magyarázat. ennyiben változott. *nincs tűrni mód tovább, hisz várni sürget a gondolat,* ahogy pikkellyé lesz a nyelv, és igazán már kiölteni sem tudjuk, pedig mi leszünk a száj az arborétumban. *feel the air is changing,* hát az istenek legyenek veled, *kedves posztmodern,* hisz egyszer úgyis el kell menni, legyenek veled, Vojtina.

akarsz repülni, Vojtina? you'll regret it all some day. but, look at the horizon, tele vagyunk dallal, enged a kötél, és mindez örömtől idegen. nincs tűrni mód tovább, várni sürget a gondolat, feel the air is changing, kedves posztmodern. és most így élünk a szavakban, *ahogy egy amerikai és egy ukrán orosz invázió közepén fárszi nyelven beszélget.* a játék lényege, hogy egyszer vége van. utálsz? annyira nem. mennyire? *the light has finally come.*

TOLVAJ ZOLTÁN

KÖRKÖRÖS KÍSÉRTETEK

bizony mondom neked
ha nem botlasz bele minden szir-szar emberi gondba
de koncentrálsz és ahogy azt joggal várják tőled a múzsák
hozod a mérkőzéslabdádat
fölkerülhetsz még a profik rangsorában
a kis nyelv költőjének elérhető legelőkelőbb
hatezerhatszázhatvanhatodik helyre

(Orbán Ottó: Vojtina recepcióesztétikája*)*

Hazudni rút. Ez ellen a morál,
A társas illem egykint perorál:
De költőnek, bár lénye isteni,
Nemcsak szabad: szükség fillenteni.
Avagy felettünk nem hazud az ég,
Bolttá simulva, melynek színe kék? [...]
Jelennek ír, ki a jelenben él.

(Arany János: Vojtina ars poétikája*)*

Az érettségi előtti nyári szünidőket egy éjjeli videotékában töltöttem. Nem volt még betárcsázós net, és a bakelit hanyatlásával a kazetta lett a legszabadabban felhasználható médium. Boldog diákéveimet a VHS-korszak eldorádójában dolgoztam végig, a tépett plakátok színes, fogyasztói lázálmában. A téka volt a kerület fénypontja. A környék apraja-nagyja odasereglett estére a világító bódé elé, ahol mindig legalább három autó parkolt. Szikrázó fényszórókkal világították be az éjszakát, és bömbölt belőlük Dr. Dre, a Rapülők, Whitney Houston, Cypress Hill és a Sepultura. Az éjszakai műszak alatt meglátogatott a kerület krémje és söpredéke. Bejött napi adagjáért a malteros tróger, aki a jól bevált Cicciolina mellé egyből lecsapott a Kovi-Lux-istállóban készült első interraciális remekműre, ami olyan népszerű volt, hogy máig emlékszem a tokján lógó bilétára (*Fekete Gyémántok* – 5955.). A bőrkabátos, sakálképű gengszter általában hajnalban ruccant át a szomszédos First Lady night clubból, és hetente kikölcsönözte a *Robot Jox* című ZS kategóriás sci-fit. Kora reggel karikás szemű vállalkozó apukák estek be enerváltan, keresték a friss Disney-t, hogy estére legyen valami, amire csöndben összeülhet az egész család. Copfos és kopaszodó korai geekek rontottak be a *Solaris*ért, majd gyűrött mangákkal távoztak. Pasolinit az öblös szájú árpádföldi urak vitték, a *Go Trabi Gó*t pedig szinte mindenki. A kerületi tékás nagy népszerűségnek örvendett. Olyan volt a státusza, mint a falusi papé: idővel mindenkiről tudta, hogy mire gerjed és kattan rá titokban. Sokan smúzoltak, és jattként néha bevillant egy rúd Toblerone, egy üveg whisky vagy pár doboz Marlboro. „Tedd már, lécci, félre az *Angol beteg*et meg a *Fargó*t!" De a tékás jussát sajnos egyből levámolták a buli után

betoppanó spanok, akik követelték, hogy rakjam be a kedvenc filmjüket, amely alatt elszívták az összes piros Marlborómat, és benyakalták a whiskymet. Sose stimmelt semmi a reggeli műszakváltáskor. A leltárból hiányzott egy csomó jégkrém és csipsz, nem passzolt az újságos remittenda, és a kasszában lévő bevétel sem egyezett a zárás várható összegével. Ez utóbbit a tékás fizetéséből vonták le a Lux főnökei, de így is megérte a tanulópénzt. Jöttek-mentek a filmek, bömbölt a zene, pörgött a buli. Ha kellett volna, még én fizettem volna érte. Aztán egy idő után elegem lett abból, hogy folyamatosan lejmolnak és letarhálnak. Elhatároztam, hogy elvégzek egy kísérletet. Teljesen kiürítettem a pultot, amire csak egy doboz mezítlábas cigit raktam ki mutatóba. Betoppanó barátaimnak a szokásos terülj, terülj, asztalkám és a tobzódó trafik helyett csak egy doboz Munkás vagy Kossuth került a kezük ügyébe. Egy ideig csak unottan téblábóltak, majd kiszúrták, hogy üres pizzásdobozok helyett most három rejtélyes könyv hever a pulton. Komótosan törölgettem a pornókazetták poros tokjait, és vártam, hogy mi történik. A bámészkodók végül felvették a pultról valamelyik kötetet. Méregették a puritán borítókat, és gyanakodva belelapoztak, miközben az állukat vakarták. Mindez sose tartott tovább harminc másodpercnél, mielőtt a kötet egy hangos csattanással landolt a pulton.

Egy vak madár azt hiszi, álmodott,
pedig csak megsimogattam a hátát,
mit ő engedni nem szokott,
s kezünket is ez az egy pár madárláb
nem érinti önszántából soha

(Tandori Dezső: A Semmi Kéz*)*

A döbbent csöndet azonnal hisztérikus elszámoltatás követte: „Mi ez, Tolvi? Ezt a szart olvasod? Ne szívassál!" Való igaz, hogy akkoriban én is csak ismerkedtem a kötetek tartalmával, és nem értettem egy kukkot sem Tandoriból. Merő kevélykedésből tettem ki a pultra az értelmezés áhított tárgyát, amit lexikálisan pedzegettem, szóról szóra lebontva, mint egy vak madár, próbáltam eljutni a szintagmák élvezetéig, de a sorjázó mondatrészek tápértéke és a tágabb kontextus magvai folyton a torkomon akadtak: SYNTAX ERROR – villant fel első Commodore 64-em BASIC nyelvű hibaüzenete. Képtelen voltam dekódolni a banális toposzokból horgolt, mégis fraktálszerűen önmagába hurkolódó, monomániás motívumhálózatot, amit TD ide-oda hajladozó nyelve a flektáló alapanyag fonákságaiba öltött. Így is fogalmakon túli kinyilatkoztatásként hatott rám. Értetlenül bámultam a mániás zajlást, ahogy a Gechter nevű törzsvendég egy Suzuki Swift csomagtartójában keféli a csaját, miközben a letekert ablakon át árad a Vivaldi. Bent a tékában csak szelíd tabáni madárhullák, A klutty-kapu nyikorgó etűdje, és véget nem érő, tét nélküli leosztások a vitrinben csücsülő medvékkel. Gyomromban tovább verdesett a tabáni halmok alá temetett töredékes mondatok porózus csontszerkezete, amit egyfajta mismásoló buddhizmus egzisztencialista önkénye (és tökélye) spékelt meg Goethe poroszos szentimentalizmusával. Úgy éreztem magam, mint a vak madár, akit váratlanul megszán a fölső tenyér. A kötet csattanása visszacsalt az adott dimenzióba. Lesütött szemmel álltam a farmerdzsekis, +18-as haverok előtt, és valóban szégyelltem, hogy (mit) olvasok. Pornóvideotékában verssel házalni a 90-es évek derekán? Könnyebb háborúban mungóbabcsírával hergelni a hentest. Az egyik betérő srácnak egy másik köteten akadt meg a szeme. A szürke, puha fedelű, kusza grafikákkal tarkított összkiadásban először a rajzokat fixírozta, amelyek a szerző önnön pragmatizmusát hirdető, végletesen aszott testét

ábrázolták szálkás krokik formájában. „Ez meg ki a f-om, Tolvi? Tökre úgy fest, mint a piás nagybratyeszom!" – kiáltott fel a tetovált alkarú, külvárosi sittes, Bonc Joci, majd megpróbálta elszavalni a szakállas csávó portréja alatt található verset:

Zakatol a szentcsalád
Isten tömi Máriát,
József nem tud elaludni,
keres valami piát.
Nem lel, felkel. Pizsamára
húz fel inget és gatyát,
lemegy a Háromkirályba,
hogy egy fröccsöt legalább---

(Petri György: Apokrif*)*

Bonc Joci kezei alatt máris akkorát csattant a pulton a Petri összes, mint egy karéj szalonna. „Cseszd meg, Tolvi. Te beteg vagy? Mi ez a szarság?" Joci aznap Van Damme-klasszikusokra vágyott. Így sem értettem a felháborodását. Korábban sokszor láttam őt különböző Marikákat tömni a tékától pár sarokra lévő gizgazos focipálya orgonabokraiban, úgyhogy istenfélő megrökönyödése és a szeplőtlenség iránti aggálya nem tűnt életszerűnek. Vagy talán a szívére vette a sorok közt megbúvó finom teológiai allúziókat, pont úgy, mint Torgyán József kisgazdapárti képviselő, aki a parlament plenáris ülésén magából kikelve olvasta fel a fenti sorokat. Bonc Joci nem képviselt semmit. Pár évvel korábban megpróbált megetetni egy kupac kutyaszarral, amit a focipálya száraz porából kapart elő. Amikor erre nem voltam hajlandó, földhöz vágta a kempingbiciklimet, és jól elvert. Nosztalgikus gyerekkori emlékeinket nem tettem szóvá a szottyos videotéka teljhatalmú uraként. Flegmán becsuktam szegény Petrit, tüntetőleg, mint egy sértett mágus a titkos receptkönyvet, és gondosan visszaraktam a távirányító mellé. Bonc Jocinak gyorsan kiadtam a *Dupla dinamit*ot és a *Véres játék*ot, majd behajtottam rajta egy irdatlan késedelmi díjat. Ez utóbbit a Ctrl, Alt, Del billentyűk megnyomásával egyből kiütöttem a téka DOS-alapú rendszeréből, így több ezer forintot bezsebelve hajnalban már nyugodtan flippereztem a Café Biliárdban.

Később egy másik törzsvendég toppant be a videotékába. A folyton talajrészeg, borostás fazon már alig állt a lábán. Dülöngélt a fekete, metálos műbőr vértezetben, miközben dőlt belőle az átható cefreszag. A videókölcsönző tagsági nyilvántartása szerint a neve: Boros Jenő. Jenőnek kiváló ízlése volt. A bérleti előzmények alapján tudatosan válogatta a filmeket. Aznap is egy fajsúlyos műalkotásra szomjazott: Billy Bob Thornton egyszemélyes remekművét, a *Sling Blade*-et kölcsönözte ki. Ennek a filmnek a mai napig kívülről fújom a nagymonológját, amelynek során a csökkent értelmi képességű főszereplő, Karl Childers bevallja, hogy egy kaszával leszúrta az anyja szeretőjét, csak hát, sajnos, az anyja is épp alatta volt. Boros Jenő valóban műértő volt, mert a *Pengeélen* mellé egy másik hidden gemet, az *Albino Alligator*t választotta**.** Miközben a Daewoo márkájú szolgálati videómagnó surrogva csévélte vissza a szalagot (tékás Murphy #1: a kazettát az előző kölcsönző sose tekeri vissza!), a cefreszagú Boros felkapta a pultról Orbán Ottó új kötetét. Szakszerűen forgatta a példányt. Bal tenyerével szépen megtámasztotta a könyv gerincét, és egyből megtalálta a kemény fedeles kötet természetes hasítékát, amit a rézgálicos elszíneződésű hüvelyk- és mutatóujjaival, amelyekről jó ideje nem volt levágva a köröm, gyengéden elsimított, majd odaadó figyelemmel lapozgatva falta a

betűket. Kint közben hajnalodott. A Csömöri úton már duruzsolt a gyér forgalom, és Boros bőrkabátja sercegett, miközben egyik lábáról a másikra dőlt olvasás közben. Halkan hümmögött és szuszogott; szinte zenéltek szőrös orrlyukai. A kis helyiséget hamar ellepte a kannás bor áporodott szaga. Boros egyszer csak méltóságteljesen felpillantott, de nem a szemembe nézett, nem is a zümmögő tévére, amelynek képernyőjén az MTV üdvöskéi twerkeltek – vagyis dehogy twerkeltek, csak Alanis Morissette *Ironic*ját váltotta épp a *Macarena*. Jenő a plafonon vibráló neoncsöveket bámulta hosszú másodpercekig. Olyan volt a pofája, mint egy döbbent cserebogáré. Szép lassan lehelyezte a pultra a könyvet, amely az alábbi strófánál maradt nyitva:

Hallod-e, te sötét árnyék, ember vagy-e vagy csak árnykép.
– Nem vagyok én sötét árnyék, sem ember, sem puszta árnykép,
Égi boltban kabát vagyok, rézgombjaim a csillagok,
Égi boltban kabát vagyok, rézgombjaim a csillagok.

(Orbán Ottó: Hallod-e, te sötét árnyék*)*

Lüktető halántékkal vártam a szokásos beszólást. „Mi ez? Az új Republic, baszki? Cipő eléggé megkopott!" Szerencsére nem hangzott el semmi ilyesmi. A mélabús Boros, aki úgy két méter magas lehetett, szertartásosan lengedezett előttem, mint egy csepeli toronydaru. A videómagnó hangos kattanással jelezte, hogy visszacsévélte a *Sling Blade*-et, és egyből kiokádta magából a kazettát. Átnyújtottam Borosnak a filmeket. „Köszönöm... Nagyon köszönöm!" – dörmögte hálálkodva Jenő, és én úgy éreztem – a frenetikus karrierem során először –, hogy nem a kezében nyikorgó bóvli kazettákat övezi ezúttal a hála. Végre diadalt aratott a legősibb, civilizált adathordozó, gondoltam, de zavaromban csak annyit tudtam kinyögni, hogy „2 kazi 24 órára... az összesen 240 forint lesz!" Boros háromszázat rakott a pultra, és amikor a kasszához nyúltam apróért, szabadkozva feltartotta a tenyerét, mint a karmester felé intő, kivénhedt virtuózok. Sarkon fordult a westerncsizmáján, és kilépett a külvárosi éjszakába. Nem volt se időm, se szókincsem ahhoz, hogy elmondjam Borosnak, hogy az őt elbűvölő csángó népdal átiratáról nekem mindig eszembe jut az Olbers-paradoxon: egy végtelen univerzumban található végtelen számú csillag miatt (és a kozmológiai elv alapján, amely szerint a kozmosz akárhonnan nézve minden szemlélő számára azonos) az égboltnak állandóan, éjjel-nappal sugárzóan fényesnek kellene lennie (0-tól 24-ig, mint a téka), ezzel szemben esténként nem látunk mást, csak apró, fénylő pöttyöket, és az őket körülvevő tömör sötétséget.

Nem sokkal az ezredforduló után első könyvkiadóm, Turczi Pista egy zuglói összejövetelen biztatott, hogy bátran látogassam meg Orbán Ottót, aki az akkoriban megjelent első verseskötetem fülszövegét írta. Először hezitáltam, és nehezen küzdöttem le a félelmemet. Végül külvárosi karburátorok buherálása helyett bölcsészkarra járó, alig huszonéves rímfaragóként egy nálam több számmal nagyobb Puskin-kabátban elzarándokoltam a Bécsi útra, hogy megkeressem Orbán Ottó otthonát. GPS-térképem hírből sem volt, ahogy mobilom sem; homályos verstöredékek útmutatása alapján sikerült rábukkannom az épületre. Az óbudai amfiteátrum mellett sétálva egyből éreztem, ahogy „élénken ragyog Budapest ezer ablakszeme." Felmásztam a gangos körfolyosóra, ahol légszomjam támadt, mint a hegymászóknak fent a Csomolungmán. Megtaláltam a névtáblát. „Lakik a házunkban egy költő." Vettem egy mély levegőt, és bekopogtam. Senki sem nyitott ajtót. Percekig toporogtam a lábtörlőn, és körbe-körbe leskelődtem. Végül, talán a neveltetésem hiányából fakadó hevülettel, teljes testsúlyommal rátenyereltem a csengőre. Semmi Kéz! Nem hatott a ricsaj. Már épp sarkon

fordultam volna, amikor a durva faerezetű ajtó keskeny mozaiküvegén át mocorgásra lettem figyelmes. A gangon felélénkült a szél. „Nem vagyok én sötét árnyék, sem ember, sem puszta árnykép." Hegyeztem a fülem egy ideig, de hiába hunyorogtam, nem mozdult meg a kilincs. Csüggedten elkotródtam. Aztán egy évvel később eléggé meglepődtem, amikor kezembe vettem Orbán Ottó *Ostromgyűrűben* című utolsó kötetét:

Tegnap nem nyitottam ajtót;
valaki dühödten nyomta a csengőt, hiába,
a szoba közepén lebetonozva
csak kilengeni tudtam, mint egy magasépület.
Életünk végkifejletét az univerzum sejteti:
egyre vadabbul tágul, és a végén kipukkad, mint egy nagy varangy –
jelzőfényeit már korábban szem elől veszítette;
ott, ahol valamikor a szupernovák tündöklő aknája robbant,
most csak a vákuum porszívózza a végtelen sötét fekete szőnyegét.

(Orbán Ottó: A porszívó*)*

Persze nyilván lehetett egy eltévedt gázszerelő is, vagy egy fogalomtalan postás. Ám O. O. a halála előtt megjelent esszékötetében, a *Boreász sörényé*ben leírja, hogy a Parkinson-kór kényszerzubbonyától a lakáson belül sem bír közlekedni. Így már senki sem látogatta. Főleg nem váratlanul, bejelentkezés nélkül. „Telefonon át is csak a Réz Pali..." Kifejti, hogy nem értette, ki dörömbölhetett majdnem egy órán át az „agyafúrt költő" ajtaján, hiszen a villanyóra-leolvasó már mindent a feleségével intéz. Ő mindenesetre elindult, hogy ajtót nyisson, de sajnos az ajtó előtt pár méterrel lebénult, és órákig vacogott ott az előszobában, mire a felesége hazaért. Én ezalatt ott ácsorogtam az ajtó túloldalán, idétlen Puskin-kabátban, felvértezve bimbózó költői hübriszem csalóka alázatával. Hányan átlépték ezt a kísérteties küszöböt, gondoltam türelmetlenül. Rokonok, barátok sereglettek, miután O. O. hazatért Indiából vagy Iowából, ahol amerikai beatköltőket tanított móresre, azaz beatköltővé válni. Egyszer Allen Ginsberg is ezen a lábtörlőn toporgott. O. O. bevágta őt egy sárga Wartburg anyósülésére, majd körbe-körbe furikáztak az amfiteátrum körül. Talán pont akkor én is ott lófráltam a tékás haverokkal. Épp biliárdoztunk a Globe-ban, vagy pixeles aligátorokra lövöldöztünk a Komjádi uszoda alatti pénzbedobós konzolokon. Orbán Ottó költeményeit egy videotékából ismert barátom mutatta először. Aztán vele együtt késtük le O. O. temetését. Mire odaértünk, már nem tartózkodott senki a föld fölött. Lekuporodtunk a sírhant mellé, és felolvastunk pár szakaszt a *Cape Comorin*ból. 2001 májusa. Nem kellett se kabát, se zakó. Tombolt a korai kánikula. A lombok közt őrjöngött a zöld. *Szép nyári nap – a párkák szótlanul figyelnek.* Pedro barátommal aznap beláttuk, hogy vannak örökbecsű, sosem volt találkozások, és kísérteteink mindig késve materializálódnak. Kiléptünk a Farkasréti temető kapuján, és hangosan dúdoltuk a Neoton Família slágerét: „Szép nyári nap / Foltos farmerek az út mentén."

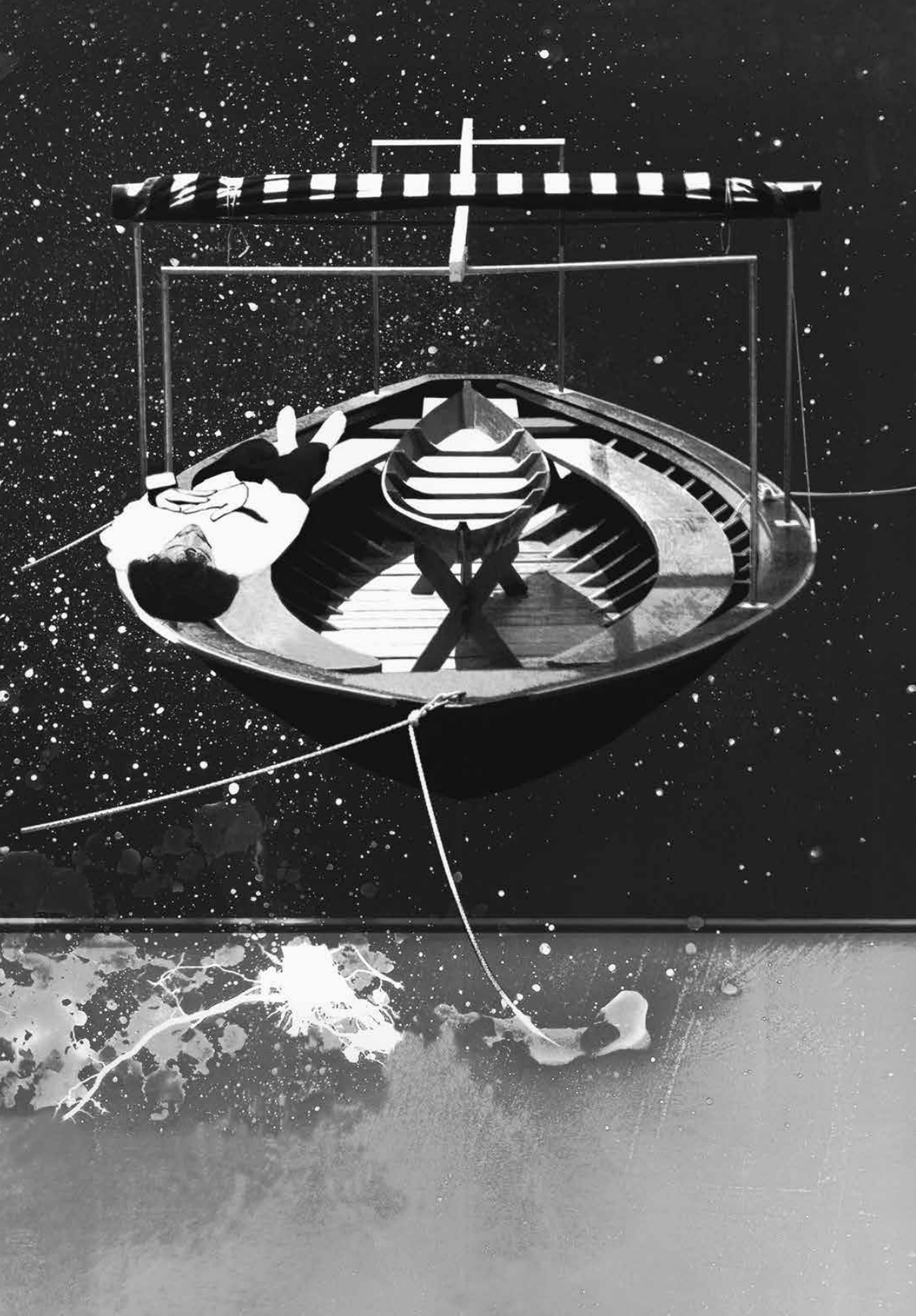

BORSODI L. LÁSZLÓ

A HAZA NYITOTT KÉRDÉS

Markó Béla: A haza milyen? *Kalligram Kiadó, Bp., 2021*

Miután az *Egy mondat a szabadságról* (2020) című kötetének a próza nyelvét imitáló, fegyelmezett szabadverseiben egy olyan, nem tradicionális értelemben vett közösségiköltő-szerepet teremt meg, amelynek alapja az Illyés Gyuláéval rokon tisztánlátás, a letisztult fogalmazás, a kimondott-leírt költői szó felelőssége, Markó Béla következő kötetében ennek az ars poeticának a jegyében teszi fel a kérdést: *A haza milyen?* S ahogy az *Egy mondat a szabadságról* című könyvében nem a politikai-társadalmi elnyomást, igazságtalanságot ostorozó, a nemzeti identitás megőrzését sulykoló hagyományos közösségiköltő-szerep szólal meg, úgy a szerves folytatásának tekinthető *A haza milyen?*-ben sem a magyar líratörténetben oly sokszor érvényesülő tematikus megközelítés és a beszélő közösség általi legitimációja áll a középpontban.

A magabiztos kijelentések és iránymutatás helyett kérdések, kételyek fogalmazódnak meg, körülírások, közelítések teszik lehetővé a költő számára, hogy megfogalmazza a maga dilemmáit, hogy elgondolkodjék és elgondolkodtasson, elkerülve ezzel a veszélyt, hogy már meglevő, szokványos jelentésrárakódásokkal terhelje, súlytalanítsa a hazának az évszázadok folyamán telítődött költészeti és közéleti (közéleti költészeti) fogalmát. Nem az a kérdés ugyanis, hogy mi a haza, hanem hogy milyen. Márpedig erre a kérdésre csak szubjektív válaszok adhatók.

Talán érdemes az utolsó, a címadó vers felől megkísérelni a válaszadást, azt vázolni, hogy milyen hazaváltozatokat körvonalaznak a kötet öt ciklusba rendezett költeményei, ugyanis mintha a vers a könyv egészének kicsinyítő tükre lenne. Eszerint a haza az ember életkorához, létezése intenzitásához, megismerőképességéhez köthető, tehát nem kívül, hanem az emberi elmében, lélekben van, a megismerésben pedig megkerülhetetlen szerep jut a nyelvnek. A haza ezért ontológiai és nyelvi kérdés. Ezzel magyarázható a versbeszéd kontemplatív, számvető jellege, létösszegező vonása. A beszélő ugyanis mindent számba vesz, higgadtan, bölcsen elemez, ha nem is objektíven, de szikár szubjektivitással mérlegel, és ebben a folyamatban a hazához, otthonhoz, nyelvhez, Istenhez való viszonyában élete lényeges összefüggéseire és elszalasztott lehetőségeire ismer. „Eleinte még egészen kicsi a haza. / (…) / És közben napról napra növekszik. / Nem hódítás, hanem megismerés által" – ez lenne a gyerekkor, egyben annak megállapítása, hogy a haza nem oszt(hat)atlan egész, nem zárt entitás, hanem folyamat, nyitott kérdés, amelyre állandóan válaszolni kell. S talán ezzel függ össze, hogy az első ciklus, a *Tündérkert* a hazát nemcsak mint otthont (*Tűzhányó*), mint szülőföldet (*Tündérkert*) jeleníti meg, hanem mint betűt is – *Az olvasás gyönyöré*ben a szó óvóhely, az olvasásban a haza kap teret, világgá válik, a *Hagyomány*ban erkölcsi felelősséggé. A ciklusban ugyanakkor gyakran visszatér a gyötrő dilemma: mire képes a költői szó, otthonra lelhet-e az ember az alkotás mint emlékezés által a saját múltjában? Úgy tűnik, a múlt megértésének kísérlete és

LÉLEKHAJÓ (2012), VEGYES TECHNIKA, FÉNYVISSZAVERŐ REFLEXFÓLIA, JELZŐTÁBLA, 76×105 CM

közölhetőségének igénye valójában az attól való távolodást eredményezi (*Bárányfelhő*), s bár a jelenben a szavak őrzik az énben a múltat, ők a gyerekkor letéteményesei (*Dobpergés*), a beszélő olyan köztességbe kerül, ami ugyan új/más nézőpontot kínál az egyszer voltról, de saját bensőséges teréből-idejéből kiszorul, a kérdezés-megismerés számkivetettje marad.

Így, a megismerés igényével lép tovább, s a haza kitágul: „Málnaszemek / felejthetetlen illata. A város. Az ország. / Ha szerencséd van, hazád lesz a haza is. / Vagy nem. De akkor is egyre növekszik" – olvassuk a címadó versben, s ez a remény a felnőtt emberé lehet(ne). Az *Igen, igen, nem, nem* a kötet „legközéletibb" ciklusaként, politikai szólamaként – mint az *Egy mondat a szabadságról* című kötet *Vaktöltény* ciklusának rokona – főként a romániai diktatúra és az 1989-es decemberi események felől veszi számba a zsarnokság és a forradalom természetét, rajzolja meg a haza újabb arcát, körvonalazza a hazáért való cselekvés felelősségét, ambícióit és kudarcait. A számvetés mérlege a csalódás felé billen el a beszélőben, hiszen a jelen felől viszonylagos a diktatúra (*A forradalom meghatározása*) és a forradalom (*Erotika*) szereplőinek megítélése is. Épp a nyelv az, amely relativizál, a költői szó az, amely megteremtheti a múltat, de ez nem maga a múlt, csak narratívák a múltról, és a múlt képei az eltelt idő függvényében sem lehetnek ugyanazok, ugyanolyanok, újrarendeződésükkel mássá válnak. A vers által nem lehet hazát találni a múlt történéseiben, ellenkezőleg: a költői nyelv az abból való száműzöttségre, az attól való elidegenedésre döbbent rá. Úgy tűnik, a haza belerángatta a beszélőt a politikába, majd visszaengedte a költészetbe, hogy abban saját idegenségére, hontalanságára ismerjen, arra, hogy a megélt múlt már nem az övé, csak esetleg a nyelv, amely erről beszél (*Álom a költészetről*). E mellett a nyelv és a kultúra mellett tesz hitet, amely válsághelyzetekben – mint amilyen a kultúraellenesség (*Könnyek*), a nyelvi idegenség-otthonosság kérdése kisebbségi és anyaországi lét viszonylatában (*Ide-oda nyelv*) – megőrzi az ember emberi mivoltát, tudatosítja felelősségét (*Gyakorlat*), hogy mely szavakat és hogyan kell használnia, hogy ha van, akkor mi igen és mi nem, és miért kell elfelejteni egyiket vagy másikat, amennyiben a haza, az otthon, az erdélyiség fogalma a 21. században már nem zárt, egyértelmű kategóriák. Ezzel a meggyőződéssel együtt azonban mintha ez lenne az a ciklus, amely nyelvi megformáltság szempontjából lazábbra sikeredett: néhol a fegyelmezett mondatfűzés ellenére a szöveg nem több verssorokba tördelt publicisztikánál (*Részlet egy emlékiratból*), máshol a moralizálás szünteti meg a többi szövegben érzékelhető belső feszültséget, feszességet (*Könnyek*), vagy a befejezés válik erőtlenné, didaktikussá (*A tiltakozás értelme*).

A nyelvben viszonylagossá vált múlt után a költői szó a haza egy új dimenzióját tárja fel, azt, amelyre a címadó vers így reflektál: „Aztán kezd kisebbedni ismét. Jó érzés még, / de itt-ott már idegen. Nem hív. / (…) / Élet-Trianon. Néhány ember csupán. / (…) / Ugyanaz az ágy. Ugyanaz a várakozás, / ugyanaz az álom, ugyanaz a nyugalom." A meglett ember a *Kezdek kilátni* című ciklusban álom és ébrenlét, e világi és metafizikai viszonylatában, a halálra gondolva, Istenhez szólva keresi a haza milyenségére vonatkozó válaszokat. Baka István démoni-apokaliptikus Istene juthat eszünkbe a *Maszk mögött a vers* záró sorai kapcsán: „Egy hasbeszélő Isten kezében vagyunk." Milyen hely ez? Ez lenne a haza? Milyen Isten az, aki van, de kétséges, miként van, és miként kommunikál a világgal, meg lehet-e hozzá érkezni, „ha nem olvashatok / a szájadról az égszínkék maszk miatt"? Relatív, mi van a maszk mögött, amely eltakarja a lényeget (ha van), és nem tudni, van-e különbség a hallgatás és a költői szó között, ha félő, előbbi felszámolja az utóbbit: „A maszk / mögött egy vers. Arctalan szavak." Hiába él benne, általa, a maszk eltávolítja a költői szót, távoli lesz, mint Isten – végérvényessé válik a gyermekkor és a fiatal felnőttkor múltjából való száműzöttsége után az ember, a költő nyelvi-metafizikai hontalansága is.

Ugyanennek az állapotnak a megjelenítése a könyv egyik legszebb halálverse, a *Békés átmenet*: „Felhőkkel fodrozott végtelen / maszk lesz mindenen körös-körül"; „Mert nem mi halunk meg, csak az / érzékeink." A végtelen maszk az ember (ön)elveszítésének a metaforája, bezárul ugyan a világ elől, de a hit kegyelme folytán megnyílik számára egy másik világ – befelé. A benső lesz tágasabb, mert az énben megmarad a világ emléke: „amit érintettem valaha, / úgyis velem marad." Az ember talán a hitben, szellemben, vagyis önmagában találhatja meg az otthont, a nyugalmat jelentő hazát annak tudatában, hogy az odavezető úthoz hozzátartozik a kudarc (*Hübrisz*), az átmenetek pokla (Életvers), ugyanakkor a fegyelmezett élet, ami metafizikai mentség lehet Isten előtt az ember halálát illetően, hogy ne az én legyen okolható a saját haláláért: „hogy még véletlenül se / foghassa majd rám Isten a halálomat." (*Mentség*) A ciklus címadó verse, a *Kezdek kilátni* fogalmazza meg legsommásabban azt, ami *A haza milyen?*-ben a várakozás gondolatával rokon. A várakozás jutalmaként fogható fel, hogy a különféle szerepek levetkőzése nyomán az én megérkezhet önmagához, a saját hazájába-házába. Így lesz az ember nemléte utáni nyomtalanság a hiány keltette reménytelenség helyett – Isten és a természet uralmának helyreállása mellett – maga a teljesség (*Helyfoglalás*).

Bár a kötet címadó versében ott fenyeget a veszély („Új könyvek néha. Idegen szavak szótára. / De már a magyarázat is idegen"), a beszélő egyetlen reménye, hogy eljuthat önmaga beteljesedéséig, ami a költői szó, a lélekbe menekített haza megtalálása. Erről ad számot a *Párhuzamosok* című ciklus. Ebben külön hangsúlyt kap a *Mögött* című vers, ars poeticaként kimondva, hogy a szavak ugyan nem fedik fel, csak sejtetik a lényeget, a vers esetlegessége mégis túlmutat önmagán, érzékelteti az egésznek, a teljességnek, a szellemi-lelki haza által nyújtható nyugalomnak, oltalomra lelésnek a lehetőségét. Ennek a szónak, a Markó Béla-vershazának a holdudvarát, hagyományba ágyazottságát képezik, mintegy létjogosultságát adják azok a költemények, amelyek költőelődöknek állítanak emléket, dialógusba hívva Csokonai, Kosztolányi, József Attila, Dsida Jenő, Hervay Gizella, Baka István, Kántor Péter poétikáját, tisztázva a hazakereséstől, hazaépítéstől és a haza milyenségére adható feleletektől elválaszthatatlan költőszerep paramétereit is. A *Kincs* című költemény meghatározó ez ügyben. Baka *Döbling* című poémájára válaszolva mondja: „Magyarország él. Bennünk. Végtelen"; „Tedd közzé / ott fent, a mennyei Kincskeresőben az / általunk megálmodott Magyarországot, / mint egy gyermekverset! Pontosan olyan." Az igazi haza csak tiszta, naiv, őszinte lehet, amely belül van, a költőkben, tehát nem a társadalomban, hanem a versben élhet, esetleg a transzcendensben, a szellem szabadságában, mondja mindezt a lírai én a halálközelség tudatában, amikor rátalálni vél egy nyelven túli nyelvhazára. A meglevő ugyanis elfedi a lényeget, a dolgok értelmét. A megérkezés a természet nyelvének a megértése lenne, „amikor nem kell tolmács / a fűhöz, a fához vagy a felhőkhöz sem odafent" (*Kapcsolat*), és érthetővé válnának a világ összefüggései.

Ez már az öregedő, a halálához közeledő ember józan szembenézése a kérlelhetetlennel – a kötet kicsinyítő tükre, *A haza milyen?* címadó vers szerint: „Nagyon kicsi / a haza. Nem férsz el benne. Kilóg / a kezed, a lábad, kicsap belőle a tested, / mint kályhából a láng. Aztán kialszik." Ennek a gondolatnak, a véges ember személyre szabott hazájának a határait jelöli ki a kötetzáró ciklus, a *Téli kívánság* többi verse. Eszerint az ember hazája annyi, amennyit megteremt magának, és az élete is annyit ér, mint annak érdeme, a halála: „kevés élet után kevés halál jár." (*Allegória*) Talán ennek ellenkezőjét sürgetik a *Karantén*, a *Görög út* és a *Mennyei poétika* című versek. A többet. Annak tudatosítását, hogy a haza addig ér és él, ameddig az ember, hogy a haza annak hiányában, a nem létező (nem látható?) korlátok ellenében megképződő érték: „Legnehezebb / azt a korlátot ledönteni, ami nincs." Olyan bőr alatt létező erezet, lehet, maga az izomzat, amelyből, míg élünk,

nem lehet kilépni, nem lehet rálátni, csak tükör által, homályosan: „Nem cserélhetsz helyet azzal, / akit a tükörben megpillantasz." (*Karantén*) Vagy a kényszerű hozzákötöttség is lehet hiányérzet, és nem lehet helyettes hazát választani. És ez is a haza fogalmába tartozik (*Görög út*). Végső soron maga az ismeretlen. Ehhez az ismeretlenhez kell a vers: „Kell minden vershez egy ismeretlen" (*Mennyei poétika*). A vers a megismerés, így a haza megismerésének vagy legalább körvonalai megsejtésének a lehetősége. Arról az igazabb, transzcendens hazáról van szó, amely független mindenfajta politikai ambíciótól, diktatúrától, forradalmi szereptől, személyes és közösségi emlékektől, traumáktól, amelybe mégiscsak a költői szó által vezet az út, egy másik, halálon túli nyelvbe, hazába, ami egy a nemléttel. Ebből szakadtunk ki születésünkkel, és oda térhetünk meg halálunk után. Hazatérni egyet jelent a halálra való felkészüléssel, az önelveszítéssel, akárcsak a szerelemben: „Az otthont csak úgy / nyerhetjük meg, ha elveszítjük magunkat." (*Előjáték*) Markónál ezért erkölcsi és létkérdés a haza ügye, nem pedig a szó hagyományos értelmében vett *hazafias kötelesség*.

A haza milyen? – kérdezhetnénk végül. Mi lehet a Markó-poétika szerinti erkölcsi magatartás alapja? Miért létkérdés a haza? Nincs egyetlen, végső és megnyugtató válasz. A haza állandó ismétlődésekben, visszatérésekben, újrakezdésekben konstituálódik, ami újabb és újabb felismerést, rácsodálkozást, vagyis gondolkodást feltételez (*Saját Faust*), igényt a belső hallás ébrentartására, amely ha nem is érti, de veszi egy távoli Isten üzeneteit egy nem e világi hazáról (*Túlélők*). Hitet a versben, a nyelv metafizikai erejében, amely haza is, otthon is, az, ami (egyelőre) állandóan találkozik és szétválik, elmozdulásaiban és érintkezéseiben ragadható meg (*Decemberi eső*), s hogy általa az ember egyszer kinőve e világi, földi énjét, megérkezik abba a szellemi-lelki közegbe, térerőbe, időtlenségbe, amiről mi még nem, legfeljebb a varjak tudják, milyen (*El kell döntenem*). Olvasókként azonban egyet biztosan tudunk: a haza fogalmának határ- és peremvidékei, e világi és metafizikai dimenziói, külső és bensővé tett aspektusai, párbeszédbe hívott irodalmi-kulturális és történeti kontextusai olyan szellemi kalandot képeznek, amely – ha minden ponton nem is olyan sűrű szövésű versnyelvvel, mint az *Egy mondat a szabadságról* opusai – méltán nevezhető kötetelőzményével együtt az utóbbi évek meghatározó irodalmi eseményének, meghatározó olvasmányélményének, olyan irodalmi és lelkiismeretbeli kérdésnek, amelyre időről időre kinek-kinek válaszolnia kell.

SZŰCS SÁNDOR

ÚT A SEMMIBE, MINDENNAPOK A MÁTRIXBAN

Simon Márton: Éjszaka a konyhában veled akartam beszélgetni. *Magvető Kiadó, Bp., 2021*

Az ember alapvetően nyugalomra vágyik. Szereti a kiegyensúlyozott életet, szereti, ha minden a maga rendjén halad. Kisebb-nagyobb zökkenők persze vannak, de ezek tolerálhatók, elviselhetők, ezeket az élet velejáróinak gondoljuk, szükséges kényelmetlenségeknek. Persze az unalmat sem szeretjük, s örömmel merülünk a mesterségesen kreált izgalmak illuzórikus világába.

Azután egyszer csak jött a járvány, s bárhogyan is értékeljük, az bizonyos, hogy mélyreható változásokat generált, olyanokat, amelyeknek még mindig nem látjuk a végét. Ami már most látható, hogy a nyomában káosz és bizonytalanság keletkezik. Mert hirtelen kiderül, hogy semmi sem az, aminek látszik, vagy inkább aminek gondoljuk, semmi sem állandó. Amit ma mondanak, az holnap már nem érvényes. Ez még nem a korábbi világunk elmúlása, ez még csak belépés egy átmenetbe.

Miért is fontos mindez Simon Márton kötete kapcsán? Mert az irodalom a legérzékenyebb műszer a változások detektálására. A pandémia az elmúlt két évben egyre határozottabban tematizálja az irodalmat. Úgy tűnik, kikerülhetetlen a járvánnyal való szembenézés, a jelenség értelmezése és metaforizációja. Ilyen horderejű változás, ami az egész világot érintette, utoljára a második világháború és az azt követő évek voltak. A különbség azonban óriási. Akkor az a vég egy új, a réginél mindenképpen jobb jövő reményét sugallta, a fejlődés optimizmusa járta át a világot, keletet, nyugatot egyaránt. Most viszont nem látszik semmi. De ezt valóban szó szerint kell érteni. *Semmi* nem látszik. „Csak ami nincs, annak van bokra, / csak ami lesz, az a virág, / ami van, széthull darabokra." Nos, mostanában éppen ez a „lesz" a bizonytalan, a jövő kétsége lengi át a mindennapokat.

Simon Márton kötetében ez a semmitapasztalat, ez a létezésnélküliség a meghatározó élmény. A versekben felsejlő táj, a széthulló személyiségek, a szeméttelep felett „cserregő" fekete madarak univerzuma: az apokalipszis lehangoló vonásai. Ebben a világban nem jó élni, sőt ebben a világban nem is lehet élni. A fájdalmas egyedüllét az elviselhetetlenségig gyötrelmes. Ebben a létezésben nincsenek heroikus gesztusok, nincsenek túlvilági remények. Csak a semmi van. A személyiség úgy esik szét, mint a vers mondatai. Az én felszámolódása mellett ugyanis a nyelv, a nyelv váza, a grammatika is szétszóródik. Evvel együtt a jelentés is semmivé foszlik.

A versek kulcsszavai, mondatai kirajzolják a széthullás teljes történetét: „Mert nincs, ez tudható, nincs az illat, / a kép a helyszín, semmi és semmi, / az emlékek nem – darabok vannak" (*Arcvázlat*); „Nagy idők, nagy semmik" (*Citromelégia*); „Sehol sem vagyunk, pedig minden / ott van a lapon" (*Elindulunk befelé*); „Maguk a világban élnek, mi meg itt – / itt legföljebb omlás van, vagy az égés. (…) Mi itt a semmi közszereplői vagyunk" (*Határvidék feltűzi csillagait*). Az ember valami miatt, talán ontológiai meghatározottságából adódóan, a semminél többre vágyik, keres valami bizonyosságot, ami értelmet ad az életének („e léha, locska / lelkek közt ingyen keresek / bizonyosabbat, mint a kocka"). A Simon-féle univerzumban azonban nincsenek a létezésünket értelmező keretek: „az elméletem, miszerint / egyetlen csillagkép van, az összes csillag beletartozik, és az a neve, hogy kétségbeesés" (*Nigiri*). A létezés vákuuma persze nem teljes, a vágy át-átszökik rajta: „Ha lehetséges lenne a bizonyosság, / ha létezne, mint egy karóra" (*Arcvázlat*). Ha bizonyosság lenne, akkor halhatatlanság is lehetne. Sőt, a belső tapasztalat szerint van is, de nem értelmezhető. „Van a fejemben, romlandó fejemben, / öntéshibás, rég bezárt, izzadt fejemben / valami halhatatlan, és ennek semmi értelme, / mechanizmus vagyok, kereszteződés, / hegycsúcs, ahol még nem járt élő ember, / pálmaházban gondosan összeállított, óvatos / sivatag, ami tudja, hogy van, mert nincs" (*Arcvázlat*).

A világ széthullása totális és mindenre kiterjedő. Az emberek közötti kapcsolatháló szemei is szétpattantak, már a szerelem is illuzórikus. A *Leszállóegység* lírai hőse valóságos, beazonosítható budapesti helyszíneken vándorol, ám eljutva az „oroszlánokig", a helyszín elveszíti konkrétságát, a hídon áthaladva már csak „fontos illúziókon kelek át". A megérkezés a fölöslegesség tudatát erősíti, a létezés fikcióvá lesz. És mivel a másik fél is csak fikció, a kapcsolat is azzá válik:

„Te ekkor, zárójel másik fele, állsz / hazaérve, és ez van köztünk." Ez a szituáció a személyek közti kommunikáció érvényét is megkérdőjelezi. A kötet címadó verse e helyzet analízise. „A viszonyunk valahogy odáig jutott, / és ez talán jó, / hogy csak nagyon kevés mondandóm / maradt neked, és az is / kitalálhatatlan – én sem tudom már, mi az". Még nem teljes az elnémulás, „van néhány, a nagyobb egész / eldobhatóságán túlmutató kijelentés, / szókapcsolat vagy hangsúly, amik valamiért / csakis tőlem és csakis neked", de a beszéd hatóköre minimálisra szűkült: „senki másnak semmit nem / akarok mondani rajtad kívül". A kommunikáció kiüresedett, csak a forma maradt, tartalom nélkül. „Te például sosem / azért mondtál dolgokat, mert közlendőd / lett volna, hanem mert ettől éreztük / magunkat valahogy" (*Égő múzeum mellett*…).

Ahogy minden más, az én léte is kérdéses. A személyiség nem szerves része a világnak, csak egy mesterséges képződmény, „hasznos fikció", „nevem is puszta megtévesztés". Persze az, hogy létezünk, ha fikcióként is, nem lehet kérdéses (megyünk, vagyunk), a hogyan a lényeg. A kötetben kínzó problémaként hullámzik a saját létezés értelmének keresése. A *Könyörgés a skarlát íbiszekhez* egy nem emberi nézőpontból próbálkozik a megfejtéssel. A „Ti" és „itt" által meghatározott értelmezési keretben az íbiszek léte értelmesebbnek tűnik, mint az emberé. A pusztán biológiai, vegetatív, ösztönöktől vezérelt lét több bizonyosságot rejt magában: „Ti tudjátok, soha egy percig sem voltam benne / biztos, hogy létezni érdemes olyasmiért is, / amit nem lehet a szánkba venni." A csak biológiai létben (van másfajta létezés is?) nincs szabadság, a létezők a „rács négyzeteiben" látják a világot. A kérdésre, „milyen lenne a szabadulás", nincs válasz. Az én létezése akciókban, történetekben nyilvánul meg. Mert történet, így vagy úgy, de van. Egymást feltételezi a személyiség és saját története: „a történet egyetlen funkciója / hogy általa létezünk" (*Ha nem megyek ki*).

A költői világ központi kérdése a nyelv és jelentés viszonya. A *H* (H, mint Haza és H, mint Hungary) című versben feltárul a nyelv és haza viszonya is. A haza a maga esetlegességével együtt mégiscsak ajándék, az anyanyelv miatt. „Ilyet egy volt birodalom gyermeke nem tapasztal. / Ilyet csak mi tudunk. A nyelvért megérte így is." Szóval a nyelv. Szavai önálló életet élnek, megjelölnek, a valóság darabjai általa állhatnának össze egybefüggő egésszé. De *egész* már nincs, a személyiséggel, a világgal (természettel) együtt a nyelv is szétporlad lassan. Már nem tudja leírni és megjeleníteni a világot: „Amit szó szerint mondok, / azonnal elkezd mást jelenteni." Nyelv és jelentés? Végletesen szétváltak, a szavak, lexémák a szemantikai semmibe hulltak. „Valahol / van egy beszélő, már nem biztos, / hogy te vagy, de egészen biztos, / hogy azt kérdi: mi ez? / Ne szavakat mondj, hanem azt mondd, hogy mi ez" (*Engem már csak az őzek és árnyékok*…). Vagy a *Vér és dinnyelé*ben: „a sírás nem azt jelenti, / szomorú vagy, hanem azt, hogy elképzelésem sincs, / mit jelent azonkívül, / hogy sírsz". A sírás az index típusú jelek közé tartozik, a képletből azonban itt már a legfontosabb, a jelentés esik ki. A nyelv váza, a grammatika is széthull, így a nyelv maga is romhalmazzá válik: „semmi és semmi, / az emlékek nem – darabokban vannak, és mechanizmus / az összerakásukhoz, erre már igazán ráírható / jobb híján egy névmás, miért ne" (*Arcvázlat*). A szétesés az értelmetlenségig vagy értelmezhetetlenségig vezet. A széthullás egyik jele, amikor a nyelvben megszaporodnak az igenevek: „ha kimegyek / kimenni, próbálok rájönni, / mit is próbálok nem / véresen" (*Ha nem megyek ki*).

Simon versvilágában az apokalipszis látomásként, álomszerű képekbe tömörítve jelenik meg. Ezek a képek azonban gyakran túl vannak a megfejthetőségen. Sokszor zavarosnak érzek egy-egy képet, vagy túlerőltetettnek. Tipikusan ilyen vers a *Mítosz*: „már az ajtón belépve / azonnal zihálva / éneklő sárkányfává változzon / amire akasztva fekete szemeteszsák / táncolhat lenyúzott bőrömön." Többször nekifutottam a *Digitális tropikárium* első mondatának is, sikertelenül

(„A megszégyenítő késztetést, / hogy beszéljek, föloldottam / abban, hogy minden szavam / lecseréltem egy ugyanolyanra"). A szürreális képek is öncélúnak tűnnek olykor, nem feltétlenül segítenek a költeményeken a digitális kultúra világából vett kifejezések sem: „Minden csörög. / Vagy hallgat, mint a madárfészekbe beépített fogszabályzó (…) Történetünk, akár egy izzadságfolt, / hosszú, bizonytalan, valamivel sötétebb. / Milyen kár, hogy ebben a dalban / nincs hozzá elegendő tárhely."

Simon Márton tehetsége vitán felüli. Az, hogy hibátlan, klasszikussá érlelt vers nincs a kötetben, nem vonja kétségbe a fenti kijelentést. Úgy gondolom, hogy az egyik legerősebb vers a kötetet záró *Egyszer használatos jelszó*. A dalformában megírt költemény egy hétköznapi jelenséget rögzít, a szélturbina cserelapátját szállítják a berendezéshez. A *Most viszik, most viszik* népdalra történő ráutalás csak játék. Maga a vers azonban véresen komoly. A cserelapát az idő letört vége, ebből következően a turbina a körbe forgó idő szimbólumává válik. A lapát látványa felidézi az egykorvolt időt jelző szavakat: „és nézed / a szavakat / amikre / a történések helyett / az életed helyett / emlékszel". Valóság és látomás keveredése teremti meg azt az irreális világot, melyben az én létezése véletlenszerűen banális: „viszik / a kérdést / hogy mit keresel itt / mi történik itt / vagy valami hasonló". Ahogy az egyén létezése esetleges, úgy a vers grammatikája is. A központozás nélküli sorok tetszőlegessé teszik az olvasást, a kötött grammatika hiánya pedig a jelentések szabadságát eredményezi. A záró versszak erőteljes sorai által új értelmet nyer a vers, de a kötet egésze is. Az eddigi alany (cserelapát) helyét az én veszi át (*Most visznek*), akinek léte egy számítógép mátrixában raboskodik. Ebből a kétdimenziós létezésből a radikális kilépés (halál) szabadíthat meg: „mondd utánam / az életed vagyok / ne felejts el / megváltoztatni / mielőtt / kilépsz".

A költői életművek a kísérletező szakaszt követően igen gyakran klasszicizálódnak. Simon Márton költészete sem kivétel ez alól. Az *Oda-vissza a peremen…* kivételesen súlyos versmondatai már ebbe az irányba mutatnak: „Hát akkor gyere, induljunk el még egyszer, jobban. / Könnyű gyászban nehéz madarak. / Minden rád van írva a ruha alatt. / Puha szavakból kemény mondat. / Szürke tömbök a torkolatokban (…) A világnak tegnap tizenegy óta vége van. / Ez az utolsó újság. Innentől a felejtés is elég. / Nekem is kérj, kérlek még egy kávét. / Elszabadult napernyő a tenger felé. / Kátrány. Kiáltások. Platánok merev jelbeszéde. / Csepp vér az abroszon. Jég és árnyék."

Azt hiszem, Simon költészetének ez lesz az útja, ezen a nyomvonalon halad majd tovább. Ahogyan a késői József Attilát megidézve figyelmezteti magát: „Ne hízelegj magadnak a hibád súlyával. / Ne a hiányukról azonosítsd a dolgokat. / Ne érj ki a lap széléig. / Ne komolytalankodj" – lényegében kijelöli saját maga számára is a folytatást.

Izgalmas lesz a következő kötet.

PÉTER SZABINA

AZ UTSÓ KÖTET, EGY KITÖLTÖTT ENSÓ

Tandori Dezső: Felplusztulás, leplusztulás**.** *Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2021*

„Születtem föld
Meghaltam ég"

Felplusztulás, leplusztulás. Előzetességek és utólagosságok címmel jelent meg a Tiszatáj Könyvek sorozatban 2021 őszén a Tandori Dezső 2018-ban és 2019-ben alkotott műveiből készített bő válogatás. A kötet Tóth Ákos irodalomkritikus szerkesztői munkájának köszönhetően, két és fél évvel a szerző halála után került a könyvespolcokra. Ez a megszólalás hangnemeit és a közreadás technikáit tekintve is rendkívülinek, illetve eklektikusnak mondható gyűjtemény bevezet minket abba a miliőbe, ahol a szerző élete utolsó hónapjaiban időzött: már a borító is azt sejteti, hogy könnyed játékossága korántsem könnyű időzésekre invitálja a befogadót. Tandori vonalakból szőtt világa koncentrálódik ebben a rajzban, ami hívogatja azt a reménybeli „Alapos Olvasót", akin *minden* múlik: munkáinak, szövegeinek továbbélése.

Ez a vertikális irányt kereső *plusztulás*rajz a szerző létezésről és halálról való gondolkodásának lelete, amelyben a jelentések formális rendszere helyett a töretlen művészi kreativitás és a kifejezésbe vetett hit eszközével az értelem bonyolult, sűrű és mindenekelőtt változékony közegébe kalauzolja az olvasót. Ebben a nyolc terjedelmes ciklust közreadó könyvben a létezés és a halál eseménye sokszorossá válik, mindez pedig egy olyan atmoszférát teremt, amelyben az értelem keletkezésének és sokféleségének dinamizmusa van működésben, s ahol a jelentések és értelmek világa már egyre kevésbé jelenti a jelek formalizálható kombinációját. Ez a sokféleség a költő utolsó és viszonylag rövid alkotóperiódusának lenyomatain spontán vonul át és terjed szét.

A létezés és az alkotás személyes jellegét előtérbe állító összeállítás számos kéziratos lapot tartalmaz: az irányított véletlenek által létrejövő, folyóírással írt sorok a végtelen felé keresgélik az irányukat. A személyesség kézjegyeivel átitatott lapok az emberi élet végének immanens és transzcendens kérdéseit rendezik újabb és újabb formákba. Tandori az elmúlt tíz évben lezártnak tekintette költészetét, azonban élete legvégén mégis az írás öngerjesztő folyamata és működése által fogalmazta meg utolsó kijelentéseit. Tudható, hogy a művész a kötet kompozíciójára vonatkozóan pontos útmutatások kíséretében juttatta el kéziratait és rajzait a hagyaték gondozójának. E szerzői üzenetek tanúságai szerint állt össze mindez egy egésszé: a verseken, a szellemi társakhoz szóló emlékverseken kívül található benne rajzciklus (az ALZ című krétarajzciklus, elsősorban a 2018-as év második feléből), az életmű korábban már lezárt munkáiból történő válogatás-felidézés nyomán aktualizált és így újrastrukturált írások (Ottlik-esszék és tanulmányok).

A fedőlapon látható Tandori-rajz a haláltematika koncentrált jelölőjeként újra és újra aspektusváltásra készteti szemlélőjét. Olvasás közben szándékosan és/vagy akaratlanul újra és újra visszatérünk hozzá, a borító képéhez, vagy még pontosabban: szinte minden sor és tollvonás oda vezet bennünket. Jelentése folyamatosan oszcillál, így láthatjuk azt a

költő évtizedek óta íródó egzisztencialista narratíváját lezáró, expresszív vonásokkal felnagyított pontjaként, írásjeleként és/vagy kitöltött ensójaként.

A zen buddhizmushoz köthető *ensō* jelentése a hatodik századból származó, *Shinhinmei*nek nevezett szöveghez kapcsolódik. Ez a szöveg úgy beszél a zen útjáról, mint egy hatalmas tér köréről, amiből semmi sem hiányzik, és semmi sem tart fenn felesleget. A körvonal szimbolikája minden dolog kezdetére és végére, az élet körforgására és a létezés összekapcsolódására utal. Egyszerre hordozza magában az ürességet és a teljességet, a jelenlétet és a hiányt. Egyszerre tartalmaz mindent és semmit, így jelképezheti a végtelent.

A könyvben felvonultatott „*nézmények*" és olvasmányok az általuk megjelenítettel egy különös *itt és mos*tban önmagukon túlmutatóan valami láthatatlan többletnek adnak helyet. Ellenállhatatlan erővel képesek kitölteni a pillanatot, miközben egy új világ hátteréből emelkednek ki, és oda süllyednek vissza: amint megjelenik, és megjelenít valamit, Merleau-Ponty szavaival: „máris eltűnik, beolvad a világ horizontjába, és átadja helyét egy következő ez-nek. A jelen csakis azért határozhatja meg ürességem, mert múlékony, mert ideiglenes, létrejötte soha nem függetleníthető egy következő ez felbukkanásának fenyegető közelségétől" (*A látható és a láthatatlan*. Bp., 2007, 68–69).

Ez az ensót kitöltő – műfajilag vegyes és tartalmilag is sokrétű – anyag feltárja a művész szellemének kifejező mozgását, karakterét, és egy-egy pillanatban teljesen kitárulkozva teszi láthatóvá az alkotót. A gyűjteményben diszkréten, mégis koncentráltan van jelen a szerző alanyisága, folyamatos önértelmezése, jól ismert iróniája és humora. Ahogyan a kitöltött köré, úgy a kötet vonalvezetése is nyitott: amit benne találunk, egy pillanatra sem különül el attól, ami van; egyre inkább valami nagyobb részévé válik, a végtelenbe nyílik, ugyanakkor a betegségnarratíva vershelyzetének és helyszínének vizuális kifejeződése is, ami egyszerre keretezi a végtelen felé irányuló figyelmet és a betegség bágyadtságának, valamint az elmúlásnak kitett test állapotváltozatait.

A betűk, írásjelek, jelentések, az ismert és korábban már megjelent művek újrarendezései a szellemi és biológiai elmúlás azonosságai és/vagy különbségei körüli feloldhatatlan kérdések mentén bontakoznak ki. Az elégikus hangvételű írásait laza kiszólásokkal és rímes nyelvi játékaival árnyalja a szerző. Ezek sodrásában a személyes érintés és érintettség varázserővel bír, e nyomok által egy új világ él tovább: a Tandori-mű egyszemélyes és egyben sokszoros mikrokozmosza.

Szándékolt szabályszegéseivel, normától való eltéréseivel, a nyelvi devianciát kutató írásmódjával hozza létre azt az elragadtatást, ami voltaképpen e dekonstrukciós technikák következtében kirajzolódó veszteségek helyein, szakadásain ragadja magával a befogadót, aki nagy eséllyel az így létrejövő öröm által az értelem túlpartjára sodródik. A gyűjtemény esetében a tiszta anyagiság formáját elsősorban a nyelv szolgáltatja – még pontosabban a nyelv szókészletéből,

írásmódjaiból, mondattani és szemantikai szabályaiból, metrikájából, prozódiájából véletlenszerűen kibontakozó hibalehetőségek és szándékos tévesztések Tandori-féle poétikája –, másodsorban pedig az ismétlést és folyamatosságot képviselő irodalom- és művészettörténeti utalásokkal telített rajzos anyag.

Szövegeit olvasva és rajzait pásztázva jelek, szavak, vonalak zuhatagában találjuk magunkat, minden egy nyelv alatti hangfonal jelenlétének érzetét kelti bennünk. Így az olvasó öröme abból is fakadhat, hogy egy utópisztikus, állandó jelölő és hely nélküli világba kerül, ahol a szöveg narrativitása teljesen lebomlik, ugyanakkor a tartalom mégis érzékelhető és olvasható marad. A szerző az örömök forrását az intellektuális egységek dekonstruálásából, a szintaxis megszokott szerkezetének lebontásaiból és a radikális többértelműségekből bontakoztatja ki. Lemezteleníteni, megtapasztalni, megismerni a kezdetet és a véget. Mintha az utolsó nyitott borítékra írt sora („Nincs vég. Csak vége") a buddhizmus egyik legfontosabb szövegét, a *Szív szútra* jól ismert sorát realizálnák: „A forma valóban üresség, az üresség valóban forma."

A közös nyelvtől való eltérések arra motiválják az olvasót, hogy valamelyest maga is szabdalja szét a nyelvet: ne csak annak logikai horizontja ragadja magával, hanem a jelentések sokrétűsége is, hogy így az izgalom egy sajátos vertikális disszonanciából (a nyelv szintjeinek és szintenkénti szétboml[aszt]ásából) jöhessen létre. Az olvasónak túl kell lépnie a normativitásra irányuló elvárásain, különben a *Felplusztulás, leplusztulás* sok helyütt elveszetté és vigasztalanná teheti, egyszerre bizonytalaníthatja el az ízlésre, értékekre vonatkozó meggyőződéseit, és taszíthatja válságba a nyelvhez való viszonyát is. Angyalosi Gergely szavaival: „Tandori úgynevezett olvashatatlanságának a Tandori-olvasás a gyógyszere", azaz: „ha valaki veszi magának a fáradtságot, akkor az el fog múlni – mármint a fáradtság – mert (…) minél több Tandori-művet olvasott az ember, annál több dologról derül ki, hogy mennyire szándékos, és mennyire bele van ágyazva egy-egy nagyobb összefüggésbe" (*Romtalanítás*. Bp., 2004, 101).

Az *oeuvre* folyamatos küzdelmet folytat saját lételemével, a nyelvvel: a művész kísérlete arra irányul, hogy valamilyen módon túlléphessen annak határain. Lírájában a nyelv deiktikus jellé válik, képes nyelvileg rámutatni valamire, ami jószerivel kívül esik a nyelv (vagyis a nyelv által meghatározott és egyben „félrevezetett" gondolkodás) határain. Mindez a rajzoló Tandoriról is elárul valamit: finom és durva vonalaival egyaránt a nyelv feltáratlan rétegeihez próbál hozzáférést találni. Mindegy, mivel és mire húzza azokat, pasztellkrétával vagy filctollal egy talált cetlire, borítékra vagy géppapírra.

Művészete minduntalan a látható és a kimondható dolgok közös terének fellelhetőségét kérdőjelezi meg (hozzáférést adva ahhoz, amit nem lehet ábrázolni vagy olvashatóvá tenni), a rést magában a reprezentációban, a diskurzus rétegeit, kötéseit, törésvonalait, például a kép és a szöveg közötti – dolog és jelentés előtti – fehér, üres teret. Ezek kifejező erejét pedig elsősorban a saját érzékelésünk valósítja meg: a gyűjteményt olvasva és lapozgatva nemcsak a szó, hanem a vizuális is eljut a saját határához.

Az idézetekkel, nyelvi játékokkal és ironikus kikacsintásokkal teletűzdelt gyűjtemény valódi stílusbravúr, melyben mindannak az esszenciája benne foglaltatik, ami érdekessé, izgalmassá és szerethetővé teszi Tandori műveit. A könyvet a szerkesztő, Tóth Ákos tanulmánya zárja, ami részletes betekintést nyújt a – könyvtárgyként (livre-objet) is kiválóan működő – kötet létrejöttének folyamatába is.

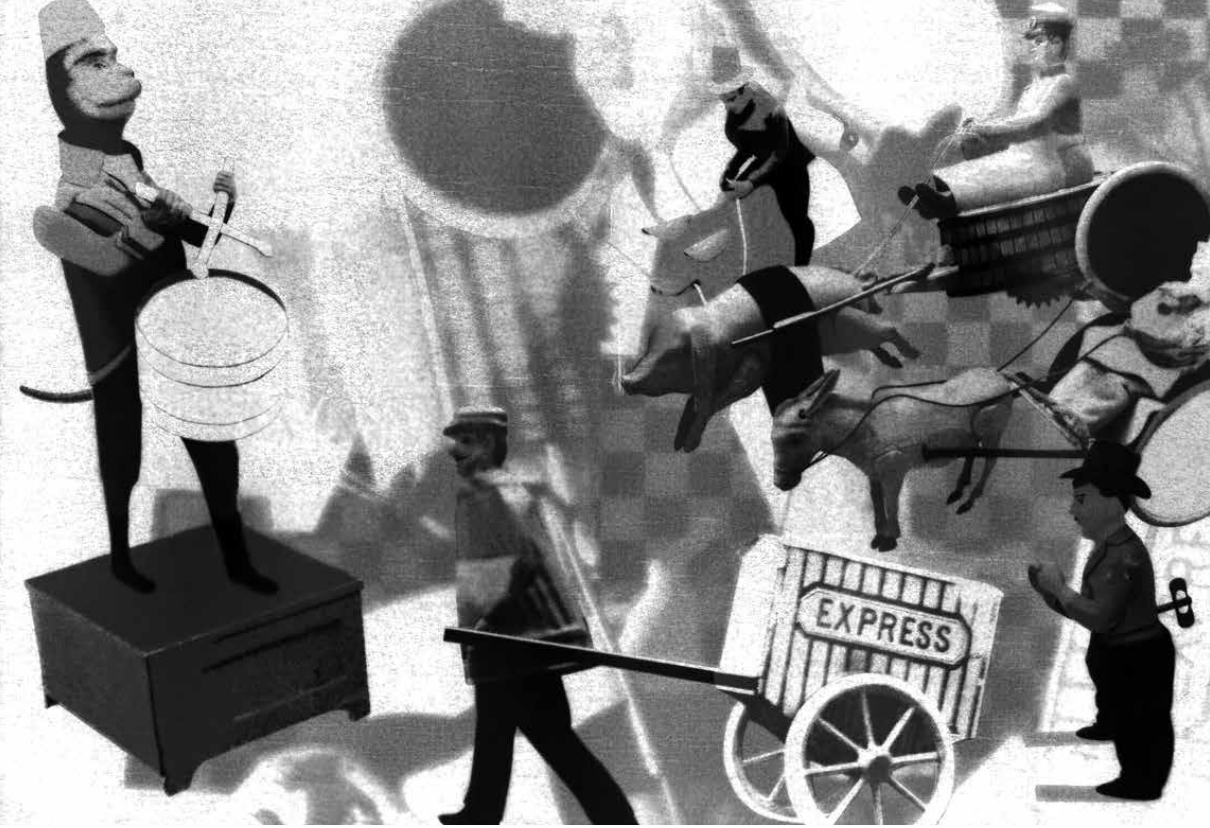

GYÁSZ A SZÉGYENÉRZET TÜKRÉBEN: EXPRESS HÍREK A LEPCSES SZÁJÚAKKAL (2012), VEGYES TECHNIKA, FÉNYVISSZAVERŐ REFLEXFÓLIA, JELZŐTÁBLA, 76×105 CM

SZERZŐINK

BÁNKI ÉVA (Nagykanizsa, 1966): író, költő, irodalomtörténész. Legutóbbi könyve: *Telihold Velencében* (2020).

BAZSÁNYI SÁNDOR (Miskolc, 1969): irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *Nádas Péter* (2018).

BENE ZOLTÁN (Kecskemét, 1973): író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Sarki fény* (2021).

BOLDOG ZOLTÁN (Kunágota, 1984): kritikus, szerkesztő, tanár. Kötete: *Kihez beszél ez a faszi?* (2013).

BORBÍRÓ BÍBORKA (Békéscsaba, 1999): költő. A Szegedi Tudományegyetem magyar-–német nemzetiségi tanár szakos hallgatója.

BORSODI L. LÁSZLÓ (Csíkszereda, 1976): költő, irodalomtörténész, szerkesztő, tanár. Legutóbbi kötete: *Estére megöregszel* (2021).

DARVASI LÁSZLÓ (Törökszentmiklós, 1962): író, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Bolond Helga és más színdarabok* (2021).

DEMETER ZSUZSA (Székelyudvarhely, 1977): irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi könyve: *Szandra May a hóhullásban* (2017).

DÉRCZY PÉTER (Bp., 1951): irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *Között. Esszé Orbán Ottó költészetéről* (2016).

FERDINANDY GYÖRGY (Bp., 1935): író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Tambó* (2021).

FILIP TAMÁS (Bp., 1960): költő. Legutóbbi kötete: *Nulladik nap* (2020).

GÁL HUNOR (Gyergyószentmiklós, 1995): költő. Kötete: *kartonfless* (2020).

HARMATH ARTEMISZ (Bp., 1979): irodalomtörténész, kritikus, tanár, az Ifjúsági és Gyerekirodalmi Centrum alapító programvezetője. Legutóbbi könyve: *Szüntelen jóvátétel* (2013).

HÁY JÁNOS (Vámosmikola, 1960): költő, író, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Mamikám* (2021).

JUHÁSZ TIBOR (Salgótarján, 1992): költő, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Amire telik* (2021).

KÓSA ESZTER (Nyíregyháza, 2001): költő, az ELTE TTK fizikushallgatója.

KÖTTER TAMÁS (Csorna, 1970): író. Legutóbbi kötete: *Férfiak fegyverben* (2020).

LACKFI JÁNOS (Bp., 1971): költő, író, műfordító. Legutóbbi könyve: *Jóéjtpuszi* (2021).

LAPIS JÓZSEF (Sárospatak, 1981): irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Kötete: *Líra 2.0: Közelítések a kortárs magyar költészethez* (2014).

MAGYAR BOGLÁRKA (Nyíregyháza, 1999): író, az ELTE hallgatója.

MARKÓ BÉLA (Kézdivásárhely, 1951): költő, író, szerkesztő. Legutóbbi könyve: *A haza milyen?* (2021).

MAYER ÉVA (Pozsony, 1983): képzőművész.

MILBACHER RÓBERT (Kaposvár, 1971): író, irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *Legendahántás* (2021).

MOHÁCSI BALÁZS (Pécs, 1990): költő, műfordító, kritikus. Kötete: *hungária út, hazafelé* (2018).

NAVARRAI MÉSZÁROS MÁRTON (Bp., 1995): író, újságíró, szerkesztő, kritikus.

NÉMETH ZOLTÁN (Érsekújvár), 1970): költő, irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *Tektonika* (2021).

ORBÁN OTTÓ (Bp., 1936 – Szigliget, 2002): költő, esszéíró, műfordító.

PÁL SÁNDOR ATTILA (Szank, 1989): költő. Legutóbbi kötete: *Rokonok* (2021).

PÉCSI GYÖRGYI (Zalaszentgrót, 1958): irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi könyve: *Kányádi Sándor* (2019).

PÉTER SZABINA (Ózd, 1987): esztéta, vizuális művész.

PETŐCZ ANDRÁS (Bp., 1959): költő, író, esszéista. Legutóbbi könyve: *A vízpartot becsomagolni* (2021).

PUROSZ LEONIDASZ (Szeged, 1996): költő. Legutóbbi kötete: *Egy férfi sosem hagyja félbe* (2019).

SEBESTYÉN ÁDÁM (Szekszárd, 1992): költő, kritikus.

SIMON MÁRTON (Kalocsa, 1984): költő. Legutóbbi kötete: *Éjszaka a konyhában veled akartam beszélgetni* (2021).

SZÁRAZ MIKLÓS György (Bp., 1958): író. Legutóbbi kötete: *Székelyek* (2021).

SZARKA KLÁRA (Bp., 1955): újságíró, kritikus, fotográfiai szakíró. Legutóbbi könyve: *Előhívott emlékeim, Chochol Károly* (2015).

SZÉLESI SÁNDOR (Bp., 1969): író, forgatókönyvíró. Legutóbbi regénye: *Négykezes plazmára és energiavetőre* (2020).

SZÍV ERNŐ (Törökszentmiklós, 1962): hírlapíró. Legutóbbi kötete: *Meghívás a Rienzi Mariska Szabadidő Klubba* (2018).

SZŰCS SÁNDOR (Szolnok, 1966): kritikus, a szolnoki Verseghy Ferenc Gimnázium tanára.

TOLVAJ ZOLTÁN (Bp., 1978): költő, író, műfordító. Legutóbbi verseskötete: *Fantomiker* (2016).

TOMAJI ATTILA (Bp., 1959): költő, irodalomtörténész. Legutóbbi kötete: *Folyóhang* (2021).

TOROCZKAY ANDRÁS (Bp., 1981): író, újságíró, kritikus. Legutóbbi kötete: *Boldog emberek* (2021).

TURCZI ISTVÁN (Tata, 1957): költő, műfordító, drámaíró, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Marokkóban a beteg párnája alá mindig tesznek tőrt* (2020).

VÁMOS MIKLÓS (Bp., 1950): író, dramaturg. Legutóbbi könyve: *Ötvenhét lépés* (2022).

ZALÁN TIBOR (Szolnok, 1954): költő, író, drámaíró. Legutóbbi kötete: *A lovak reggelije* (2021).

UTOLSÓ AJÁNDÉK (2011),
VEGYES TECHNIKA, FÉNYVISSZAVERŐ REFLEXFÓLIA,
JELZŐTÁBLA, 76×105 CM

AZ ESŐ MEGJELENÉSÉT TÁMOGATJA:

Emberi Erőforrások Minisztériuma

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Szolnok Megyei Jogú Város Önkormányzata

ABA-NOVÁK AGORA
· SZOLNOK ·

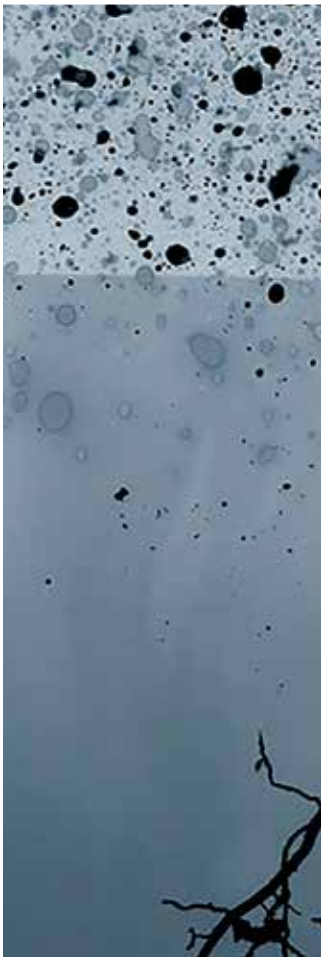

500 FT

9 771419 798000 22001